

Dr Zdeněk V. Tobolka

TEXTILÁCI

první průkopníci dělnického hnutí
v Čechách

Brož. 36 Kčs

Dr Zdeněk Václav Tobolka, autor této publikace, neobyčejně významné pro poznání prvního organizovaného hnutí dělnického v Čechách, je velmi plodným politicko-hospodářským publicistou. Tato jeho kniha vyšla ve dvou vydáních pod názvem *Počátky dělnického hnutí v Čechách*. V třetím, přepracovaném a rozšířeném vydání rozhodl se autor pro přílehlavější název *Textiláci, první průkopníci dělnického hnutí v Čechách*. Nikdo by jistě nemohl tento Tobolkův spis charakterisovat výstižněji, než soudruh Karel Kreibich, jenž praví v úvodu: „Spis o textilácích, který pod změněným titulem nyní vychází ve třetím vydání, popisuje hnutí tiskařů kartounů v Čechách, ponejvíce v Praze, a o jejich vzpouře, hlavně roku 1844. Autorova zásluha spočívá v tom, že tu podává bohatý pramenný materiál o celém vývoji tohoto odvětví textilního průmyslu a o průběhu hnutí tiskařů kartounů. Skutečnost, že tiskaři požadovali vyloučení strojů z výroby nebo aspoň nezavádění dalších strojů a že za vzpoury došlo také k ničení strojů, vyvolala názor, jako by tu šlo pouze o jeden z případů onoho velkého živelného hnutí ničení strojů, které nejbouřlivěji probíhalo v Anglii. Po této stránce byly bouře tiskařů kartounů v Praze roku 1844 jen dozvukem této etapy vývoje dělnického hnutí, jinak však znamenaly něco mnohem významnějšího: Byly již organizovaným hnutím průmyslového dělnictva v tomto období.“ Tobolkova kniha má značnou cenu, poněvadž čerpá z historických pramenů a důkladně osvětluje tu část prvního českého dělnického hnutí, o které nemáme mnoho znalostí. Knihu uvítá zejména dnešní generace našich soudruhů, která projevuje neobyčejně živý zájem o dějiny českého dělnického hnutí.

036 320

M-D-240

TVÁŘ STOLETÍ
KNIHOVNA DOKUMENTŮ

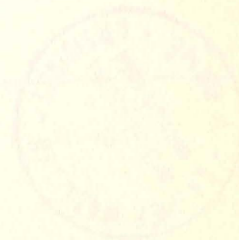
DR. FRONK & TOBIAS

TEXTILÁCI

Textilárak

Textilárak

Textilárak

1900

Textilárak

Textilárak

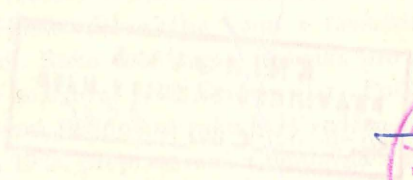
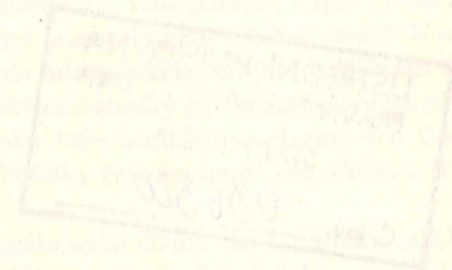
B2.072

DR ZDENĚK V. TOBOLKA

TEXTILÁCI

*první průkopníci
dělnického hnutí v Čechách*

NAPSÁNO PODLE PŮVODNÍCH PRAMENŮ

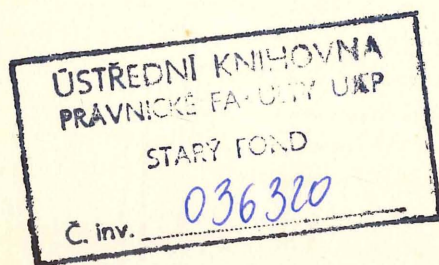
V PRAZE 1950

NAKLADATELSTVÍ PRÁCE

~~Odpis Úbyt. čís.: 7283~~

M. 722/56

TEXTILÁCI

ÚVODNÍ SLOVO

Dr Zdeněk Václav Tobolka, který se loni dožil svých 75. narozenin, má za sebou neobyčejně bohatou činnost politicko-hospodářskou. Svou literární činnost začal již za svých vysokoškolských studií v Praze spisem „O volbě a korunování Jiřího z Poděbrad“; potom roku 1897 vstoupil jako úředník do universitní knihovny v Praze. Kromě jiných spisů napsal roku 1898 „Počátky konstitučního života v Čechách“, „Slovanský sjezd v Praze roku 1848“ (1901) a „Rakouské právo jazykové“ (1902).

Od r. 1900 do 1903 vyšly jeho redakcí politické spisy Karla Havlíčka Borovského v pěti dílech a r. 1904 „Obrazy z Rus“. Mezitím se však Tobolka, který politicky pracoval zprvu v lidové straně Masarykově a pak od r. 1906 v táboře mladočeském, zabýval i dějinami dělnického hnutí. Měl tu mezi českými historiky jen jediného předchůdce, dr. Cyrila Horáčka, který roku 1896 uveřejnil v „Rozpravách České akademie“ známou práci „Počátky českého hnutí dělnického“, znovu vydanou roku 1933.

Tobolka napsal o tomto spise článek do 4. ročníku „Českého časopisu historického“ (1898), v němž ukázal, kde se mají hledat nejlepší prameny k dějinám dělnického hnutí v Čechách, a Horáčkovo dílo opravil a doplnil. Roku 1903 napsal Tobolka pro „Obzor národohospodářský“, který redigoval prof. Gruber, stat „Počátky dělnického hnutí v Čechách“, která ještě téhož roku byla vydána samostatně. Tato kniha vyšla znovu r. 1923, přepracovaná a doplněná soudobými ilustracemi. Nyní ji předkládáme čtenáři v nové úpravě, provedené autorem, a s novým názvem, který lépe vystihuje obsah.

Od r. 1905 redigoval Tobolka politickou encyklopedii „Česká politika“, vydávanou nakladatelstvím Jana Laichtera, pro niž napsal „Dějiny české politiky od konce 18. století do roku 1879“ (1909). V té době vyšel také v Tobolkově redakci deník svobodomyšlného vůdce Edvarda

Grégra (1907) a obsáhlé paměti mladočeského poslance a ministra Josefa Kaizla (1909—1914).

Ve všeobecných volbách roku 1911 byl dr Tobolka zvolen poslancem do vídeňské říšské rady za volební okres mladoboleslavský. Po převratu stal se dr Tobolka ředitelem knihovny Národního shromáždění. V letech 1921 až 1923 vydal tři díly „Sborníku věnovaného dějinám dělnického hnutí a socialismu“, ve kterém podal také přehled vzniku a vývoje československé sociální demokracie až do r. 1899. Od r. 1918 vydával „Prameny současných dějin českých“, kde otiskl akta Kramářova a Klofáčova procesu, dotaz Českého svazu o chování se vlády k českému národu za války, jehož byl autorem, a dotaz německých poslanců o chování se českého národa za války. R. 1946 napsal spis „Jak vznikla ústava Československé republiky z r. 1920“. Roku 1924 napsal „Dějiny Dělnické akademie v Praze“.

Od roku 1919 byl Tobolka členem strany sociálně demokratické.

V letech 1932 až 1937 vydal „Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do r. 1918“. Toto dílo se liší od spisu vydaného r. 1909 hlavně tím, že do něho pojal politické dějiny dělnických stran. R. 1928 sestavil oficiální publikaci „Nástin dějin Národního shromáždění v prvním desetiletí“ a r. 1938 v druhém desetiletí. V r. 1947 vydal k 50. výročí založení „Práva lidu“ knihu „Za svobodu a socialismus“, ve které se marně pokusil příznivě vyložit politiku sociální demokracie za první republiky. Zrada sociálně demokratické pravice v únoru 1948 udělala konec této tradici neslavné části dějin strany sociálně demokratické a dr Tobolka vstoupil s jejím levým křídlem do strany komunistické.

Do „Kalendáře kalendářů“ na rok 1949 napsal článek „Hornická stávka na Kladně před půl stoletím“. Za zmíněné stávky dr Tobolka sám kladenským horníkům přednášel.

Za první republiky byl dr Tobolka předsedou historické komise při Sociálním ústavu v Praze a dal pro archiv Sociálního ústavu pořídit množství opisů cenných dokumentů z archivů pražských i vídeňských. Spolupracoval i při výstavách, jež měly přispět k objasnění dějin dělnického hnutí a socialismu v Čechách.

Dr Tobolka spolupracoval také při vydávání Ottova slovníku naučného, pro který napsal m. j. i stať o Sladkovském, a navrhl a redigoval Masarykův slovník naučný o 7 dílech.

Spis o textilácích, který pod změněným titulem nyní vychází ve třetím vydání, popisuje hnutí tiskařů kartounů v Čechách, ponejvíce v Praze, o jejich vzpouře, hlavně r. 1844. Tobolkova zásluha spočívá v tom, že tu podává bohatý pramenný materiál o celém vývoji tohoto odvětví textilního průmyslu a o průběhu hnutí tiskařů kartounů. Skutečnost, že tiskaři požadovali vyloučení strojů z výroby nebo aspoň nezavádění dalších strojů a že za vzpoury došlo také k ničení strojů, vyvolala názor, jako by tu bylo šlo pouze o jeden z případů onoho velkého živelného hnutí ničení strojů, které nejbouřlivěji probíhalo v Anglii. Po této stránce byly bouře tiskařů kartounů v Praze roku 1844 jen dozvukem této etapy vývoje dělnického hnutí, jinak však znamenaly něco mnohem významnějšího: Byly již organisovaným hnutím průmyslového dělnictva v tomto období.

Zničení několika perrotin nebylo při tom hlavním a charakteristickým zjevem, jak právě ukazuje Tobolkův spis. Je třeba tedy zařadit toto hnutí do soustavy dějin mezinárodního dělnického hnutí, jež — jako moderní průmysl se stroji a velkovýrobou — začalo v Anglii. Tak již v r. 1720 začalo tam zákonodárství vystupovat proti stávkám a dělnickým organisacím a v letech 1799 a 1800 parlament se usnesl na zákonech, řečených Combination Acts, které přísně zakázaly jak stávky, tak i odborové organisace. První zprávy o pobouření textilních dělníků proti strojům jsou již z r. 1758, a roku 1769 vyšel první zákon, který prohlásil zničení stroje za zločin a stanovil za ně trest smrti jako na vzpouru. Engels podává ve své knize „Postavení dělnické třídy v Anglii“ (z r. 1844) obraz vzniku třídního hnutí dělnického i historického místa ničení strojů v jeho prvním období takto:

„Vzpoura dělníků proti buržoasii začala brzy po vyvinutí průmyslu a prožívala různá období . . . První, nejsurovější a nejvýraznější formou této vzpoury byl zločin. Dělník žil v nouzi a bídě a viděl, že jiní lidé se měli lépe než on. Nemohl pochopit, proč těmito poměry má trpět

právě on, jenž přece pro společnost dělal víc než bohatý lenoch. K tomu ještě nouze zvítězila nad zděděnou úctou k vlastnictví — tedy kradl. Viděli jsme, že rozvojem průmyslu přibývalo také zločinnosti, takže celoroční počet zatčení byl ve stálém poměru k počtu zpracovaných balíků bavlny. Dělníci však brzy pochopili, že to nepomáhá. Zločinci mohli jen jednotlivě a jen jako jednotlivci svou krádeží protestovat proti trvajícím společenskému řádu. Celá moc společnosti se vrhla na každého zvláště a utlačovala ho s ohromnou přesilou. Kromě toho byla krádež nejnevzdělanější, nejneuvědomělejší formou protestu, a již proto nikdy nebyla všeobecným výrazem veřejného mínění dělníků, třebaže toto mínění ji potichu asi schvalovalo. Dělnická třída sahala k opozici proti buržoasii teprve tenkrát, když kladla násilný odpor proti zavádění strojů, jak se to dělo hned na začátku průmyslového vývoje. Již první vynálezci, Arkwright (vynalezl r. 1768 první přadací stroj na mechanický pohon. K. K.) a jiní, byli tímto způsobem pronásledováni a jejich stroje rozbíjeny. Později se přihodilo mnoho případů vzpour proti strojům, které probíhaly téměř přesně tak, jako nepokoje českých tiskařů roku 1844: závody byly zbořeny a stroje rozbity.“

Tato zmínka o pražské vzpouře svědčí o tom, jak velkou pozornost vzbudila v cizině. V Anglii bylo toto hnutí mnohem rozsáhlejší a organizovanější. Byla to tajná organizace se spikleneckou romantikou, jejíž členové musili skládat přísahu i o tom, že jsou si vědomi, jak strašnými tresty bude stíhána zrada. Tyto organizace a ilegální odborové organizace používaly též hrubě teroristických method proti stávkokazům a jiným zrádcům. Nová silná vlna hnutí ničení strojů proběhla Anglií v letech 1816 a 1817. O tom píší manželé Sidney a Beatrice Webbovi v knize „The History of Trade Unionism, 1666—1920“ (Londýn, 1920, str. 87 a 88).

„Nejpověstnější z těchto ‚vzpour‘, o kterých je málo známo, bylo vzbouření ludditů¹⁾ r. 1811—1812, kdy vzbouřené tlupy ručních děl-

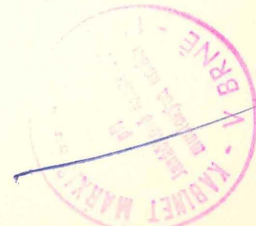
1) Název luddité se vykládá rozličně. Webbovi i jiní autoři říkají, že je o tom málo známo a je to svědectvím jak o jisté živelnosti, tak i o přísné tajnosti organi-

níků, postupujících pod vedením nějaké organizace, chystaly se zničit textilní stroje a někdy zpusožit závody. Do jaké míry to bylo nějak přímo spojeno s odborovým hnutím, zdá se nám až do důkladnějšího prozkoumání neuveřejněných svědectví poněkud nejisté. Je jasno, že dělníci zcela všeobecně sympatisovali s tímto nanejvýše násilným protestem proti nahrazování ruční práce stroji a proti krajní nouzi tím způsobené.

Ludditské hnutí zřejmě vzniklo mezi punčocháři, kteří byli dlouho organizováni v místních spolcích s jakýmsi zárodkem spojení v širší svazy. Celé vedení ludditů bylo často připisováno — na příklad starostou města Leicester r. 1812 — ‚výboru punčochářů, kteří mají tak dokonalou organizaci celého odboru, jakou můžete najít u pluku‘. Peníze byly však vybírány i u příslušníků jiných odborů, zvláště mezi zedníky, kameníky, přadláky, tkalci a uhlokopy, ba i mezi vojáky několika pluků, soustředěných v posádkách na venkově. Důkazy námi vypátrané poukazují spíše na velmi rozšířené tajné spiknutí, vázané přísahou, a to nikoli jen jednoho odboru, nýbrž dělníků, pracujících ve مزدě, všech odborů. Našli jsme udavače (z června 1812), který tvrdil — nevíme s jakou pravdivostí — že ‚jednota je rozšířena od Londýna do Nottinghamu a odtud do Manchestru a Carlisle. Malá města ležící mezi velkými městy nejsou ještě organizována. Pouze některé odbory složily první přísahu. Říká se, že existuje i druhá přísaha skládaná podezřelými osobami‘. Jinak to vypadá tak, jako by místních odborových spolků bylo používáno v několika případech pro informace jako agentů nebo poboček spiknutí.“

Parlament reagoval na vzpouru ludditů novým, ještě ostřejším zákonem proti ničení strojů. Hromadné popravy způsobily desorganizaci

sace tohoto hnutí. Mezi účastníky prý se vytvořila legenda o záhadném králi Lud jakožto tajném vůdci hnutí. Webbovi připouštějí možnost, že jím byl krajkář Gravener Henson, který napsal „Dějiny punčochářů“ (History of the Framework-Knitters, 1831). Jiná verze uvádí punčocháře v Nottinghamu, jménem Ned Ludham či Lud, jako podněcovatele hnutí. Svůj stroj prý sám rozbil a ostatní podnítil, aby činili totéž.

celého hnutí. K vysvětlení podstaty hnutí uvádějí manželé Webbovi zajímavou zprávu generála Maitlanda, kterou poslal 22. června 1812 z Buxtonu ministru vnitra. Píše tam, že podle jeho názoru

„celá věc . . . vznikla ze stálé snahy těchto organizací udržet trvale na léta kupní sílu mezd dělníků. Když poznaly, že jednak pro poměry, vládnoucí v průmyslu, jednak pro ceny potravin je jejich úsilí marné, rozdráždily se tím — a je nutno po spravedlnosti říci, že vzhledem ke skutečné nouzi, do které se dostaly, byly k tomu značně oprávněny — začaly myslet na to, jak násilím dosáhnout cíle, jehož se vždy snažily dosíci jinými prostředky. V této situaci byla zavedena přísaha . . . Myslím, že je to jistě nejvýše škodlivý, ale neujasněný, neurčitý pokus připravit se na násilné vynucení toho, co nemohli uskutečnit jinými prostředky, kterých až dosud užívaly bez úspěchu.“

K tomu poznamenávají autoři dějin anglického odborového hnutí, že tato epizoda v anglickém dělnickém hnutí zůstala až příliš nepovšimnuta i v sociálním dějepisectví. Příčinu toho lze hledati v třídní povaze anglického buržoasního dějepisectví hlavně od druhé poloviny 19. století, od velebené epochy viktoriánské s jejím klidným a vítězným vzestupem kapitalismu, do které se nehodilo popisování bouřlivých, revolučních období anglických dějin. Tato tendence je ještě silnější po první světové válce a po Velké říjnové socialistické revoluci r. 1917, kdy legenda o nerevoluční tradici anglického národa má ukolébat pracující lid v Anglii do iluze, že u nich doma nedojde k revolučním událostem a že všechny sociální problémy se tam vyřeší cestou smírnou, evolucí. Ostatně vidíme tuto tendenci i v buržoasním dějepisectví ve střední Evropě, české dějepisectví nevyjímajíc. Tím pozoruhodnější je pro dělnické hnutí Tobolkův spis z roku 1903.

V letech čtyřicátých minulého století měl však britský proletariát tuto epizodu svého hnutí již dávno za sebou. Svými bouřlivými boji, demonstracemi, stávkami a ilegálními odborovými organizacemi vybojoval si přes krutou persekuci, která stála i mnoho lidských životů, r. 1825 zrušení Combination Acts — koaliční svobodu, což vedlo v le-

tech třicátých k posílení a vzrůstu revolučních odborových organizací. V téže době vedl anglický proletariát velký politický boj za volební právo, ze kterého vznikla první dělnická politická strana, strana chartistů, a také první politický dělnický tisk. Právě v letech čtyřicátých vedla tato strana velký revoluční boj, za kterého docházelo k mnohým srážkám s policií a vojskem, až na samý pokraj občanské války. Padlo mnoho lidských životů a celá řada chartistů byla popravena, nehledíc k mnohým trestům dlouholetého žaláře a káznice. Ještě to nebylo hnutí socialistické, avšak různé utopistické, socialistické a komunistické myšlenky již vnikaly do řad dělnictva. Poučení, jež z tohoto hnutí čerpali Marx a zvláště Engels, který je sledoval na místě, bylo jedním ze základních kamenů marxistického systému.

Jak se anglické dělnické hnutí již blížilo prahu vědeckého socialismu, je patrné z hesla velké stávky r. 1842:

„Politická moc náš prostředek, sociální blaženost náš cíl.“

Jedna z organizací anglických dělníků, „Democratic Association“, založená r. 1883, byla i ve stycích se socialistickými uprchlíky z pevniny, konaly se společně manifestace chartistů a těchto uprchlíků, a r. 1845 byl založen spolek „Fraternal Democrats“ (bratří demokraté), jakožto první mezinárodní dělnická organizace.

Ve Francii se předvoj dělnictva dostal již za revoluce r. 1789 do boje s buržoasií, dobývající a upevňující svou politickou moc. Již r. 1791 byl vydán zákon zakazující dělnické organizace pod hrozbou těžkých trestů. Předčasný útok revolučních dělníků, „spiknutí rovných“ r. 1796 musilo skončit porážkou. Dělnické hnutí však nezaniklo ani za Napoleona, ani za restaurace bourbonských králů 1815—1830. Stávky a organizace existovaly stále.

Červencová revoluce a nastolení buržoasního království, jehož heslo vyjádřil velkobankéř a bursián Laffitte slovy „od nynějška budou vládnout bankéři“, zahájilo období velkého revolučního hnutí dělnického, období téměř nepřetržitého řetězu nejen stávek a demonstrací, nýbrž i vzpour a pokusů o povstání. Byla to jako v Anglii již hospodářská a třídní válka dělnictva proti vládnoucí buržoasii od r. 1830 do r. 1848. Hnutí však nemohlo býti jednotné, protože ve Francii té doby

neexistoval tak jednotný průmyslový proletariát jako v Anglii. Bylo tam málo velkopřemyslu, převážná většina dělnictva pracovala v řemesle, v malých závodech a v průmyslu domácího. Byla tu celá řada různých socialistických a komunistických utopistů i systémů, ale byl tu již také proletářský vědecký socialismus, jak Marx označil dílo typografa Proudhona. Anglie a Francie jsou dvěma zeměmi měšťanské revoluce, kde proletariát hned po jejím vítězství zahájil svůj třídní boj proti buržoasii, na který navázali Marx a Engels při vypracování svého systému vědeckého komunismu.

Jinak tomu bylo ve střední Evropě, v Německu a v Rakousku, kteréžto země jako pestrá směs tří tuctů států a státek byly politicky jakž takž spojeny ve formě Německého svazu. Ač již byla tato karikatura federace jakkoli vetřelá a směšná a ať si zde hrála německá buržoasie jakoukoli politickou úlohu, netroufajíc si ani snít o dobytí politické moci a demokracii, byl to přece jen široký okruh její hospodářské moci, proto — že ostatní národy Rakouska do té doby nevytvořily buržoasii, jež by stála za zmínku. Proto patřily i české země nejenom formálně k Německému svazu, nýbrž fakticky také k mocenskému okruhu německého kapitálu, což byla vazba konkrétnější a závaznější. Proti tomuto německému kapitálu, proti německé buržoasii se tedy vzbouřili pražští tiskaři kartounů roku 1844, a proto uvedl Karel Marx jejich boj za jeden z příkladů třídního boje proletariátu proti německé buržoasii. V bruselském deníku „Deutsche Brüsseler Zeitung“ z 8. listopadu 1847 uveřejnil článek „Moralisující kritika a kritisující morálka“ (Die moralisierende Kritik und die kritisierende Moral. Beitrag zur deutschen Kulturgeschichte. Gegen Karl Heinzen), ve které nalézáme tuto poznámku:

„Německo mělo, jak jsem již vyložil v ‚Deutsch-französische Jahrbücher‘, svou vlastní křesťansko-germánskou smůlu. Německá buržoasie se tak opozdila, že zahajuje svůj boj s absolutistickou monarchií a snaží se upevnit svou politickou moc v okamžiku, kdy ve všech vyvinutých zemích se buržoasie nachází již v nejprudším boji s proletariátem, a kdy její politické iluze jsou v evropském vědomí již přežité. V této

zemi, kde existuje ještě politická mizerie absolutistické monarchie s velkým přívěskem zchátralých polo-feudálních stavů a poměrů, na druhé straně částečně v důsledku průmyslového vývoje a německé závislosti od světového trhu, existují také již moderní rozpory mezi buržoasií a dělnickou třídou, a z toho vyplývající boj. Příklady toho jsou dělnická povstání ve Slezsku a v Čechách. Německá buržoasie stojí tedy v rozporu s proletariátem dříve, než se jako třída politicky konstitovala. Boj mezi ‚poddanými‘ vypukl dříve, než knížata a šlechta byly vyhnány ze země.“

V této situaci hledala německá buržoasie pomoc u absolutistické monarchie, která svým vojskem, soudy, censory a věznicemi měla potlačit vzpouru dělnictva proti kapitalistickému vykořisťování. To bylo v rozporu nejenom s opozičním stanoviskem ke státu absolutistické monarchie, opírající se o feudální šlechtu a nepřipouštějící buržoasii ani k účasti na státní moci, nýbrž také v rozporu s manchesterským liberalismem, o kterém se Tobolka zmiňuje. To byla ta „manchesterská škola“ liberální ekonomiky, jejíž heslo „free trade“ neznamenalo jen volný obchod bez celních hranic, což bylo v zájmu tehdejšího anglického velkopřemyslového světového monopolu, nýbrž také volné podnikání vůbec, bez omezování a zasahování státu a jeho orgánů do „making money“, dělání peněz, nového kapitálu z kapitalistického zisku. K tomu patřila i zásada, že stát se nemá vměšovat do poměru mezi zaměstnavatelem a zaměstnaným, který spočívá ve smlouvě o práci a mzdě, tedy na svobodné soukromé smlouvě mezi dvěma svobodnými, plnoprávními a před zákonem rovnoprávními lidmi. Výše mzdy, délka pracovní doby, technické pracovní podmínky, poměry v závodě, věk pracujících — to vše si mají zaměstnavatel a zaměstnanec — za nezletilé rodiče či poručník — mezi sebou ujednat, neboť prý státu do toho nic není. S odvoláním na tuto svou doktrinu odmítali liberální průmyslníci veškeré sociální zákonodárství ve prospěch pracujících. Byla to doktrina volného, neomezeného vykořisťování sociálně slabých sociálně silnějšími, při čemž formální zákonná rovnoprávnost byla jen výsměchem zproletarisovaným a proletarisujícím se vrstvám, které měly na vybranou buď

zemřít hladem nebo uzavřít „svobodnou“ smlouvu, t. j. přistoupit na všechny podmínky zaměstnavatelů. Jakmile se však dělníci začali bránit, stávkovat, organisovat se, ohlašovat společně své požadavky a vystupovat solidárně a energicky, tu najednou i nejlepší žáci manchester-ské školy zapomněli, čemu se tam učili, a volali po zásahu státu a úřadů, aby se vměšovaly do poměru mezi nimi a dělníky, aby přišly zaměstnavatelům na pomoc proti druhým partnerům „svobodných smluv“. Vláda feudálního absolutismu také přišla na pomoc kapitalistické buržoasii, a to nejen policií a vojskem, nýbrž také zákonodárstvím. Také u nás byly zakázány stávky a organizace stávkového hnutí. Naposled, před zrušením těchto zákazů koaličním zákonem z roku 1870, byl v platnosti § 479 trestního zákona ze dne 27. května 1852, který zněl:

„Úmluvy horníků a hutníků, tovaryšů řemeslnických, pomocníků dělnických, čeledínů nebo vůbec dělníků, aby společným odepřením práce anebo jinými prostředky vynutili na svých zaměstnavatelích vyšší mzdu denní nebo týdenní, anebo vůbec jiné podmínky pracovní, jsou přestupky a mají býti na původcích trestány zostřeným vězením od osmi dnů do tří měsíců; mimo to původci, podle toho zda jsou tuzemci či cizozemci, mají být vykázáni z korunní země anebo z celé říše.“

Také Živnostenský řád z 20. prosince 1859 zakázal v § 77 zaměstnancům „ujednání k vynucení na zaměstnavatelích příznivějších mzdových podmínek cestou společného zastavení práce“.

Avšak žádný paragraf nezakazoval zaměstnavatelům snižovat mzdy, zhoršovat pracovní podmínky a propouštět dělníky, kteří na to nepřistoupili. Přitom se však kapitalisté snažili nějakým způsobem uspokojovat a ovlivňovat dělníky, aby se nedali na cestu třídního boje. U nás zakládali různé závodní podpůrné pokladny a fondy, pak také závodní nemocenské pokladny, které ovšem byly pod správou nebo aspoň pod kontrolou zaměstnavatelů. V Německu a hlavně v průmyslovém Porýní byla buržoasie v tomto směru zvláště čilá, protože velké a živé dělnické hnutí francouzské a anglické bylo tam ve znepokojující

a svůdné blízkosti. Proto tam byly buržoasii a jejími vůdci Hansemannem a Camphausenem zakládány i jiné spolky k udržení moci buržoasie nad proletariátem a k ututlání jeho třídního uvědomování.

Po velké vzpouře pruskoslezských domáckých tkalců a jiných takových vzpourách a stávkách v Německu založila německá buržoasie vedle spolku uvedeného Tobolkou ještě „Ústřední spolek pro blaho pracujících tříd“, na který přispěl i pruský král, jemuž revolty pracujícího lidu naháněly strach, a také mnozí dělníci vstoupili do tohoto spolku. Jakmile však dělníci v takových spolcích začali uplatňovat své zájmy, buržoasie z nich mizela. Camphausen vystoupil na příklad z odbočky uvedeného „Ústředního spolku“ v Kolíně nad Rýnem s odůvodněním, že se nemůže účastnit činnosti, která „podněcuje pracující třídy k zvyšování jejich nároků, způsobuje u nich nespokojenost s jejich postavením, stupňuje jejich nechuť k práci a vzbuzuje u nich nové potřeby, místo aby jim přislíbovala ukojení nynějších potřeb.“ Autor Tobolkou uvedené knihy „Die Unruhen in Böhmen“ zdá se ovšem být z jiného tábora.

Autor této knihy nebyl v tehdejší Německu zjevem ojedinělým. V části buržoasie bylo tenkrát množství takových sociálních politiků, kteří chtěli zabraňovat nejhorší bídě, aby zabránili jejímu pro buržoasii nejhoršímu následku: proletářské revoluci. Mnozí z nich koketovali přitom i s francouzskými a anglickými socialistickými a komunistickými utopisty, jejichž myšlenky měly své zastánce i mezi tehdejší pražskou inteligencí. Ostatně i zmíněný vůdce německé liberální buržoasie, Camphausen, při jisté příležitosti prohlásil, že nejhlubším základem socialismu a komunismu je pravda, „a to pravda, že člověk, který žije, má i právo na život a že společnost musí uznat toto právo v širším rozsahu.“ Takového poklesku liberálního mládí jako porýnský kapitalista se nedopustil u nás ani daleko mladší liberální novinář a politik Karel Havlíček, který zamítl požadavek práva na práci, t. j. aby společnost, stát, zaručil dělníkům práci a chránil je před nezaměstnaností, argumentem, že by pak právo na život také znamenalo, že stát má „každého umírajícího při životě zachovati.“ Ačkoli tehdejší vystoupení dělnictva ohrožovalo u nás téměř výlučně zájmy německého kapitálu,

měla rodící se česká buržoasie již dosti třídního instinktu, aby poznala, že zásada práva na práci ohrožuje základ kapitalistické soustavy, poměr mezi kapitálem a prací za mzdu. Proto také zůstalo právo na práci v kapitalistické společnosti a jejím státě utopii.

Vzpouza tiskařů kartounů roku 1844, ke které se přidali také propuštění a nesvědčitými zaměstnavateli podvádění dělníci na stavbě první železnice do Prahy, byla takového rozsahu, že posádkové velitelství se necítilo dosti silným a volalo jiné posádky na pomoc. Byla to první velká vzpoura průmyslového dělnictva ve střední Evropě, a byla také nejlépe organisována, o čemž svědčí schůze a porady dělnictva a pamětní spis s jejich požadavky. Tento boj stál na značně vyšší sociální úrovni než zoufalá revolta pruskoslezských domáckých tkalců téhož roku.

Z Tobolkova líčení je jasně patrné, že tiskaři kartounů až do let padesátých stáli v čele dělnického hnutí, tak jako textilní dělnictvo stálo i později v čele politického hnutí dělnického. V roce 1844 nebylo však v hnutí ještě nic sociálně revolučního nebo socialistického jako v Anglii a ve Francii, a v menší míře také v Německu. Tam také jako ve Francii i z řad dělníků povstal komunistický utopista velkého formátu, krejčovský tovaryš Wilhelm Weitling, jehož spisy charakterisoval Karel Marx poznámkou, že jsou to sice literární dětské střevíčky proletariátu, avšak dětské střevíčky obra.

Vládní orgány rakouské, které byly dosti dobře informovány o událostech v cizině, nechtěly věřit, že by se naše dělnictvo mohlo jen tak samo od sebe dostat na podobné cesty, a nedovedly si takové události představit jinak, než jako následek působení z ciziny. Po roce 1844 pražské úřady tiskařům kartounů také dokázaly, že jsou ve spojení se svými soudruhy v Porýní. Tím si úřady vysvětlovaly, proč — jak jedna úřední zpráva z oné doby zaznamenává — „snaha po vyšších mzdách se probudila u všech pracujících tříd“.

Avšak úřady měly ještě horší vidiny. Roku 1845 byli „přednostové politických správ korunních zemí“ vídeňskou vládou upozorněni na „obecně nebezpečnou sektu komunistů“. Přitom není možno ani ve spojení s revolucí roku 1848 tvrdit, že by dělnictvo bylo u nás vystu-

povalo samostatně politicky, nebo že by v něm působily socialistické nebo komunistické myšlenky — kromě požadavku práva na práci a práva volebního, při čemž mluvčími dělnictva byli mladí intelektuálové. V malicherných sošáckých pražských poměrech však již to, že se dělníci pokojně shromáždili před „Průmyslovou jednotou“ a Svatováclavskému výboru podali petici s 1200 podpisy, mělo za následek, že se „měšťanstvo začalo obávat strašidla komunistického“. (Dr Edv. Beneš: Dělnické hnutí v Rakousku a v Čechách. Brandýs 1911.)

Nejzajímavějším mluvčím pražského dělnictva z řad mladé inteligence byl Karel Sladkovský, pozdější předák mladočeské strany, který sám pocházel z chudé krejčovské rodiny. O jeho řeči na známé schůzi 11. března 1848 ve Svatováclavských lázních poznamenal policejní konfident ve své zprávě, že byla „sociálně demokratického obsahu“. „Sociální demokracie“ byl tenkrát název maloměšťáckého socialistického hnutí ve Francii. V procesu proti účastníkům svatodušních revolučních bouří, ve kterých měli svou úlohu i tiskaři kartounů, vypověděli svědci, že Sladkovský „chtěl hnutí postavit na širší základ a myslil na společný postup s dělníky“. To úřadům stačilo, aby již viděly obcházet strašidlo komunismu i u nás. Mladoboleslavský okresní hejtman, který měl také co činiti s tiskaři kartounů, zřídil bezpečnostní hlídky „proti komunismu a povstání proletariátu“. V úředních dokumentech se vyskytovali také „z ciziny příšlí rýpalové“, kteří prý připravují převrat „ve smyslu republikánsko-socialistickém“. Sladkovský byl také ve spiknutí, které připravovalo povstání určené na 12. května 1849. Mezi spiklenci nebyl patrně žádný dělník, alespoň mezi zatčenými a souzenými nebyl ani jeden, avšak spiklenci počítali s účastí dělníků a hlavně tiskařů kartounů, kteří i roku 1849 stáli v popředí revolučního hnutí. Proto se jim říkalo „vlastovky všech výtržností“.

Na jaře byla silná nezaměstnanost mezi vším dělnictvem a došlo také k „výtržnostem“ v továrnách a před radnicí. Hlavní vojenská stráž byla zesílena, jelikož „nás očekávají socialistická hnutí, jimž by naše slabá národní garda nemohla čelit“. Sladkovský počítal prý s tím, že po vítězném povstání nová revoluční vláda uskuteční jeho plán „organise práce“, která byla také jedním z bodů programu zmíněných již fran-

couzkých „sociálních demokratů“. Je zřejmé, že Sladkovský znal tehdejší nejpokročilejší předmarxistickou socialistickou literaturu, protože uznával dělnickou práci za zdroj kapitálu a vyslovil myšlenku, že stát zanikne, až výrobní prostředky přejdou do rukou pracujících. Když však po osmi letech žaláře byl s ostatními spiklenci amnestován a v letech šedesátých nastoupil dráhu mladočeského politika, rozloučil se s revolučními utopiemi svého mládí. Avšak čeští dělníci a s nimi tiskaři kartounů čerpali brzy nato své socialistické a komunistické myšlenky z pramene marxismu. To ovšem nemohli dělat tiskaři kartounů v roce 1844, kteří nedovedli ještě ani čerpat z pramene západního utopistického socialismu a komunismu. Nevěděli, co je třídní boj a toto slovo ani neznali. Nicméně však byli prvními průkopníky skutečného třídního boje průmyslového proletariátu v Čechách.

KAREL KREIBICH

Tato kniha svým původem jde až k roku 1903. Napsal jsem ji a vydal tehdy pod názvem „Počátky dělnického hnutí v Čechách“. Kniha byla rozebrána a záhy se jevila potřeba znovu ji vydati. Ale mimo tuto okolnost hleděl jsem poříditi nové vydání spisu i proto, poněvadž za první Československé republiky otevřely se mi nové pramenné zdroje, které za Rakouska byly badateli nadobro zavřeny a které podstatně obohacovaly naše dosavadní vědomosti. Pořídil jsem proto roku 1923 druhé vydání spisu, podstatně rozšířené a opatřené i dobovými vyobrazeními. Toto druhé vydání bylo také brzy rozebráno. Mimo to podařilo se mi zase objeviti nové prameny a o thema projevil se zájem i v českém a německém písemnictví. Toužil jsem vydati knihu přepracovanou a rozšířenou jak po stránce textové, tak i obrázkové. Poněvadž jsem poznal, že název práce neodpovídá přesně jejímu obsahu, dal jsem jí i nový název. Že mohu ji vydati nyní, za to jsem nejvřelejšími díky zavázán soudruhu Karlu Kreibichovi a vydavatelstvu „Práce“, kteří správně postřehli hodnotu mé knihy a její místo v písemnictví o tomto thematu.

Všechna vydání jsou si methodicky rovná. Jsou to knihy založené především na původních pramenech, to je na nepoužitých archiváliích. Byly mi přístupny v archivech ministerstva vnitra ve Vídni a v Praze, v dvorním archivu ve Vídni a v archivu hlavního města Prahy. Některé z nich vzaly za druhé světové války za své. Všem, kdo mi umožnili jejich studium, patří mé upřímné díky. Vedle archiválií jsem použil i tištěných pramenných knih, zvláště rázu statistického a odborného. Co jsem poznal za hodné citování z písemnictví předmětu, pozná čtenář ze spisu přímo.

V Praze 12. listopadu 1949.

DR ZDENĚK TOBOLKA

Počátky sociálních a politických snah průmyslového dělnictva nové doby spadají do dějinného údobí, kdy se jednak blížila ke svému konci politická, hospodářská a sociální soustava středověké společnosti, feudalismus, vykořisťující práci většiny privilegovanou menšinou, spočívající na poddanském poměru sedláka k vrchnosti, podložená zemědělským velkostatkem, a kdy se jednak rodil z nepatrných prvků kapitalistického podnikání 16. století, z manufaktur, továrenský kapitalismus s cílem dosáhnout bez ohledu na lidská práva dělníka co největšího podnikatelského zisku za úplné hospodářské svobody a volnosti, za současného úpadku feudálních a cechovních řádů a za volnosti pracovních silám se volně stěhovati. Sociální soustava, která vznikala, spočívala na zásadě soukromého vlastnictví a jeho hromadění, pečeť jí vtiskl kapitalistický motiv a individualistická hospodářská organisace.

Bylo to dějinné údobí, kdy český stát byl součástí německy řízené habsburské monarchie, kdy pouhé uvažování o zřízení republikánském se pokládalo za těžký zločin příslušníka státu, kdy veškerou moc státní ve státě samovolně vykonával jednotlivec z německé dynastie, z úplné vlastní pravomoci, bez právního omezení. Nebylo občanů, byli poddaní. Dělník byl politickým pariou ještě na dlouhou dobu.

Počátky dělnického hnutí v Čechách je třeba hledati mezi tiskaři kartounů, mezi textiláky. Ti byli u nás prvními průkopníky novodobého hnutí dělnického.

Tiskaři kartounů ze všech dělníků v Čechách se nejdříve dostali do konfliktu se svými zaměstnavateli, kapitalismu oddanými továrníky. Oni první v Čechách nesli tíhu bezohledného kapitálu a nevážení si lidské práce, první v Čechách pocítli, co je nezaměstnanost, snižování mzdy pod úroveň lidské existence, vyssávající a špatně placená práce dětí a žen, vysilující dlouhá doba pracovní, nezaopatření pro případ choroby, invalidity, stáří, nedostatek ochrany proti útokům bezcitného

kapitalismu a všechno ostatní, co shrnujeme v pojem dělnické otázky. Tiskaři kartounů byli v Čechách první, kteří poznali těžké postavení těch, kdo se živí na základě svobodné smlouvy za mzdu svými rukama a byli první v Čechách, kteří poznali svou bezmocnost proti kapitálu.

Ptáme-li se, proč příznaky dělnické otázky vznikají v Čechách právě mezi tiskaři kartounů, shledáme, že je to proto, poněvadž bavlnářský průmysl a barvení kartounů v Čechách zapustily záhy své kořeny, poněvadž vyrůstaly neobyčejnou měrou proti ostatní velkovýrobě a poněvadž technické vynálezy v barvení kartounů proti vynálezům na jiných polích velkovýroby v Čechách pěstované byly v prvních desetiletích devatenáctého století četnější a v Čechách užívanější.

I

Počátek výroby kartounů v Čechách spadá do doby panování Marie Terezie.¹⁾ Marie Terezie ztratí Slezsko, počala pečovat o to, aby Čechy poskytovaly jí v hospodářském ohledu, co dříve dávalo Slezsko. Vívala snaživé praktiky a podporovala do jisté míry i průmyslové podniky. Když Marie Terezie nastupovala, byly v její říši již továrny na barvení kartounů. Jedna ve Švehotech, která vznikla r. 1726, druhá v Sas-Váru, která započala s prací r. 1736. Obě tyto kartounky měly privilegia privativa, podle nichž po jistou dobu jen jim náleželo v říši Marie Terezie vyráběti kartouny.

Kolem r. 1761 v okolí Marie Terezie počal však převládat, pokud jde o kartounářství, liberalistický názor, že privilegia exclusiva, dříve kartounkám udělená a na jistou dobu prodlužovaná, nejsou prospěšna státu, a počalo nabývat vrchu mínění, že má býti každému volno

¹⁾ Hallwich H.: Firma Franz Leitenberger 1793—1893. Prag 1893. — Článek téhož autora v díle „Die öst.-ungarische Monarchie in Wort und Bild“, Böhmen-Wien 1896. — Týž Anfänge der Gross-Indust. in Österreich, Wien 1898. — Oldřich Říha: Hospodářský a sociálně politický vývoj Československa 1790—1945. V Praze 1946.

kartouny vyráběti a jimi obchodovati. Tomuto názoru dán byl prakticky po prvé výraz dne 1. srpna 1761, kdy jakémusi Janu Sabitzerovi v Benešově nad Ploučnicí bylo dáno svolení k tištění kartounů,²⁾ a brzy nato císařským reskriptem z 15. prosince 1761, v němž se výslovně zemským representaím v zemích koruny české oznamovalo, že kartounkám ve Švechatech a Sas-Váru jejich privilegia, platící až do konce r. 1762, již prodloužena budoucně nebudou, a že tudíž počátkem r. 1763 každému je volno kartouny barviti a jimi obchodovati. Zda Jan Sabitzer užil povolení mu daného k tištění kartounů, nevíme; ale kdyby i byl užil, není přece možno považovat jeho výrobky za výrobky továrny kartounkářské. Jan Sabitzer byl vysloužilý, neměl asi velkého jmění a sotva měl závod, o kterém by bylo možno říci, že to byla továrna na kartouny.

Zřízení první továrny na kartouny v Čechách přičísti dlužno Josefu Maxmiliánu hr. Kinskému. Muž tento byl nejen národohospodářsky vysoce vzdělaný, ale i podnikavý a praktický. Názory svými hlásil se k osvícenskému a merkantilisticko-populačnímu směru Josefa svobodného pána ze Sonnenfelsů; podnikavost a praktičnost jeho hlásala řada průmyslových podniků, o nichž se s chválou mluvilo v kruhu samé Marie Terezie. Hr. Kinský, sotvaže zvěděl o císařském reskriptu z 15. prosince 1761, rozhodl se založiti na svých pozemcích továrnu na kartouny a k zřízení kartounek i své známé a sousedy pobízěl. A tak r. 1763 započala pracovati v kraji litoměřickém ve Sloupu u České Lípy první továrna na kartouny v Čechách, náležející hr. Kinskému a ještě téhož r. 1763 návodem hr. Kinského zřídili kartounky Vincenc hr. Waldstein v Mnichově Hradišti a Josef hr. Bolza v Kosmonosích.

V Praze vznikly první kartounky r. 1766. Jedna v Poštovské ulici č. 258 a náležela Fr. A. Sängrovi, druhá v Truhlářské ulici č. 1092 a patřila Fr. Engelovi.³⁾

Kapitalistický ruch zřizovat kartounky, v Čechách r. 1763 započatý,

2) Hallwich H.: Firma Franz Leitenberger, Prag 1893, 21.

3) Riegger. Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen, Leipzig 1788. V. 60—69.

v letech pozdějších rostl. Rostl proto, že Marie Terezie podporovala rozkvět kartounkářství, slevujíc majitelům továren na clech, ztěžujícících dovoz bavlny do její říše, a podporovala jej i tím, že rozhodnutím z 13. prosince 1773 tištění kartounů prohlásila za svobodnou živnost, k jejímuž provádění bylo v prvních letech zapotřebí průkazu způsobilosti, od 24. června 1779 pak ani tento průkaz se nepožadoval. Josef II. šel v šlépějích své matky a k rozkvětu kartounkářství přispěl vydáním dvorního dekretu z 9. ledna 1786, jímž se přistěhovalým zpracovatelům bavlny, kteří by se byli chtěli v říši Josefově usaditi, slibovala pomoc peněžní, úleva v osobní dani, osvobození od vojny, plná volnost stěhování a náboženská tolerance. Kartounkářství rostlo tehdy v Čechách velice rychle, takže již v červnu r. 1790 pražští majitelé živností kartounkářských se u vlády dovolávali ochrany a žádali, aby neobmezená svoboda v provozování jejich živnosti přestala. Tehdejší svobodnický proud národohospodářský nevyhověl ovšem přání pražských kartounkářů, přestože gubernium v Čechách podporovalo žádost na dvorskou kancelář adresovanou; 18. února 1795 byl dokonce vydán dvorní dekret, jímž živnost, tisknouti kartouny, byla prohlášena za svobodnou, každému přístupnou a žádným cechovním zřízením nevázanou. Počet kartounek v Čechách se množil. Jejich rozvoj nezadržel ani dekret dvorské komory z 23. října 1798, jímž tisknutí kartounů bylo omezeno na řádnou koncesi továrenskou, a to prostě proto, že koncese byla, jak duch doby s sebou nesl, zcela volně a téměř bez překážek udílěna.

Abychom si mohli aspoň přibližně učiniti pojem o rozvoji kartounkářství v Čechách až do r. 1848, podívejme se na připojenou číselnou tabulku o počtu kartounek, sestavenou podle knih: „Schematismus für das Königreich Böhmen“ a „Handbuch des Königreiches Böhmen“ z let 1790—1848, jež vydávala v Praze „Královská Česká Společnost nauk“.⁴⁾

4) Nahore uvedené poznámky dávají možnost přibližně zjistiti počet kartounek v Praze od r. 1790 až do r. 1848, není však naprosto možno podle nich udati počet kartounek před r. 1828 na venkově.

Rok	Praha	Rok	Praha	Rok	Praha	Rok	Praha
1790	9	1809	14	1815	25	1822	20
1791	9	1810	13	1816	24	1823	20
1792	9	1811	12	1818	23	1824	22
1805	14	1812	23	1819	17	1825	23
1806	14	1813	26	1820	18	1826	23
1808	14	1814	26	1821	20	1827	22

Litoměřický kraj r. 1790 : 2.

V Čechách mimo Prahu:

Rok	Praha	Boleslavský kraj	Chrudimský kraj	Čáslavský kraj	Loketský kraj	Kouřimský kraj	Královéhradecký kraj	Litoměřický kraj	Žatecký kraj	Rakovnický kraj	Táborský kraj
1828	22	10	1	1	2	4	4	59	2	—	—
1829	21	10	1	1	2	3	4	59	2	—	—
1830	18	13	1	1	2	3	4	58	2	—	—
1831	20	13	1	1	2	3	4	59	2	—	—
1832	18	13	1	1	2	3	3	52	2	1	—
1833	18	14	1	1	2	3	3	61	2	2	—
1834	18	14	2	1	2	3	3	66	2	2	—
1835	16	14	2	1	4	3	3	71	2	2	—
1836	16	15	2	1	4	3	3	79	1	4	—
1837	16	15	2	1	3	3	3	80	1	4	—
1838	17	15	2	1	4	3	3	44	1	4	—
1839	17	15	2	1	4	3	3	46	1	4	—
1840	19	15	2	1	4	3	3	45	1	5	—
1841	15	16	2	3	3	3	3	34	1	5	—
1842	15	16	2	3	4	3	2	35	1	5	—
1843 ⁵⁾	15	16	2	3	4	3	1	42	1	5	—
1844	19	16	2	3	4	2	1	54	1	5	—

5) Tafeln zur Statistik d. öst. Monarchie. Wien 1844. Jg. XIV. Tab. 51. uvádějí tuto statistiku kartounek v Čechách : 74 tiskáren kartounů; z těch 14 v Praze a okolí,

Rok	Praha	Boleslavský kraj	Chrudimský kraj	Čáslavský kraj	Loketský kraj	Kouřimský kraj	Královéhradecký kraj	Litoměřický kraj	Žatecký kraj	Rakovnický kraj	Táborský kraj
1845	15	16	2	3	4	2	1	54	1	5	2
1846	14	16	2	3	4	2	1	54	1	5	2
1847	15	16	2	3	4	2	1	50	1	5	2
1848	15	19	2	3	4	3	1	51	1	5	2

V tabulce jsou nápadny dvě okolnosti.

Nejprve přechod z r. 1811 k r. 1812 v Praze a pak přechod z r. 1837 do r. 1838 na venkově. Kdežto v schematismu pro r. 1811 uvedeno je v Praze jen 12 kartounek, je jich uvedeno již v roce přístím o 11 více, to je 23. Ale tento náhlý vzrůst, který zajisté by bylo možno viděti i mimo Prahu, kdybychom měli po ruce spolehlivé pomůcky, dá se snadno vysvětliti. Napoleonův berlínský dekret o systému kontinentálním (z 21. listopadu 1806) zabránil Anglii, aby dovážela do Rakouska své bavlněné zboží, a rakouské země italské, nedávno získané, slibovaly odbyt zboží kartounkářského.⁶⁾ Poklesnutí pak počtu kartounek na venkově r. 1838 z 80 na 44 objasní snadno (vedle vzniku konkurenčních závodů v Čechách) utvoření velkého německého svazu celního (1832—1833) a částečně pak i vydaný před tím již pruský celní tarif z r. 1818, celní zahraničení Ruska, bavorský celní zákon z r. 1826, všechno to těžké rány pro rakouský průmysl a obchod.

Číselná tabulka dobře ukazuje, kde v Čechách průmysl kartounkářský byl nejmocnější a kde tudíž počátky dělnického hnutí v Čechách nejdříve máme hledati. Vedle kraje litoměřického⁷⁾ nejčetněji

29 v litoměřickém kraji, 19 v boleslavském, 4 v loketském, 3 v čáslavském, 2 v bydžovském, 1 v královéhradeckém, 1 v chrudimském a 1 v žateckém. Z těch bylo 29 větších továrenských podniků s vlastním bělidlem a 45 menších závodů, z nichž jen 14 mělo vlastní bělidla.

⁶⁾ Österreich im Jahre 1810. Leipzig 1840. 205.

⁷⁾ V kraji litoměřickém byly kartounky zvláště v Sloupu, Lindavě, České Kamenici, Krásné Lípě, Chlumci, České Lípě, Rumburku, Žandově, Studánce, Šluknově, Verneřicích, Varnsdorfu a j.

tištění kartounů kvetlo ve středu Čech, v Praze samé i v místech poblíže ní. Aspoň těsně u Prahy byly všechny kartounky v kraji kouřimském, totiž v Karlíně, na ostrově Benátkách a v Libni, na Rakovnicku tištění kartounů dělo se na Smíchově, v Holešovicích a v Bubenči. Třetí místo v kartounkářství náleželo kraji boleslavskému, kde vznikly zvláště závody v Jablonném, Hrádku, Doksech, Kosmonosech, Mnichově Hradišti, Zákupech, Liberci a Turnově. Na Chrudimsku byly kartounky v Lanškrouně a v Chrudimi, v čáslavském kraji na Kutných Horách a v Přibyslavi, na Loketsku v Chebu, v Kraslicích, v Ostrově, na Královéhradecku v Králíkách, na Žatecku v Chomutově, na Táborsku kolem Nové Bystřice.

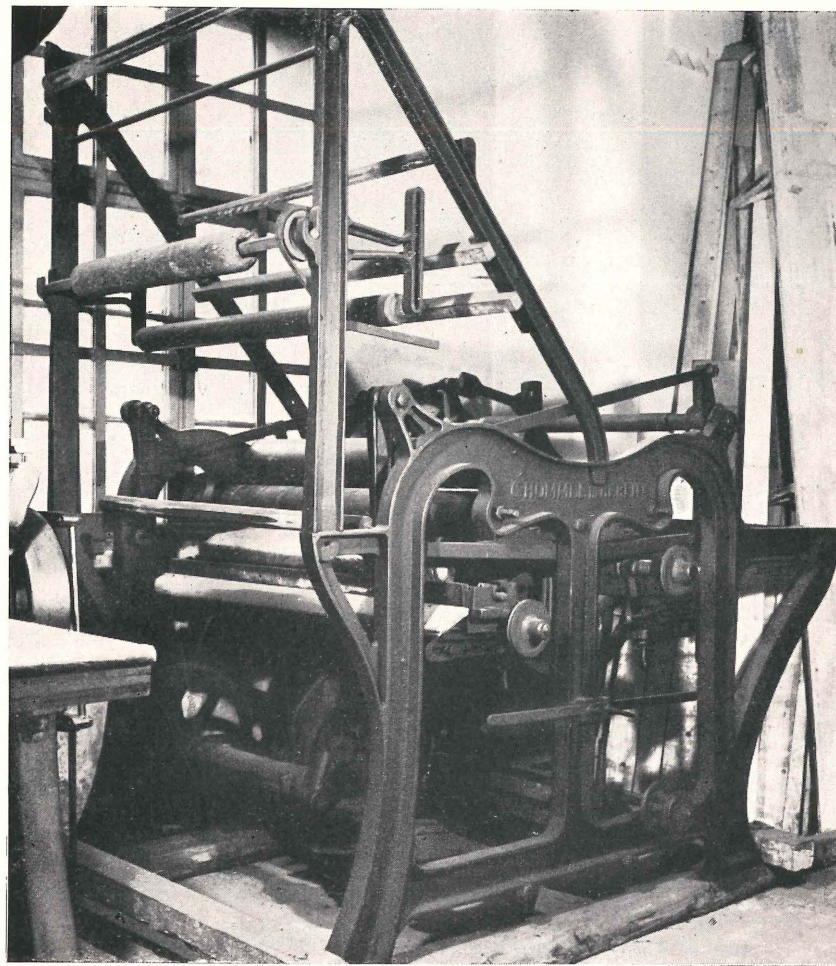
První kartounky vznikly v kraji litoměřickém, pak v kraji boleslavském. Nejpozději povstaly továrny na tištění kartounů v krajích rakovnickém (r. 1832) a tábořském (r. 1845).

O rozvoj textilního průmyslu měli starost v Čechách především židovští kapitalisté. Hlásili se k německé buržoasii. Tyto okolnosti do velké míry vysvětlují antisemitské a protiněmecké sklony počátků dělnického hnutí v Čechách.⁸⁾

II

Při barvení kartounů v Čechách se užívalo jako v jiných zemích několika method. První kartounky v Čechách při tištění kartounků užívaly práce ruční. Pracovalo-li se tímto způsobem, bylo zapotřebí k potištení kusu 28 angl. loket dlouhého a 30 angl. palců širokého jednou barvou, aby dělník formu 9 palců dlouhou a 5 palců širokou nasadil 672krát; barvilo-li se třemi barvami, bylo zapotřebí, aby forma byla protištena neméně nežli 2016krát. Ke konci století 18. se v Čechách užívalo již také rytých ploten měděných. Máme určité zprávy, že

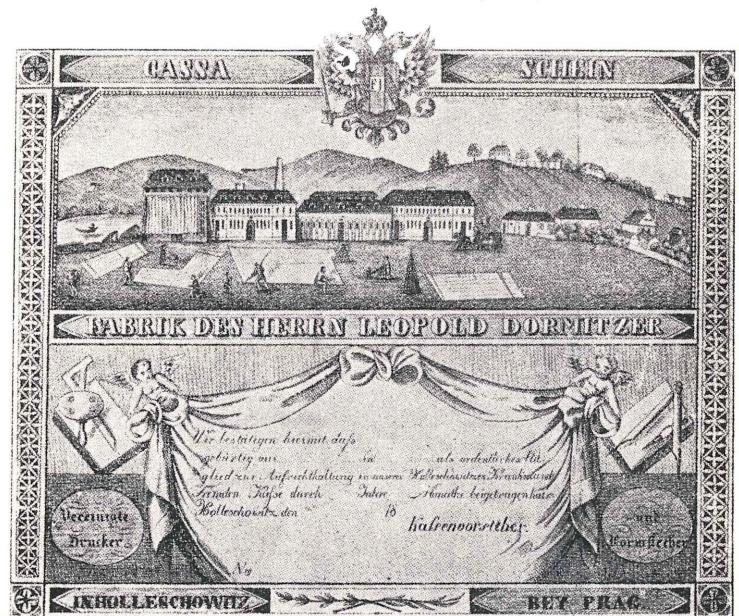
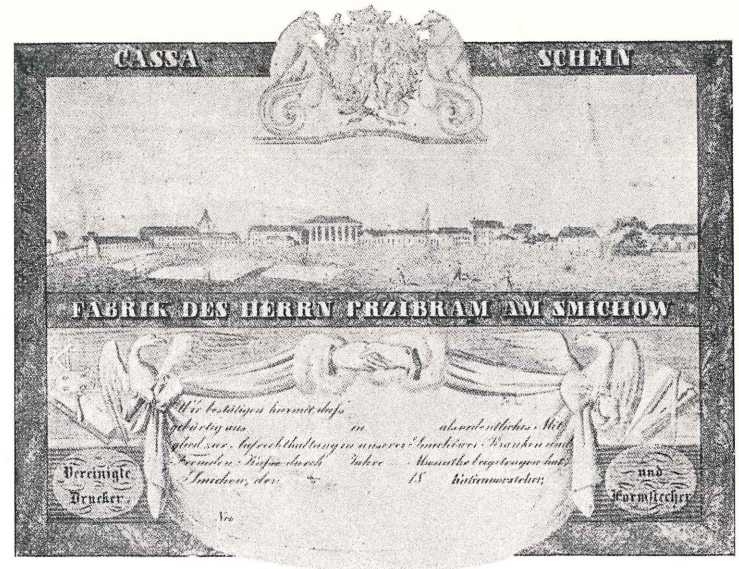
⁸⁾ Sr. brožuru: Das Judenthum in Böhmen (Leipzig 1845) a protizidovské sociální bouře za revoluce r. 1848 v Čechách.

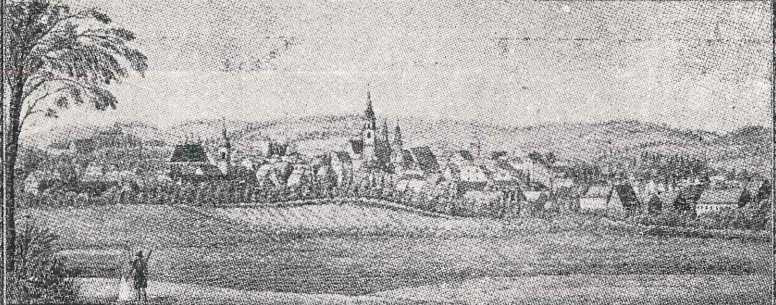

Perrotina z čtyřicátých let 19. století vystavená v Technickém museu v Praze.

Pokladniční listy tiskařů kartounů s vyobrazeními kartounek z doby předbřeznové.

Dass Vorzeiger dieses *Gustav Ballant* *Lehrer*
 von *Boag in Böhmen* gebürtig sich ohne Ausnah-
 me gut betragen auch bei hiesiger Gesellschaftlichen Casse
 das Seinige als ein ordentliches Mitglied geleistet solches
 bescheinigen wir zu seinem weitem Fortkommen.

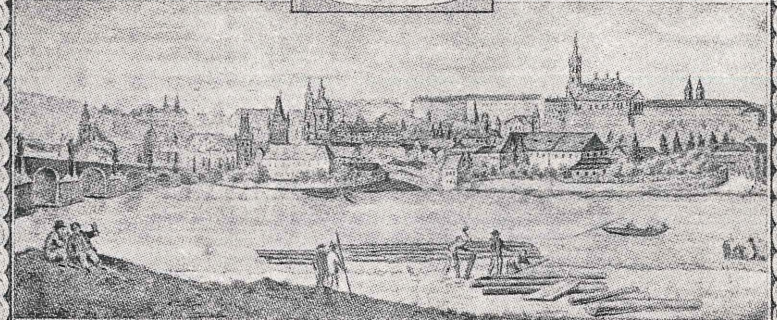
Chemnitz, den 7 August
1843.

Archiv
 ministerstva vnitra
 v Praze

Ernst Bierbaum
Selbstes geordnetig
Cassen Vorsteher

CASSA SCHEIN
 der vereinigten Cattan-
 drucker & Formstecher

Prager K. Burg von Süd Ost.

Vorzeiger dieses
aus *18*
 hat zu unserer Bräuken und Fremden Casse durch *Sahr*
 Konat als ein ordentliches Mitglied beigetragen, welches wir
 in dankbarer Erinnerung auf unserm Casse Siegel bestätigen
Prag, am *18*

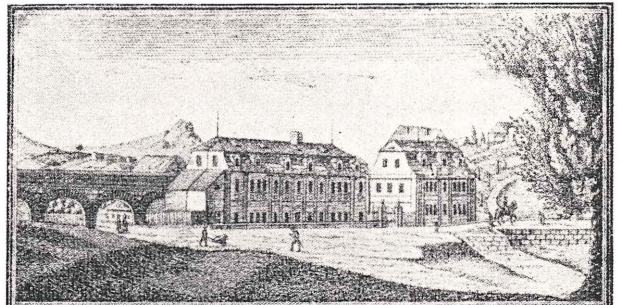
Cassa Vorsteher

minist. stva vnitra
der vereinigten Drucker
und Formstecher
Cassa Schein
zu Rosmanov.

Vorzeiger dieses *Nikolaus Johann Strodel*
Lehrer in *Leipniz* hat während er hier in *Leipniz* war
 mensliche G. in unser als ordentliches Mitglied zur
 Aufrethaltung der Bräuken und Fremden
 Casse beigetragen.

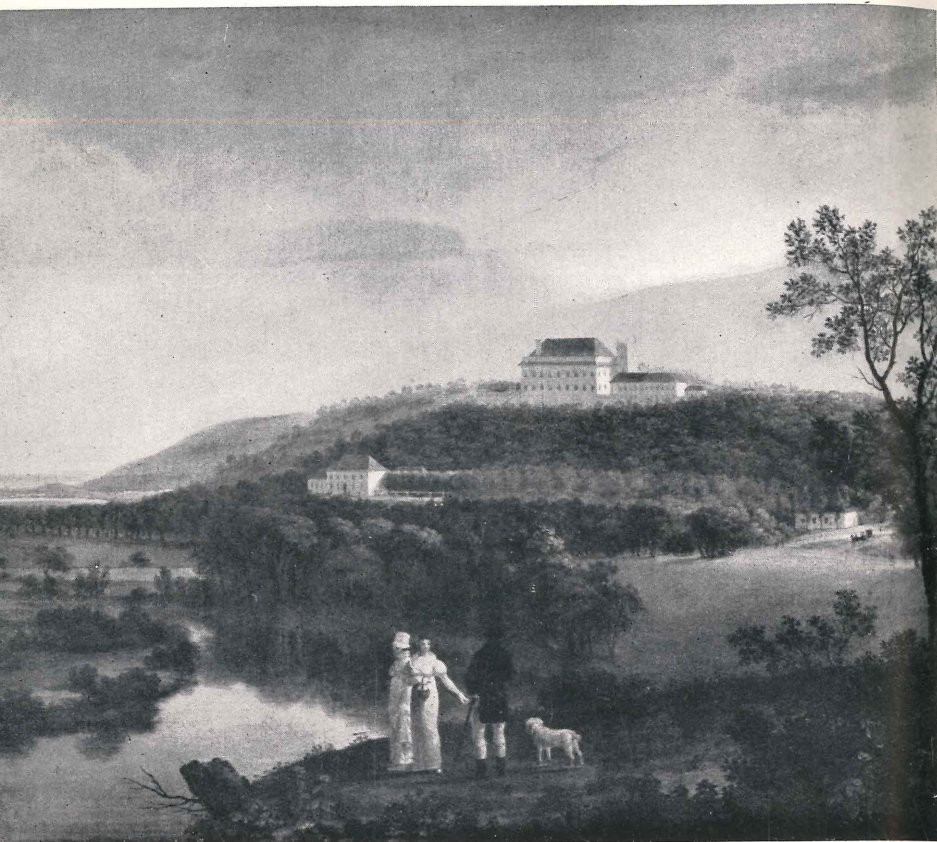

Rosmanov, den 19. März 1840
Anton Krieger
Anton Krieger
Joseph Selinger
 Cassenvorsteher

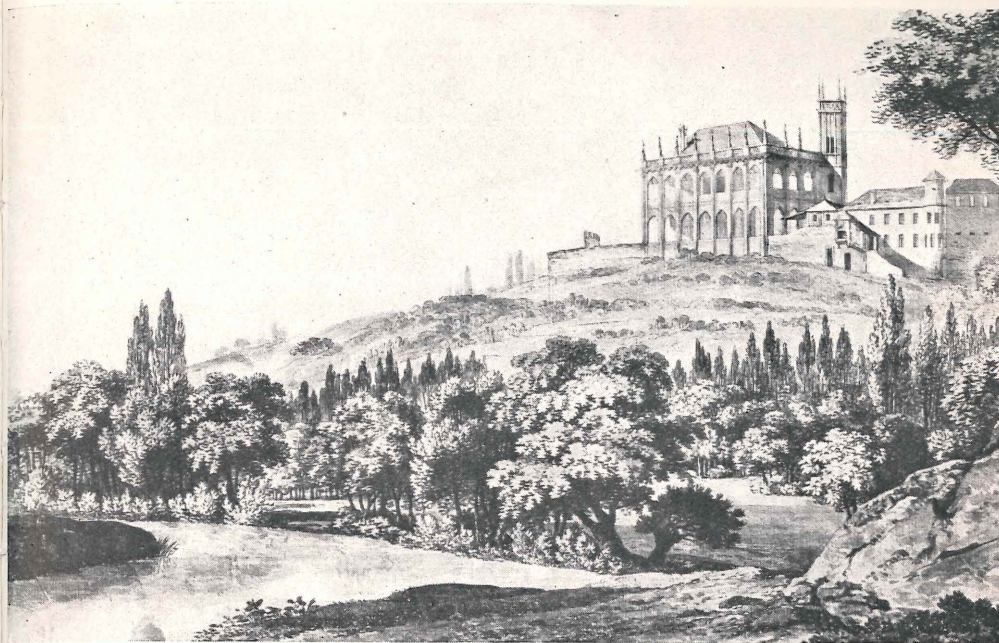

Das Vorzeiger des *Johann Schanitzky* *Lehrer* von
Reichenberg hat als Ordentliches Mitglied die Zeit
 seines Aufenthaltts durch *3 Wochen* zu unserer
 Bräuken und Fremden
 Casse seine Schuldigkeit
 pünktlich geleistet.
Reichenberg, den 23 April
1840

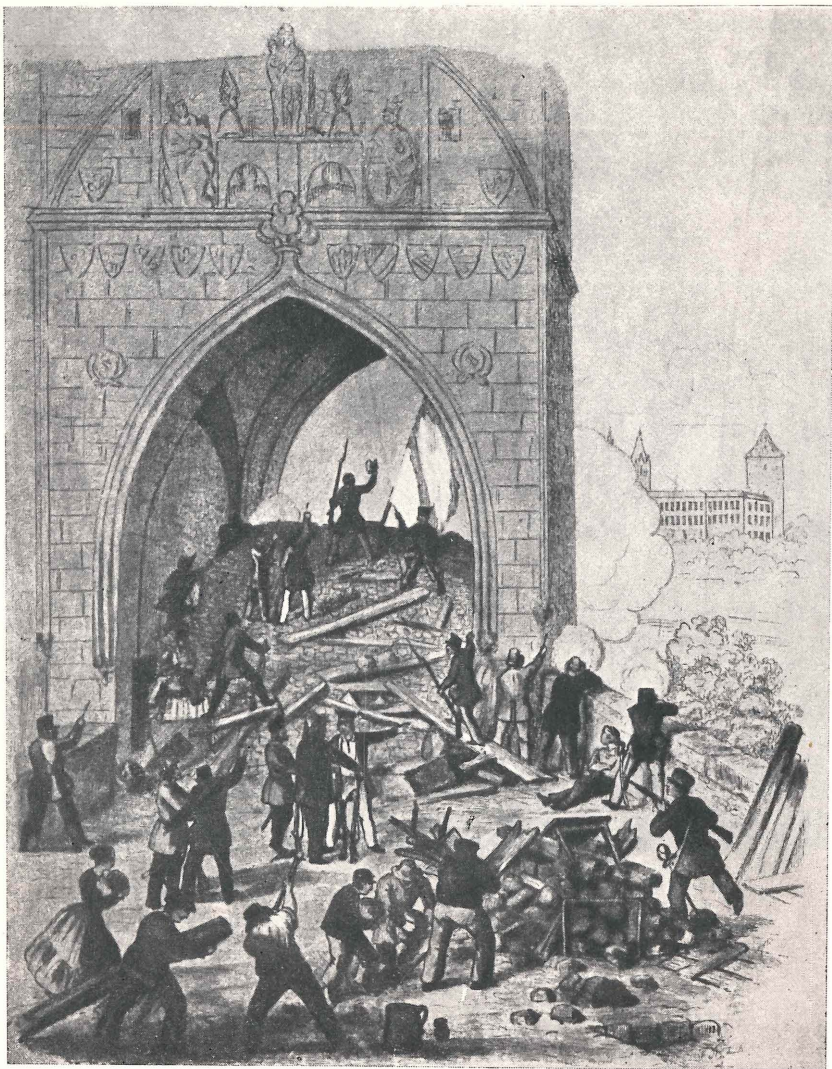
Cassa Vorsteher
Hofbe
Wiesner

Karel Postl: Královská obora, olej, 1810—1820.

Ant. Pucherna: Královská obora. akvarel, okolo 1830.

Dělníci a studenti na barikádě v Praze roku 1848.

v kartounkách ve Verneřicích, v Josefodole a v Zákupech se tiskly kartouny rytými plotnami měděnými.¹⁾

Barvení kartounů pomocí tisku válcového v Čechách bylo známo také dosti záhy. V Österreichische National-Encyklopädie (III. 160), vydané ve Vídni r. 1835, se uvádí, že v Čechách tištění kartounů pomocí válcového tisku se provádí již skorem 20 let, a spolehlivě víme, že r. 1819 Antonín Runge postavil ve Varnsdorfu válcový stroj tiskací.²⁾ Stroje ty byly v pohyb uváděny vodním kolem, později parní silou. První stroje válcové v Čechách zavedené tiskly jen jednu barvu anebo dotiskovaly. Postupem času zavedeny byly také válcové stroje tiskací, které natiškovaly až i pět barev. Těsně před rokem 1836 napočteno bylo v Čechách 38 strojů pro jednoduchý válcový tisk a 6 pro vícebarevný tisk válcový.³⁾ Tiskací stroje válcové na jednu barvu neposkytovaly celkem více, nežli co se vyrobilo při ručním tištění kartounů, stroje na více barev však překonaly ve svých výsledcích práci ruční. Tak válcový stroj na tři barvy zbavoval 110 tiskařů kartounů jejich zaměstnání a „Technisches Wörterbuch“ z r. 1843⁴⁾ uvádí, že za jeho doby válcový stroj tiskací, při němž byli zaměstnáni 2 tiskaři kartounů a nejméně 3 pomocníci, poskytoval práci, kterou při ručním tištění kartounů by bylo udělalo asi 200 mužů a tolikéž pomocníků. Roku 1843 bylo v továrnách v Praze a okolí 20 válcových strojů, v Kosmonosech 2, v Zákupech 3, v Mladé Boleslavi 3, v Merklíně (u Ostrova) 2, v České Lípě 1, ve Varnsdorfu 4, v Rumburku 1, v Dolním Podluží 1, v Jiřetíně u Rumburka 1, v Pihlu 1, v Lindavě 1.

1) Hallwich H.: Firma Franz Leitenberger 1793—1893. Prag 1893. 86.

2) Lahmer R.: Einiges von der nordböhmisches Kattunindustrie. Mitteilungen des Nordböh. Excursions-Club. XII. 301.

3) Kreuzberg K. J.: Skizzierte Übersicht des gegenwärtigen Standes und der Leistungen von Böhmens Gewerbs- und Fabriksindustrie in ihren vorzüglichsten Zweigen. Prag 1836. 92.

4) Technisches Wörterbuch oder Handbuch der Gewerbskunde. In alphabetischer Ordnung. Bearbeitet nach Dr. Andrew Ure's Dictionary of Arts, Manufactures and Mines von Karl Karmarsch und Dr. Friedrich Heeren, Prag 1843. II. 143.

Roku 1833 vynalezl inženýr Perrot v Rouenu stroj, zvaný podle něho perrotina⁵⁾, který tištění forem, jež dalo se z počátku prací ruční, připoutal na prostředky mechanické. Perrotina poskytovala tolik práce, jako dvacet dovedných rukou.

V Čechách r. 1834 neměla ještě ani jediná továrna tohoto stroje. Originál perrotiny z doby před r. 1848 lze dnes spatřiti v Technickém museu v Praze. Roku 1836 Eduard Leitenberger v Zákupcích učinil vynález Perrotovu vynález podobný, o jehož upotřebení ve svých závodech se postaral. Stroj Leitenbergrem vymyšlený číselně nepotiskoval tolik kusů v stejné době jako perrotina, ale přece byl relativně lepší nežli perrotina, a to proto, že perrotina tiskla pouze tři barvy současně, kdežto stroj Leitenbergův šest až osm barev.

Roku 1844 výkonnost perrotin v Praze byla taková, že ve 24 pracovních hodinách vytiskla perrotina 50 kusů trojbarevně, výkon, který dříve zaměstnával 6 tiskařů kartounů a šest natěračů (štrejchýřů) po celý týden.

Roku 1843 bylo v činnosti v celých Čechách 3458 tiskacích strojů, 44 válcových strojů, 25 modelovacích, 2 vypuklinové, 5 deskových tiskacích a 10 perrotin. Roku 1844 pracovalo v Čechách již neméně nežli 14 perrotin.

Uvedené právě způsoby tištění kartounů byly celkem všechny, jichž se v Čechách před r. 1848 užívalo.

III

První tiskaři kartounů v Čechách nebyli obyvatelé domácí. Způsob barvení kartounů byl v Čechách před r. 1761 neznám, a majitelé továren nově zakládaných povolávali si proto zručné tiskaře kartounů z ciziny, ze Švýcarska, z Francie a zvláště z Augsburgu, který ke konci století osmnáctého v kartounkářství zvláště vynikal. Stát sám pak o to tehdy pečoval, aby se dovední cizí tiskaři kartounů v Čechách usadili

⁵⁾ Karmarsch K.: Geschichte der Technologie. München 1872. 819.

a stali se domácím lidu učiteli.¹⁾ Roku 1765 v Čechách bylo celkem 24 tiskařů kartounů (2 v kraji čáslavském a 22 v boleslavském).²⁾ Hledíc k tomu, že tehdejší ruční práce tiskací nevyžadovala příliš mnoho učení, patrně již tehdy v tomto počtu bylo několik domácích tiskařů kartounů. První tiskaři kartounů jak z ciziny povolání, tak asi i první tiskaři kartounů doma, zvláště pokud byli zaměstnáni v továrnách šlechtických, těšili se rozličným výhodám. Jak ústním podáním se zachovalo³⁾ a jak dá se pravděpodobně podepřítí dvorním dekretem z 9. dubna 1786 dříve vzpomenutým, platila pro ně jistě fakticky aspoň naprostá náboženská tolerance a osvobození od vojny. Cizí tiskaři kartounů proti domácím měli tu výhodu, že dostávali vyšší mzdy.⁴⁾

Vedle vyučených tiskařů kartounů byli zaměstnáni v kartounkách ještě jiní dělníci, buď jinak kvalifikovaní nebo jen dělníci pomocní. Byli to koloristi, rytci, zámečníci, truhláři, apretéři, laboranti, kreslič, štrejchýři (natěrači), strojníci, hlídači, domovníci, muži při sušení, bělič, topiči, čeledínové, nádeníci, zedníci a j.

Poměr tohoto personálu v továrně vyznačují čísla, týkající se továrny A. B. Příbram na Smíchově:

Roku 1844 bylo v továrně Příbramově zaměstnáno 658 osob. Z nich byl jeden kolorista a 5 jeho pomocníků, 1 účetní, 2 skladníci, 9 rytců, 5 jejich pomocníků, 2 zámečníci, 1 kovář, 3 jejich pomocníci, 1 mistr při rytí forem, 24 tovaryši tamtéž, 5 učedníků, 3 truhláři, 1 tesař, 1 mistr při barvení na červeně a modro, 87 jeho pomocníků, 3 tiskaři kartounů na válcovém stroji, 11 jejich pomocníků, 39 děvčat, 3 tiskaři kartounů při perrotině, 4 pomocníci, 6 děvčat, při čechračce 2 muži, 4 děvčata, při parním stroji 1 dozorce, 1 pomocník, při bělidle 1 mistr

¹⁾ Kopetz W. G.: Allgemeine österreichische Gewerbs-Gesetzkunde. Wien 1830. II. 59.

²⁾ Hallwich H.: Firma Franz Leitenberger 1793—1893. Prag 1893. 31.

³⁾ Pandler A.: Graf Josef Kinsky, Herr auf Bürgstein u. Schwoyka. Leipa 1885. 24.

⁴⁾ Hallwich H.: Firma Franz Leitenberger 1793—1893. Prag 1893. 141.

a 48 pomocníků, při mandlech 2 mistři a 16 děvčat, 3 apretéři, 1 pomocník a 4 děvčata, v pokoji na tisk 2 mistři, 148 tovaryšů, 148 štrejchýřů, 39 učedníků, 3 kresličů a jiného personálu 18 osob.

Jak kvalifikovaný personál v továrnách byl v poměru k mistrům, tovaryšům, učedníkům, pomocníkům, ryjcům a hladičům, naznačují tyto tabulky, pokud se nám podařilo zjistit přesné číslíce.

Kolem r. 1788 v šesti pražských kartounkách byl zjištěn tento stav:⁵⁾

Z a m ě s t n a n é o s o b y

Tiskací stoly na kartouny	mistři	tovaryši	učedníci	pomocný personál	rytci a hladiči
22	—	22	22	7	12
10	1	10	10	5	11
26	2	26	26	10	12
50	1	50	50	12	46
11	—	11	11	20	17
21	—	21	21	6	15

Jak se tyto poměry vytvořily později, znázorňují tyto tři tabulky pro rok 1834, 1839 a 1844, sestavené podle archivního materiálu v ministerstvu vnitra v Praze. Že nemohly býti zodpověděny ve všech případech všechny otázky, které jsme si v tabulkách postavili, sluší připočísti na vrub neúplnosti archivních pramenů.

Rok 1834.

Jméno závodu	Počet personálu	Dřevo-rytců	Tiskařů kartounů	Učedníků	Válcových tiskacích strojů	Perrotin
L. Dormizer, Holešovice	269	9	43	25	3	—
Bratří Taussig, Cís. mlýn	180	—	40	20	1	—
A. W. Kubesch, Libeň	180	—	40	15	1	—

⁵⁾ Sestaveno podle Rieggera: Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen. Leipzig 1788. V. 60—69.

Jméno závodu	Počet personálu	Dřevo-rytců	Tiskařů kartounů	Učedníků	Válcových tiskacích strojů	Perrotin
Ed. Leitenberger, Zákupy	640	—	104	64	1	—
Fr. Leitenberger, Kosmonosy	620	—	116	57	1	—
Schick & Lippmann, Karlín	180	—	40	15	1	—
Bratří Porgesové, Smíchov	387	—	63	15	2	—
Bratří Porgesové, Praha	387	—	40	12	2	—
Beer Porges, Karlín	220	—	64	28	1	—
Brandeis Sohn & Wekle, Praha	227	—	93	28	2	—

Rok 1839.

Jméno závodu	Počet personálu	Dřevo-rytců	Tiskařů kartounů	Učedníků	Válcových tiskacích strojů	Perrotin	Ruční tiskací stroje
L. Dormizer, Holešovice	417	14	62	28	3	—	—
A. W. Kubesch, Libeň	185	—	40	15	1	—	—
Ed. Leitenberger, Zákupy	760	—	120	84	2	—	8
Fr. Leitenberger, Kosmonosy	830	—	120	100	1	—	—
Bratří Taussig, Cís. mlýn	243	—	50	24	1	—	—
Schick & Lippmann, Karlín	218	—	69	28	2	—	—
Bratří Porgesové, Smíchov	465	—	86	17	3	—	—
Bratří Porgesové, Praha	465	—	45	12	3	2	—
Beer Porges, Karlín	200	—	50	28	1	—	—
Brandeis Sohn & Wekle, Praha	174	—	53	18	2	—	—
L. Epstein, Praha	696	—	—	—	2	—	—

Rok 1844.

Jméno závodu	Počet personálu	Dřevo-rytců	Tiskařů kartounů	Učedníků	Válcových tiskacích strojů	Perrotin	Stroj glypto-grafický	Ruční tisk. stroje
L. Dormizer, Holešovice	518	31	136	29	3	2	—	—

Jméno závodu	Počet personálu	Dřevo- rytců	Tiskařů kartounů	Učedníků	Válcových tiskacích strojů	Perrotin	Stroj glypto- grafický	Ruční tisk. stroje
Brandeis Sohn & Wekle, Praha	197	—	61	23	2	1	—	—
J. Wien & Falkes, Praha	150	9	56	23	1	—	—	—
A. W. Kubesch, Libeň	165	—	40	11	1	—	—	—
L. Epstein, Praha	818	—	—	—	4	3	—	—
Ed. Leitenberger, Zákupy	556	—	110	40	3	—	1	10
Fr. Leitenberger, Kosmonosy	725	—	117	40	2	3	1	—
Bratří Taussig, Cís. mlýn	227	—	56	25	1	1	—	—
Schick & Lippmann, Karlín	288	—	46	22	4	—	1	—
Porges, Smíchov	533	—	105	20	4	4	—	—
Porges, Praha	533	—	58	10	4	4	—	—
Fr. Herman, Janův Důl u Liberce	161	2	15	—	—	—	—	—
Beer Porges, Karlín	310	—	66	25	2	—	—	—

(+ 170 dětí)

Podle vši pravděpodobnosti od té doby, kdy kartounkářství zapustilo své kořeny v Čechách, užívalo se při něm hojně i práce žen a dětí. Hned roku 1773 v Josefodolské kartounce bylo 10 stolů tiskacích na kartouny opatřováno domácími ženami, augsburskými dělníky při tiskání kartounů vyučenými, a v té době a v téže továrně se užívalo k práci také dětí ve věku 8, 9 a 10 let.

Abychom mohli udati v době před r. 1848 přesně počet všech zaměstnaných lidí v kartounkách v Čechách, k tomu nedostává se nám dosti pramenů. K. J. Kreutzberg⁶⁾ se pokusil těsně před r. 1836 o takový odhad a soudil, že v kartounkách v Čechách bylo zaměstnáno asi 20.000 osob. Oficiální statistika habsburského mocnářství⁷⁾ tvrdí, že v r. 1843 bylo zaměstnáno v kartounkách na 20.000 osob.

⁶⁾ Skizzierte Übersicht des gegenwärtigen Standes und der Leistungen von Böhmens Gewerbs- und Fabriksindustrie in ihren vorzüglichsten Zweigen. Prag 1836. 92.

⁷⁾ Tafeln zur Statistik d. öst. Monarchie. Vídeň 1844. Ig. XIV. Tab. 51.

Jaké byly mzdy tiskařů kartounů a mužských sil pomocných ke konci století XVIII., nevíme, a jen to s jistotou můžeme povědět, že práce mužů byla placena lépe než práce žen. Žena, která dovedla pracovat u tiskacího stroje na kartouny, vydělala si týdně v Josefodolské kartounce v r. 1773 4, 5 až 6 tehdejších zlatých, děti dostávaly 1 a půl až i 2 zl. Dát někomu práci v kartounce, považovalo se tehdy vůbec za udělení dobrodiní, a jestliže při mužské práci panoval tento názor, panoval tím spíše při práci žen a dokonce při práci dětí. Za zvláštní blahovůli zaměstnavatelovu bylo pokládáno, jestliže celá rodina mohla pracovat v jedné a téže místnosti.⁸⁾

Práce tiskařů kartounů ne-li dříve, jistě od počátku 19. věku byla placena od kusu. Roku 1822 za lehčí kus o 84 českých loktech se platilo 1 zl., dražší kusy se platily lépe, až i 5 zl. 30 kr. Rok nato ceny zůstaly stejné, ale místo českých loktů byly zavedeny lokte vídeňské, což znamenalo v podstatě snížení mzdy. Ještě za deset let udržovaly se od kusu stejné ceny, jenže kus mohl být delší, až 135 loket a zato bylo přidáno pouze 9 kr. Mzda od kusu tedy v podstatě zase klesla. Od r. 1834 měla se mzda od kusu týkati jen kusu o délce 45 vídeň. lokte a šířce tři čtvrti lokte. Nebyla všude stejná, ale pohybovala se celkem až do polovice r. 1844 v těchto hranicích: Od kusu, podle jeho složitosti a námahy a jeho tištěním spojené, se platilo 20, 22 a půl, 23 až 28 kr., 30, 38 a půl, 35, 36, 37 a půl, 39, 40, 42, 44, 45, 48, 49, 50 kr. Kusy delší 45 loket se platily podle zvláštní sazby. Tiskař placený za kus mohl při pilné práci vydělati za týden 12 zl. brutto. Po bouřích tiskařů kartounů v červnu r. 1844 byly mzdy od kusu nepatrně zvýšeny o 1 až 5 kr. na kuse. Mzdy do kusu se stanovily ve většině továren až po zhotovení zboží zaměstnavatelem nebo jeho zástupcem, účetním. Zaměstnavatel nebo jeho zástupce byl jedině rozhodující při posouzení, je-li kus lehký nebo těžký, a jaká mzda za něj náleží. Nastala-li změna v soudu zaměstnavatele pro dělníka k horšímu, dozvěděl se o ní dělník až při výplatě za odezdanou práci.

⁸⁾ Beiträge für Kunst, Handel und Gewerbe Böhmens. Herausg. u. redigiert von Dr. L. Raudnitz 1843. II. 69.

Továrníci, aby vydání na mzdu bylo co nejmenší, přijímali k tisku kartounů vedle tovaryšů učedníky. Učedník pracoval za poloviční mzdu. Zaměstnavatel mohl přijmout učedníků, kolik chtěl. Doba učení trvala obvykle pět až sedm let. Učedník však po třech letech byl již tak vyučený, že mohl zastati tutéž práci jako tovaryš. Přes tento výkon, poněvadž byl jen učedník, byl odměňován poloviční mzdou. Věk učedníků pohyboval se mezi 12 až 25 lety.

Jaký byl v kartounce číselný poměr tovaryšů k učedníkům v některých pražských a okolních továrnách, je patrné z tabulek z r. 1788, 1834, 1839 a 1844. Čísla nejsou však zcela spolehlivá, poněvadž pocházejí jen od továrníků, a byla jimi úřadům sdělena ve chvíli, kdy se mělo dokázat, že poměr učedníků k tovaryšům není tak číselně hrozný, jak uváděli tiskaři kartounů. Ti tvrdili, že na jaře r. 1819 v Praze na 461 tovaryšů připadalo 191 učedníků. V Praze a okolí na počátku května r. 1846 byl v kartoukách poměr tovaryšů k učedníkům tento:

Jméno firmy	Tiskařských tovaryšů	Učedníků	Stáří učedníků	Doba pracovní
Leopold Epstein, Praha	80	27	15—24	8—12
Wien & Falkes, Praha	40	12	15—22	—
Kauders, Praha	28	10	16—22	11
Brandeis, Praha	30	6	14—19	8—12
Bratří Porgesové, Praha	29	11	16—19	10—12
Schirmer, Praha	21	21	15—18	—
V jesuitské zahradě, Praha	15	3	12—20	—
Schwertasek, Praha	14	12	15—23	10—12
Řeháček, Praha	13	5	15—19½	10—12
Dormitzer, Holešovice	86	14	15—25	10—12
Továrna v Cís. mlýně	18	9	17—21	10—12
Beer Porges, Karlín	10	20	14—22	8—13
Schick & Lippmann, Karlín	50	19	18—21	—
Porges, Smíchov	76	24	12—19	7—13
Příbram, Smíchov	78	34	12—19	7—13
Mor. Pollák, Smíchov	28	18	12—19	7—13

Tovaryši měli v kartounce k ruce pomocníky, t. zv. štrejchýře. Byly to děti, hoši a děvčata. Nejmladší bývaly sedmileté, nejstarší dvanáctileté. Pro práci v továrně velice zhusta zanedbávaly své školní povinnosti. Štrejchýře nenajímali do práce továrníci, nýbrž tiskařský dělník kartounů sám, a sám si je platil týdně ze své mzdy. Štrejchýř dostával denně 20 kr. Jen v prvních dvou desetiletích 19. věku někteří továrníci přispívali tiskaři kartounů na štrejchýře týdně 30 až 45 kr., ale později od tohoto přídatku upustili. Štrejchýři čistili sukna, formy, nádobí, prali v řece kartáče, nosili a drželi nádobí s barvou, obstarávali pochůzky atd. Počet štrejchýřů byl v továrně veliký. Tak v Leitenbergerově továrně v Kosmonosích r. 1834 na 173 tiskařských dělníků kartounů připadalo 175 štrejchýřů, r. 1839 na 220 tiskařských dělníků kartounů 225 štrejchýřů, r. 1844 na 165 tiskařských dělníků kartounů 170 dětí.

Pravidelná pracovní doba před r. 1848 bývala v letních měsících ve většině případů od 5 ráno do 7 večer, málokde od 6 ráno do 6 večer, tedy 12 až 14 hodin, v zimních měsících byla kratší: 10, ba i 8 hodin, což záviselo především od denního světla. Před výročními trhy se pracovalo i v noci. Klid nedělní a sváteční, jak odpovídalo náboženským příkazům doby, byl zachováván.

IV

Státní autorita se dotýkala poměru dělníka a zaměstnavatele před r. 1848 velice málo, ba možno říci skorem nic. Jen r. 1786, 26. října vydán byl dvorní dekret¹⁾, který na to naléhal, aby o přijetí chlapců na jistou dobu do učení v kartoukách učiněna byla s rodiči nebo poručníky smlouva, aby byli učňové v učení dokonale vyučováni, bez naléhavé příčiny nebyli před dokončením vyučování propouštěni; aby se jim po vyučení dostalo vysvědčení a pak v případě opuštění práce listy propouštěcí, bez nichž nikdo neměl býti znovu do práce přijat; jinak však stát v duchu liberálně manchestrovských zásad hospodář-

¹⁾ Kopetz W. G.: Allgemeine österreichische Gewerbs-Gesetzkunde. Wien 1829. I. 110.

ských, zahrnujících veškeru státní politiku ve věcech hospodářských a zvláště sociálních, poměru dělníků a zaměstnavatele vůbec se nedotkl, nechávaje theoreticky oběma stranám úplnou volnost. Práci žen stát vůbec nechal bez povšimnutí, a jen k dětem v továrnách zaměstnaným poněkud přihlédl. Již dvorním dekretem z 18. února r. 1787 se žádalo, aby děti před devátým rokem, pokud toho není nutně potřebí, k práci v továrnách nebyly připouštěny, a aby se jim dostávalo nejnutnějšího vzdělání, a dvorským dekretem z 15. prosince r. 1808²⁾ bylo doléháno, aby navštěvovaly večerní a nedělní školy, které měl vydržovati továrník spolu s rodiči. Tyto dekrety zůstaly jen na papíře, poněvadž továrník mohl se vždy odvolat na to, že bylo nutně potřebí přibrati i děti pod 9 let, jak dekrety připouštěly. Dvorský dekret z 11. června r. 1842 dovoloval již jen práci dětí, a to podle pravidla teprve od 12. roku, ale zase podle dekretu toho mohly být přijímány i děti mladší, svolilo-li k tomu obecní představenstvo, a bylo-li dítě aspoň přes 9. rok a chodilo 3 roky do školy. Děti do 12 let neměly pracovati přes 10 hodin, děti od 12 do 16 let přes 12 hodin. V noci pracovati mohli pouze dělníci přes 16 let. Na přestupky byly určeny peněžité pokuty a dozor nad zachováním nařízení byl svěřen obecním představenstvům a duchovním správcům³⁾.

V

O dělníka, práce trvale neschopného, onemocnělého, nezaměstnaného, se ani stát ani zaměstnavatel před r. 1848 nestaral. Také byli lhotejní k ženě a dětem dělníka, který zemřel. Dělníci proto sami byli nuceni starat se o fondy, které by jim a jejich rodinám v neštěstí zmírňovaly bídu. Zakládali obyčejně hned, jakmile se továrna otevřela, spolky tiskařů kartounů, jimž většinou říkali česky »bratrstva« nebo pokladny, a velká část tiskařských dělníků, ale ne všichni, stávala se z dobré vůle

2) Kopetz W. G.: Allgemeine österreichische Gewerbs-Gesetzkunde. Wien 1829. I. 121.

3) Horáček C.: Počátky českého hnutí dělnického. V Praze 1896. 16.

a ve svém zájmu jeho členy. Takové spolky, úředně nepovolené, ale trpěné, byly v Čechách před r. 1848 nejen v Praze, nýbrž i na venkově. V Praze r. 1817 vzniklo t. zv. „Staré pražské bratrstvo“, r. 1848 „Nové pražské bratrstvo“, r. 1842 pokladniční spolek v smíchovské továrně u Příbramů, r. 1847 pokladniční spolek u Porgesa, mimo to existovaly ještě pokladniční spolek pro továrny Příbramovu a Porgesovu, pokladniční spolek továrny Jakuba Schicka, pokladniční spolek továrny Dormizerovy v Holešovicích. V České Lípě všichni tiskaři kartounů z několika závodů měli jen jeden pokladniční spolek. V kartoukách ve Verneřicích a v Ústěku dobročinné spolky pro případ nemoci existovaly již za Jos. Jana Leitenbergra (zemřel r. 1802). V Zákupcích byl r. 1804, darem 7000 zl. továrníka Ign. Leitenbergra, založen pensijní fond. Jeho správu vedla správa továrny. Až na pokladniční spolek továrny Jakuba Schicka a zákupský pensijní fond, všechny spolky se řídily stanovami, úřady nepotvrzenými a ani jim k schválení nepředloženými. Činnost pokladničních spolků kartoukářských byla různá. Vyplácely podpory v nezaviněné nemoci, 7,7 a půl zl. týdně v prvním půlroce, polovici podpory v druhém půlroce; dávaly pohřebné vdovci za ženu 20 zl., ženě za muže 40 zl. a čtvrtletní podporu 2 až 4 zl., měly péči o ty, kdo stali se k práci neschopnými, ať náhle nebo stářím, vyplácejíce jim týdně 1 až 2 zl. „Nové pražské bratrstvo“ vyplácelo podporu výselvně i v nezaměstnanosti. Všechny spolky poskytovaly cestovní podpory cestujícím tiskařům kartounů a vzorkářům a sice 12 až 40 kr., dávaly jim nocleh, pohoštění a ošacení, ale jedné a téže osobě jen jednou za půl roku. Tyto cestovní podpory se poskytovaly nejen tiskařům kartounů a vzorkářům domácím, nýbrž i z Německa přicházejícím, jestliže se prokázali pokladničním listem svého pokladničního spolku. Pokladniční listy člena pokladničního spolku z Čech opravňovaly k stejné podpoře pokladničních spolků ve všech německých státech spolkových. Tedy solidarita dělnictva v Čechách i v Německu projevovala se již před r. 1848, a to nejprve na poli podpory v nezaměstnanosti. Členové (nádeníci byli z členství vyloučeni) potřebné peníze sháněli si ze zápisného, jež činilo 30 kr. až i 2 zl. 30 kr., z příspěvků, týdně placených, jež činily 8, 10, 12, ba i 20 kr., z příspěvků vyučených

učedníků, z nichž nejmenší byly 10 zl. a největší 30 zl., z darů, zvláště továrníky učiněných a pod. Ženy byly také do spolku za členy přijímány, ale byly bez hlasovacího práva. Členové spolku volili si za své vedoucí pokladníky, a to dva. Ti byli dušemi spolku a za své funkce byli placeni. Dostávali čtvrtletně odměny 2 až 5 zl. a byli někde i zproštěni povinnosti platiti týdenní příspěvky spolku. Jeden z pokladníků peníze přijímal, druhý je vydával. O příjmech a vydáních vedly se neumělé a prosté zápisy. Pokladníci skládali účty čtvrtletně, výjimečně měsíčně, a to členům spolku z plena zvoleným. Měl-li spolek přebytky, rozdělil je obyčejně mezi členstvo před vánoce. Pokladníci byli oprávněni půjčovati bezúročně spolehlivým členům menší částky, obyčejně na týdenní splátky. Zřízení pokladničních spolků kartounkářských silně upomínalo na zřízení cechovní. Každý kartounkářský dělník v Praze a okolí platil ze své mzdy týdně 3 kr. nemocnici u Milosrdných v Praze, aby si tím zajistil přijetí do nemocnice v případě nemoci.

VI

Spory mezi továrníky kartounů a dělníky z kartounek započaly velice záhy. Týkaly se nejprve snižování mzdy a houfného přijímání učedníků do práce, odměňované poloviční mzdou. Tiskařští dělníci kartounů volili nejprve cestu míru a své stížnosti přednášeli továrníkům a místním úřadům ústně, a teprve když k jejich ústním stížnostem se ani tam ani zde nepřihlédlo, odvážili se podati písemné žádosti za ochranu proti útiskům továrníků. Jiných prostředků neměli, aby se vybavili z bídy. Byli politicky bezprávní, sdružování jich bylo přísně zakázáno, neměli žádné ochrany, byli v kruzích kapitalistických pokládáni za chátru, byli vydáni na milost i nemilost kapitalistickým vysavačům. Sociální zákonodárství tehdy ještě neexistovalo. Dne 30. dubna r. 1819 všichni tovaryši kartounek podali na zemské presidium v Praze písemnou žádost za ochranu proti libovolnému snižování a určování mzdy a proti přijímání učedníků v neobmezeném počtu. Hledisko, z něhož vycházeli, bylo, že úřady jsou povolány chránit dělníka proti

všemohoucnosti a neomezenosti továrníkově, když tiskařství kartounů není organisováno cechovně, a soudili, že přání jejich dalo by se dobře provést, kdyby v Praze komerční referent magistrátu byl přeměněn v úřad cechovního inspektora a stal se v této funkci ochráncem tiskařského dělnictva. O žádosti tiskařů kartounů se vyslovil dne 13. září pražský magistrát, vyslechnuv dříve továrníky. Postavil se zcela na manchestrovské stanovisko továrníků: otázka stanovení mzdy je otázkou svobodné úmluvy a úřadu nenáleží se do této otázky míchat, a stejně se nesluší míchat do otázky přijímání učedníků. Také bylo by zbytečno, aby nějaká úřední osoba byla prostředníkem mezi továrníky a dělníky. Dosavadní úřady a dosavadní zákony prý stačí na urovnání sporů. Zemské gubernium názor pražského magistrátu přijalo za svůj. Nepodniklo nic jiného, nežli že vydalo dne 25. září r. 1819 nařízení, v němž ukazovalo na nesprávnost vydávání t. zv. pokladničních listů tiskaři kartounů a podporování cestujících tovaryšů z titulu těchto listů. Zemské gubernium se postavilo na stanovisko, že podle pouhého pokladničního listu nemá býti nikdo přijat do práce a že každý cestující tovaryš má mít řádný pas. Propustili-li továrníci tiskaře kartounů z práce, měli mu do propouštěcího vysvědčení zapsat příčinu výpovědi.

Stanovisko pražského magistrátu a zemského gubernia přirozeně nezabránilo do budoucna útisků tiskařů kartounů továrníky, nýbrž jejich jednání ponechalo úplně volné pole. Není proto divu, že mezi tiskaři kartounů vřela stále nespokojenost. Projevovala se stížnostmi u úřadů, které však zůstávaly oslyšeny. Takových stížností došlo na úřady, zvláště na pražský magistrát celá řada. Roku 1822 si stěžovali tiskaři na továrníka Porgesa a Epsteina, že zvětšuje délku kusu při stejné mzdě za kus. Stejnou stížnost podali r. 1825 tiskaři na továrníka Šal. Bunzla. V červenci r. 1823 tiskaři kartounů, když u pražského magistrátu nebylo jim popřáno sluchu, doléhali na zemské gubernium, aby jejich mzdy a otázka učednická staly se předmětem jednání komise. Roku 1829 stěžovali si někteří tiskaři kartounů na majitele továren, že platí špatné mzdy a žádali, aby magistrát je poukázal, aby platili lepší mzdu. R. 1831 (v září) pražští tiskaři kartounů se obrátili přímo na zemské presidium a domáhali se, aby mzda byla zlepšena a libo-

volné přijímání učedníků omezeno. R. 1832 (v březnu) došly věci u Šal. Brandeisa tak daleko, že tam tiskařští dělníci kartounů do jednoho zastavili práci. R. 1837 si stěžují tiskaři kartounů poznovu na nízké mzdy. R. 1840 tiskaři z Porgesovy kartounky na Smíchově domáhali se u městského hejtmanství ochrany proti snižování mzdy. Úřady s větší nebo menší chutí a rychlostí vedly o žádosti tiskařů řízení, ale nikdy nedospěly k výsledku, který by byl zasáhl do sféry hospodářské svobody továrníků a učinil přítrž libovolnému vysávání tiskařů kartounů.

Nevyřízené spory tiskařů o mzdu a nevyřízená otázka učednická byly na přechodu od třicátých do čtyřicátých let 19. věku rozmnoženy o novou nespokojenost tiskařů kartounů, o nespokojenost s užíváním strojů v továrnách, které předčily dřívější práci ruční a práci při stroji válcovém, tisknoucím jednobarevně. Válcové stroje na několik barev, užívání perrotin a Leitenbergrových strojů mělo mimo jiné za následek, že dělnictvo upadalo ještě do větší nezaměstnanosti, nežli jaká byla způsobována dříve neobmezeným přijímáním učedníků, a že mzda byla snižována. Mezi dělnictvem rostla živelná a pudová nenávist ke strojům, které poskytovaly více práce, nežli člověk. Nenávist tato rostla tím více, čím méně továrníci počítali s psychologíí kartounkářských dělníků. Tiskaři kartounů byli ve své nenávisti živeni chováním továrníků a jejich zástupců, kteří odmítali vyslechnouti stížnosti a přání dělnictva, hrozíce jim propuštěním, a chováním účetních, kteří dávali práci tiskařům až teprve tehdy, když již stroje byly opatřeny prací. V polovici června r. 1844¹⁾ odhodlali se někteří továrníci kolem Prahy a v Praze snížit dodatečně mzdu tiskařům kartounů za kus tím způsobem, že za kusy obtížnější chtěli platit stejnou mzdu jako za kusy lehčí. Zvláště křiklavě vedla si v této věci firma »Bratří Porgesové« na Smíchově a v Praze, při jejímž rozhodování byla nejen vůdčí ziskuchtivost kapitalisty, nýbrž i důsledky toho, že továrna měla ze všech pražských a okolních továren nejvíce perrotin. Za kusy, za které se

¹⁾ O věci psali: V. Řezníček: Tiskařské hnutí a dělnické nepokoje v Praze roku 1814. Alétheia II. 26 ad. - H. Opočenský: Hnutí dělnictva v továrnách na kartouny roku 1844. Česká Revue 1913/14, str. 531 ad.

plativalo v tehdejších penězích 45 kr., chtěla budoucně platit jako za lehký kus 21 kr., místo dosavadních 35 kr., chtěla dávat za těžký kus pouze 24 kr. a v případě jednoho dělníka chtěla za jeho práci při kusu, za který se do této doby platilo 24 kr., zaplatit jen 10 kr. Snižování mzdy u Porgesů na Smíchově bylo oznámeno dělnictvu v sobotu dne 15. června r. 1844. Dělníci se usnesli v pondělí 17. června žádati továrníka nebo jeho zástupce, účetního, aby zůstalo při starých cenících, a aby perrotiny, »poněvadž ty mašiny nám na našem výdělku škodějí«, byly odstraněny. Desetičlennou deputaci dělnictva přijal účetní v nepřítomnosti továrníkově a teprve večer továrník sám. Odmítl požadavky dělnictva s upozorněním, že závodu nebude na škodu, nýbrž k prospěchu, propustí-li na padesát tiskařských tovaryšů. Šel dokonce tak daleko, že zakročil u úřadů, aby šest členů deputace bylo zatčeno, a docílil toho. Dělníci odpověděli na to zastavením práce. Továrník chtěl přiměti dělnictvo k nastoupení slibem, že se přičiní, aby ve dvou hodinách zatčení tiskaři byli propuštěni na svobodu. Dělníci odmítli. Vedení dělnictva do rukou vzal v tom okamžiku devětačtyřicetiletý tiskař kartounů, pražský rodák, katolík, otec tří dětí Jos. Ulbrich, od r. 1837 pokladník pokladničního spolku v továrně Porgesově, těšící se důvěře dělnictva. Jemu se podařilo docílit, že se k hnutí připojili tiskaři i jiných továren na kartouny v Praze a okolí. 18. června, v stejnou dobu denní, byla zastavena práce i u Příbramů, Brandeisů, Epsteinů, Beer Porgesů a Dormizerů. Dělníci přednesli továrníkům své žádosti za úpravu mzdy a odstranění perrotin. Manchestrovští továrníci o tomto požadavku nechtěli ani slyšet, a pokud se týče zvýšení mzdy, odmítali z důvodu, že ceny zboží se nelepší, a že kartounkářství pro vysoké celní sazby má co dělati, aby mohlo soutěžit s cizinou²⁾. Dělníci byli bezcitnou odpovědí kapitalistických vysavačů pobouřeni. Jejich bezohlednost a sobectví vehnala dělníky do situace, že neudrželi své napětí a oprávněné rozhořčení, a učinili to, co po prvé učinili textilní dělníci r. 1710 v Londýně, rozbili (u Porgesů, Epsteinů, Brandeisů a Dormi-

²⁾ Beiträge für Kunst, Handel und Gewerbe Böhmens. Herausg. u. redigiert v. Dr. L. Raudnitz 1845. 97.

zerů) domnělé příčiny svého politováníhodného postavení, stroje. Očitý svědek³⁾ dosvědčil, že jinak se chovali ukázněně, nepoškodili žádnou budovu, nedopustili se žádné krádeže zboží, nenapadli fysicky ani zaměstnavatele, ani úředníky, ani dozorce, ani vojáky, sami si uložili, že se neopíjí. Den na to, dne 19. června, užili jediného prostředku, který jim zbýval. Srotili se v počtu 1000 hlav u bubenečského letohrádku, v němž tehdy bydlil zeměsprávce Českého království, arcivévoda Štěpán. Žádali ho o slyšení, v němž by požádali, aby zatčení soudruzi byli propuštěni a aby jim byla zaručena beztretnost. Arcivévoda, jako vůbec jeho doba, nepokládal projev lidu za cestu zákonem povolenou. Místo aby jim vyhověl, zažádal o vojenskou asistenci a vzkázal demonstrantům, že přijme každého, kdo by mu chtěl v přiměřené formě a v příslušném způsobu přednésti nějaké prosby a žádosti. Tisícíhlavou demonstraci však že za takovou formu a způsob nepokládá. Rozhodl se nepřijmout nikoho, kdo by alespoň 14 dní zase zcela klidně nepokračoval v práci a kdo by neprokázal, že je klidný poddaný a pilný občan. Kdyby tento předpoklad byl splněn, pak by demonstrující dav mohl k němu vyslat deputaci o 3 až 4 lidech se žádostmi a stížnostmi. Projevil ochotu je vyslechnout a dát je vyšetřit. Přivolané vojsko pak demonstranty rozehnalo. Demonstranti den na to opakovali svůj pokus o audienci u arcivévody. Vyzněl znovu naprázdno. Arcivévoda odmítl zásadně jednat s revoluční masou. Jakmile vídeňská vláda byla úředně zpravena o pražských dělnických bouřích, zaujala k nim stanovisko, které nechápalo jejich podstatu. V duchu policejního absolutismu vyslovila podiv nad tím, že pražské úřady nedovedly zavčas odkrýt revoluční hnutí v dělnictvu a jemu předem zabrániti. Nařídila do Prahy, aby dělnické hnutí bylo patřičně a svědomitě pozorováno. Policejní šéf hr. Sedlnitzky, kterému psychologie masy byla cizí, zajímal se jen o to, zda pražský výbuch nezpůsobili zahraniční nebo jiní emisáři a zda za účelem pražské akce neexistovalo s cizinou spojení českého dělnictva. Kdyby tomu tak bylo, pokládal je za vysoce povážlivé. Vídeň se jádru celé události vyhnula. Dne 21. června se dělníci chtěli domluvit o dalším

3) Die Unruhen in Böhmen. Leipzig 1845, str. 8.

postupu pod širým nebem, někde v místech, kde jsou dnes Vinohrady, ale byli vojskem rozehnáni. Nanovo se druhého dne shlukli u Staroměstské radnice, ale nanovo byli rozprášeni. Aby byly zamezeny nové bouře, učiněna byla tehdy všechna policejní opatření. Za těchto okolností dělníci, plni zoufalství a beznaděje, postupně počali zase pracovat. Dne 20. června nastoupilo práci prvních 100 dělníků. Dne 23. června slíbila většina stávkujících nastoupit v pondělí práci a učinila tak. Byli neorganizovaní, nepřipravení a bezmocní proti násilným opatřením vládních kruhů a jejich spolubojovníků, manchestrovských, kapitalistických vyssavačů.

Zemské gubernium pozvalo na odpoledne dne 23. června arcivévodu Štěpána, vojenského velitele knížete Windischgrätze a pražského purkmistra J. Müllera k poradě, jak celou záležitost ukončiti. Jednalo se tam především o otázce, aby snad bouře v Praze a okolí nepůsobily na dělnictvo v továrnách venkovských. Proto se měly důsledky pražských bouří rychle a všemi prostředky, zvláště vojskem, zlikvidovati. V případě odporu měli vůdcové dělnictva být uvězněni za účelem trestního řízení.

Dne 23. června r. 1844 vydalo vedení dělnictva na personál všech továren na kartouny v Praze a okolí toto důvěrné, neuměle stylisované a rukou psané návěstí:

„Nám mnoho vážení páni oudové!

My spoluoudové Vaši Vás za to nanejvýš žádáme a prosíme, abyste se každému falešnému podepsání podklesnouti ani přinutiti nenechali, nebo věřte, že každé doložky, které my nyní od všech pánů za vděk a za velké dobrodiní přijímáme, k našemu největšímu neštěstí nástrojem býti může. Doufáme, že nám vyrozumíte, když se raděj vody a ne toho nástroje . . . přidržíte. Nebo ten, který by se bez vědomosti a bez vůle a bez vyšetření všech pánů oudů na něco podepsal, co by k naší zkáze a snad k našemu největšímu neštěstí na věky nástrojeno býti mohlo, kdo by tak učinil, bude nazván kverotina, která nikde milost ani vejmuvu ani místa útěchy nenalezne. Ne jen ten, jenž by

tak učinil, ale každý z té fabriky. Nebo víte dobře, že sme všichni náš život k tomu nastavili, tehdy ať se žádný ani hrůzou ani žádnou lahodností ani ouplatkem k tomu podvésti ani přinutiti nenechá, aby se bez vyšetření všech pánů oudů na něco podepsal. Když jeden aneb druhý z jedné aneb z druhé fabriky, od svého poskytovatele práce aneb od slavného magistrátu k nějakému podepsání, co by se tejišlo našeho živobytí, povolán bude, tehdy ať každý za odpuštění prosí, že on k tomu sám dostatečný není, když to ode všech pánů oudů za dobré uznáno a vyšetřeno bude, že tak milerád učiní. Každému povědomo, že se před krátkým časem stalo, že se někteří kamarádi na prázdný papír podepsali, že nám mašiny neškodí. I my nyní takových ouskoků se co obáváme, aby to, co by k našemu neštěstí vynechané a přeskočené nebylo — — — Doufáme, že z vás někteří ostatní chyby napraví, kteréžť nemůžem podotknout. Víme dobře, že by toto napomenutí každý nepotřeboval, ale přece někteří. Tak jest povinnost jednoho každého, jeden druhého napomenout a z jedné fabriky do druhé odeslat a žádnou nevynechat, a každá fabrika ať se podepíše, ta poslední za to odpoví, když bude některá scházet. Jen brzo, ať se tak stane než nás někde podklesnou, neboť jsme doslechli, že nás tak podklesnou a podvodem předejít chtějí. Každý sobě pomyslit může, že bysme na věky ztraceni byli.“

Je to dosud první známý veřejný projev solidarity českého proletariátu, bojujícího s kapitalistickými vysavači, obětavý pokus o organizaci a jednotné vedení stávkujícího dělnictva tiskařského. Za výzvou první brzy následovala výzva druhá:

„Páni kamarádi! Poněvadž v našich nynějších věcech všel jako potřeba jest, aby nás nepřeskočila(!), obzvláště skrze podpisování, tak nelze dosti napomínati všechny pány kamarády, kteří by sem neb tam k nějakému ouřadu povolání byli, aby ani skrze lahodná neb pohrozná slova, se svěsti nedali, v neštěstí nás na vždycky připravili a sami na sebe všechno zle uvalili, protož prosíme a napomínáme, též také podle první cedulky, kteráž již posílána byla, podle nich se spravovati, neb každý, kterýž by mezi námi jako zrádce byl, hroznou pokoutou na těle do smrti vždy míti bude. Žádáme, aby tato cedule všudy ve všech fabri-

kách přečtena a podepsána byla, aby žádný vymluvit se nemohl, že o tom nevěděl.“

Ale vlivem Jos. Ulbricha šlo vedení stávky ještě dále a počalo se finančně starati o ty, kdo za boje byli zatčeni. Vybírány byly peněžité příspěvky od tiskařů kartounů na podporu rodin zatčených, a to šestkrát za sebou, jednou po 10 kr., pak třikrát po 12 kr. a dvakrát po 6 kr. Sebralo se na 1400 zl. Za každého zatčeného a jeho rodinu se denně platilo 40 kr. Sběratelská akce neomezovala se jen na Prahu a okolí, nýbrž i na český venkov. Tiskaři kartounů z Ml. Boleslavi věnovali stávkujícím na podporu rodin po zatčených 20 zl., tiskaři kartounů z Kosmonos a Zákup po 25 zl., z Liberce úhrnem 39 zl. 24 kr.

Za bouří bylo zatčeno v Praze a okolí 525 dělníků. Pražský purkmistr, apelační rada J. Müller, doporučil zatčeným tiskařům kartounů, aby zákonnou cestou vyslovili svá přání a k práci se navrátili. Tiskaři kartounů uposlechli a odhodlali se získati pro sebe i pražského advokáta dra Václava Wanku, který jim německy koncipoval všechna podání na úřady. Podali pak žádost, aby byl vydán úplný zákaz užívati perrotin ve všech dědičných zemích a aby „jejich mzda od ouřadů vyvejšena byla“. V klidu pak čekali na vyřízení. Dne 25. června mohla být již policejní opatření v Praze a okolí odvolána, a dne 27. června se již pracovalo v pražských i sousedních kartounkách na všech strojích mimo perrotiny. Na těch dělníci pracovati nechtěli podle směrnice, kterou jim dalo vedení stávky a která zněla:

„Oznámení pánům kamarádům!

Poněvadž jsme slyšeli, že v některých f. pánů fabrikantů v pondělí na perotynách chtějí zase začít, tak chceme pánům kamarádům vědomost o tom dáti, že jsme se usnesli tuto radu jim dát: V kterýkoliv fabrice by začali zas tisknout, tak aby páni kamarádi nechali díla a v tichosti čekali, co pán bude říkat. Chceme každému tejdě dát 5 zl. na živobytí. Kdyby ale začali na víc fabrikách tisknout, tak necháme všichni díla, neb nemůžeme připustit, abysme, co jsme počali, neskončili, tím méně, když i venku již také tyto chlebozlodějské mašiny jako v Reichstadtu (Zákupech), v Lípě a jinde s nasazením života roztloukli, a snad i tak daleko přijde, že v cizích zemích, jak to uslyšejí, se stane,

tak že mocnářové nuceni budou, tyto mašiny všudy zapovídat. Držme se tehdy jako slavní Čechové, ať dáme příklad jiným národům, co jsme začali, abysme slavně dokončili. Kdo by nechtěl s námi držet, takový oud ať je vyobcován a odmrštěn ode všeho, ať více žádný podíl od nás nemá. Nebudou-li také tito cizopansky s námi chtít držet, tak je vyženeme jako před sto léty Židy, aby se na věky do Prahy více nenavrátili. 1300 jsme jich a života na to vynakládati chceme a s tím pány ustrašíme, neb když nyní nezvítězíme, když se všudy bouří, potom až zas bude všudy pokoj, nevyhrajem nic.

Od celého personálu.

Páni kamarádi k vědomosti jim dáváme, že se ještě po 1 zl. dávat musí, a to z té příčiny, protože chceme 2 zl. r. m. těm dávat, v který fabrice by skrze perotiny přestat měli.“

Organisace stávky pokročila tehdy již tak daleko, že se sbíraly podpory nejen na rodiny zatčených, nýbrž i týdenní příspěvky pro ty, kdo by upadli v nezaměstnanost následkem příkazů stávkového vedení. Celkem však v prvních dnech července r. 1844 panoval již mezi tiskaři zase klid. Bouře pominuly. Vojáci, kteří přispěli k jejich udušení, byli dne 6. července (čís. 38.745) rozhodnutím pražského magistrátu odměněni 1000 zl. k. m.

Pokus tiskařů v Zinnmeisterově továrně vynutit náhlým zastavením práce dne 26. července lepší mzdu, nežli jakou továrník dával, skončil odsouzením několika tiskařů k trestům vězení a k tělesnému trestu. Ostatní tiskaři kartounů pak zanechali stávky a práci nastoupili. Pražský magistrát učinil ke konci července pro budoucnost opatření proti dělnickým bouřím tím, že dal připravit veliké žaláře v kasematech na Vyšehradě až pro 180 osob. Tiskařské bouře byly do té míry zdohány, že na počátku srpna mohly být spuštěny postupně i tiskaři kartounů nejnenáviděnější stroje, perrotiny.

Bouře tiskařů kartounů v Praze a okolí měly svůj ohlas i jinde v Čechách. Když bouře tiskařů kartounů v Praze a okolí byly uklidněny, vznikly v Liberci, České Lípě a Zákupcích obdobné nepokoje dělníků z kartounek a jistě ne bez popudu z Prahy. Vedení bouří počítalo,

že perrotiny budou tiskaři kartounů roztlučeny všude na světě, že tím panovníci budou donuceni, aby se uchoval klid a pořádek, užívání perrotin zapověděti a tiskaři kartounů že tak dojdou splnění svého přání, které splniti továrníci odmítali. Kartounkářští dělníci v Liberci, České Lípě i v Zákupcích se srocovali, dohadovali o svých žádostech k továrníkům, aby perrotiny byly odstraněny a mzda jim byla zvýšena, a když továrníci je oslyšeli, plni živelného hněvu vybuchli proti perrotinám a strojovému zařízení továren. V Liberci dne 3. července 1844 bylo v továrnách zničeno mnoho strojů, v České Lípě propukla bouře dne 22. července. Proti bouřícím davům vyrukovali vojáci a ostrostrělci.

Stejně jako v Praze a okolí, tak i tam po utišení bouří tiskaři kartounů nastoupili práci, ačkoli nedošli vyplnění svých přání.⁴⁾ Četní z nich byli v duchu doby potrestáni většinou výpraskem, někteří vězením až dvouletým.

Bouře tiskařů kartounů v Čechách nebyly v Evropě osamělé.⁵⁾ V červnu r. 1844 mezi tkalci v Kladsku zuřily bouře z hladu, pak ve Vratislavi mezi dělníky a konečně v Sasku mezi železničními dělníky. Mimovolně se vnucuje otázka, zda bouře v Čechách s těmito bouřemi zahraničními nebyly nějak ve spojení. Již pražská vyšetřující komise r. 1844 si ji položila, ale nemohla ji zodpověděti kladně, jakož i komise ve Slezsku, Vratislavi a Sasku. Nebyl r. 1844 zjištěn mezi pražskými tiskaři ani jediný cizí dělník, v Čechách do té doby neusazený, který by byl vyzval k bouři nebo bouře ty organisoval, nebo jakkoli z jednání takového byl podezřelý. Pravděpodobně zdá se jen tolik, že na bouře v Praze působil i příklad za hranicemi. Zprávy o bouřích se záhy dostaly do Prahy a přirozeně byly schvalovány jako úspěšný

⁴⁾ Watzel C.: Ein Beitrag zur Statistik und Geschichte der Kattundruck-Fabriken in B. Leipa. Mitteilungen des Nordböh. Excursions-Clubs V. 257—259. — Wilhelm Krause: Erinnerungen an den Arbeiteraufstand im Jahre 1844. Mitteilungen d. Vereines für Heimatkunde des Jeschken-Isergraues. XXIV., str. 149—152.

⁵⁾ Adler G.: Die Geschichte der ersten sozialpolitischen Arbeiterbewegung in Deutschland. Breslau 1885. 108—109.

prostředek u kartounkářských tiskařů, tkvících v nejbídnějších poměrech sociálních. Bouře v České Lípě, Liberci a Zákupcích vznikly pod vlivem tiskařských bouří v Praze, a odtud byl i jejich vznik požadován. Jisto je, že před vypuknutím bouří těch na venkově v Čechách Josef Ulbrich a jiní jeho přátelé byli v severních a severovýchodních Čechách a že se jim podařilo získati tam i peněžité příspěvky pro stávkou tiskařů. Dne 22. července byl zatčen v České Lípě z Prahy vyslaný tiskařský tovaryš Čáp. Když se tak stalo, demonstrovali před radnicí českolipští dělníci a žádali za jeho propuštění. Došlo k srážce demonstrantů s vojskem, které nakonec až po delším boji zvítězilo. Že by byly bouře kartounkářských tiskařů v Čechách smlouveny před jejich vypuknutím v Praze, nelze tvrditi.

Nestáli-li čeští tiskaři kartounů za bouří r. 1844 ve styku se svými soudruhy zahraničními jinak, nežli že podporovali nezaměstnané, práci hledající tiskaře kartounů, pokud byli členy pokladničních spolků v Německu, stáli pravděpodobně s nimi v tužším styku brzy po r. 1844. Hned v červenci r. 1844 vůdce opozičního hnutí proti absolutismu na Porýní, David Hansemann, obrátil se dopisem do Čech a hleděl s dělníky navázati spojení. Mluvil ne jménem svým, nýbrž jménem sdružení „Verein zur Beförderung der Arbeitsamkeit“, které založil r. 1834. Spolek ten lišil se od podpůrných spolků a chudinských ústavů tehdy existujících tím, že se snažil, aby byly zavedeny továrenské soudy, t. zv. „Conseil de prud'hommes“ čili „Fabriken Gericht“, ale celým svým rázem nebylo to sdružení, které by bylo v řešení otázky dělnické vidělo svůj účel; nechtělo více, nežli mít v hnutí dělnickém vhodný a mocný politický prostředek proti režimu úřednickému. Jak dopis Hansemannův v Čechách působil, nevíme, že však po roce 1844 a před rokem 1848 tiskaři kartounů v Čechách byli v jakémsi těsnějším spojení se soudruhy jiných zemí, o tom je i zachována pravděpodobná pozdější paměť⁶⁾ a vyplývá i z toho, co jsme pověděli v kapitole V.

⁶⁾ Fr. C. Kampelík: Dějepisná vzpomínka na dělnictvo, zvláště na tiskaře kartounů v Praze za osudného roku 1848. Dělník 1870. III.

Dělnické hnutí v Čechách r. 1844 nebyly bouře, o nichž by se bylo mluvilo jen v Čechách a v habsburské monarchii. Zprávy o nich se šířily za hranicemi Čech, zvláště v Německu, a byly tam různé chápány. Tak byly uváděny jednak v souvislost se slovanským hnutím mezi Čechy, podle Němců zvaným panslavismem, jednak s národním probuzením české buržoasie, jednak s jejími politickými a liberálními myšlenkami. Ani jediný z těchto dohadů neodpovídal skutečnosti. Správně to zdůraznil nejmenovaný autor brožury „Die Unruhen in Böhmen“, která vyšla r. 1845 v Lipsku u Ph. Reclama mladšího.

Autor byl očitým svědkem bouří v Praze, byl dobře orientován o politických, kulturních a hospodářských poměrech v Praze. Byl i hlasatelem soudobého utopistického socialismu ve Francii a znal se k theorii práva na práci. V bouřích r. 1844 spatřoval bouře socialistické, jejichž základem bylo zkracování bídné mzdy dělníků a nezaměstnanost vzniklá v důsledku nových strojů t. zv. perrotin. Autor brožury nepopřel, nýbrž uvedl, že bouře byly spojeny i s antisemitskými projevy, poněvadž zaměstnavatelé, továrníci, byli skoro vesměs Židé.

Autor brožury neuvažoval jen theoreticky, nýbrž činil i určité konkrétní návrhy, jak řešit problém nespokojeného průmyslového dělnictva. Byl to humanitář, odmítající manchestrovského ducha kapitalistických továrníků a nadřuzující jim tehdejší vlády. Vycházel z názoru, že dělník, má-li být spokojen, musí dostat výživnou stravu, účelný oblek a čisté i teplé obydlí, byl přesvědčen o nutnosti včasné ochrany pracujícího lidu vládou a účelné podpory v pravý čas. Autor brožury přičiny dělnických nepokojů spatřoval v tom, že nebyly řádně uspořádány poměry továrních dělníků, a poměr dělníka k továrníkovi spočíval na libovůli. Navrhoval proto proti manchestrovskému duchu kapitalistických továrníků, její doby a vlády řádné a účelné uspořádání dělnických poměrů v továrnách. Nebyl to muž, který by byl hlásal přeměnu celého kapitalistického systému v řád jiný, socialistický, nýbrž který jen v dané kapitalistické soustavě žádal o stanovení norem, určujících práva a povinnosti dělníka a továrníka. Měl se pro továrny vydat pra-

covní řád, který měl zaručovat práci každému, kdo pracovat chtěl. Z řad dělnictva měla vymizet žebrota, krádež, prostituce. Vláda měla bdít i nad tím, jaký jest brán ohled na hmotné zájmy pracujícího lidu. Dělník neměl být odměňován za svou práci ponižující mzdou, nýbrž měl být honorován mzdou, která by mu stačila na výživu. Továrenský řád by musil obsahovat ustanovení o práci, o mzdě, musil by určitě upravit přijímání a propouštění továrních dělníků továrníkem, a nesměl by je ponechat jen jeho libovůli. Řád měl zavést opatření, která by bídné postavení tiskařů v kartounkách zlepšila, podle postavení učedníků a tovaryšů u řemesel. Libovůle zaměstnavatele při honorování vykonané práce dělníkovy měla pominout.

Mzdy měly být ve všech podnicích stanoveny stejnoměrně podle zásad lidskosti. Využívání dělníkovy nouze a vyšší rozkazy o mzdě za hospodářských krisí měly přestat. Továrnské úředníky měli stát pod kontrolou, aby nemohli jednat s dělníkem samovolně. Nejmenovaný spisovatel nesdílel mínění dělníků, že by strojová výroba měla být zastavena a výroba perrotinami ukončena. Věřil, že kdyby továrníci přátelsky vyložili dělnictvu velký význam strojů ve výrobě, že by dělnictvo opustilo požadavek jejich zničení a vyřazení z továrenského provozu. Vůbec autor neschvaloval velkopanský a odmítavý poměr zaměstnavatelů k dělníkovi. Vhodně napsal, že továrníci by neměli zapomenout, že za svůj blahobyť děkují dělníkům.

Autor si přál ještě daleko více, než vydání továrenského řádu. Ukazoval na nutnost zřídit dělnické školy a dělnické pokladny, které by měly za svůj úkol starat se o dělníka, když onemocněl, když zestárnul, nebo když trpěl nezaměstnaností. Autor byl přesvědčen, že i vláda nese vinu na bídném postavení dělníků. Ptal se, co činí, aby ochránila dělníka před lichvou obilím, proč nestihá podřízené úředníky v továrnách, kteří využívají bídy dělníkovy a půjčují mu na svou odpovědnost peníze až na 60% úrok, proč provádí nekalou soutěž, když nabízí práci trestanců za mzdy daleko nižší nežli za jaké ji mohou přijmout nezaměstnaní. To vše žádal, aby se změnilo, mají-li být odstraněny příčiny dělnických bouří.

Knížka „Die Unruhen in Böhmen“ splnila svůj úkol, vyvrátila jednak

pomluvy ciziny o politických a nacionálních příčinách bouří v Čechách, jednak podepřela podstatně názor, že je nutno snesitelně upravit poměry textilních dělníků v Čechách zvláštním řádem. Třebaže měla částečně ráz antisemitský, tryskala z názoru liberálního příslušníka buržoasní třídy.

VIII

Bouře tiskařů z kartounek, které r. 1844 propukly v Čechách, nezůstaly u vlády nepovšimnuty. Jednak proto, že to byly bouře v habsburské monarchii svým rozsahem dosud nebyvalé a že absolutismus vynakládal vždy mnoho práce, aby v zárodcích potlačil vše, co rušilo obvyklý klid a mír, jednak proto, že tiskaři podali žádost, o níž se musilo úředně jednat. O celou záležitost projevil zvláštní zájem český zemský prezident, arcivévoda Štěpán. Z vlastního popudu navrhoval zřídit smírčí soudy k úpravě otázek zaměstnanců a zaměstnavatelů. Patrně stál pod dojmem dříve zmíněné akce Davida Hansemanna v Čechách a utopistického socialismu francouzského. Byl přesvědčen, že červnové dělnické bouře v Praze a v Čechách jsou jen předehrou vážnějších událostí a že zde může pomoci vládě rozhodné a sympatie budící opatření, které navrhoval. Podle něho smírčí soud měl přinést do poměru továrníka a dělníka vzájemnou důvěru. Měl jednak přinést jedné straně ochranu proti požadavkům, tryskajícím z nevědomosti nebo ze zlomyslnosti, jednak chránit druhou stranu před útiskem a nespravedlností, aniž by se nastoupila zdoluhavá cesta práva. Vídeňská vláda, když ji došel podnět arcivévody Štěpána, nebyla návrhem nadšena a odmítla jej. Soudila, že smírčí soudy by dělníky jen zdržovaly v jejich práci a navykly by je vidět v soudech druh úřadu, který by se časem chtěl vměšovat i do jiných záležitostí. Vídeňská vláda měla na celou otázku zcela jiný názor, méně pokrokový než byl návrh arcivévody Štěpána. Podle ní měli dělníci zůstat poslušnými poddanými, kteří se mají jako druzí poddaní obracet jen na trvale zřízené úřady a ne na zvláštní soudy, a zvykat si na úřady jen pro ně existující. Vídeňská vláda soudila, že doba pro uskutečnění arcivévodova návrhu je

nevhodná a tvrdila, že by zřízení smírčích soudů ani nemělo očekávaný ohlas, kdyby podnět k nim vycházel od vlády. Sám císař požádal dne 16. listopadu 1844 arcivévodu Štěpána o odklad.

Ale dříve než arcivévoda Štěpán dostal toto vyřízení svého podnětu, rozhodl se, poněvadž bouřlivými událostmi k tomu byl nucen, sáhnout bez ohledu na Vídeň k vlastní akci.¹⁾ Nařídil, aby zemské gubernium dne 23. června 1844 ustanovilo komisi, která by uvážila poměry tiskařů kartounů a obnovila klid i mír mezi továrníky a dělníky. V čelo komise byl postaven guberniální rada Petr Živna. Komise vybídla dělnictvo v jednotlivých továrnách, aby vyložilo svými důvěrníky komisi svá přání a své stížnosti. Ukázalo se, že přání a stížnosti tiskařů kartounů nejsou vyčerpány požadavky: zvýšení mzdy a odstranění perrotin.

Tiskaři kartounů si stěžovali, že po zavedení perrotin dostávají za těžší ruční dotisk dřívější mzdu, a že tím mohou méně zboží zpracovávají, že stroje dříve jsou opatřeny prací, a že tiskaři kartounů dostávají jen přechodné zaměstnání, spojené se ztrátou času, že se nepřihlíží k tomu, aby se měnila práce při vzorech a tisku těžším a lehčím, že v pondělí nebývá zboží k tisku připraveno a tím že práce nebývá všem dělníkům rozdělována tak, aby současně mohli začít, že odměna za jednotlivé vzory jest nepoměrná a že byla již dříve příčinou nespokojenosti, že účetní si při výplatě nepočíná správně a zdvořile a že továrník na výplatu nemá vlivu, že týdenní výdělek, pohybující se mezi 10 až 25 zl., nedostane se vcelku dělníku, poněvadž musí tiskaři kartounů z týdenní mzdy si platit štrejchýře (děti), poněvadž odevzdává příspěvek týdně do nemocenské a cizinecké pokladny a 3 kr. týdně Milosrdným bratřím a nemocenskému opatření, poněvadž se mu strhuje ze mzdy, pochybil-li při práci a nedocílí výše uvedené mzdy, nepracuje-li s největším vypětím.

Komise za přítomnosti továrníků, ale bez dělníků, o něž se především jednalo, pojednala o stížnostech. Jednala o přijímání a propouštění tiskařů kartounů a o poměru mezi továrníky a tiskaři kartounů vůbec,

¹⁾ Friedrich Walter: Die böhmischen Arbeiterunruhen des Jahres 1844 MJÖJ. G. XI. Ergänzungsband str. 717—734.

o stanovení ceny za práci, o rozdělování práce, výměru trestu za zkaženou práci, o chování se tiskařů kartounů a zástupců při podaných stížnostech, o přijímání učedníků a štrejchýřů a o pokladničních spolcích tiskařů. Materiál, který se probral, poskytl možnost nahlédnout plně v poměr továrníka a tiskařů kartounů v r. 1844.

Postup při přijímání tiskařů kartounů nebyl ve všech továrnách stejný. V některých továrnách byli tiskaři kartounů přijímáni jen tiskařskými mistry, jinde jen účetním, jinde zase oběma, někde i se svolením továrníka, jinde zase jen továrníkem. Při přijímání se žádaly cestovní knížky nebo propouštěcí vysvědčení, nebo vysvědčení z dřívější práce. Úmluv o vzájemných právech a povinnostech téměř nikde nebylo. Rozhodující byla zvyklost. Jen v několika továrnách byla vyvěšena nedokonalá ustanovení továrenská a pravidla pro tiskaře kartounů v místnostech, kde se tisklo, ale i tam se na ně zapomnělo a nikdo si jich nevážil. Ve většině továren bylo tiskaři kartounů ponecháno, aby se sám staral o zvyklosti, zavedené v továrně, o ceny atd. Tiskař kartounů býval v některých továrnách přijímán na zkoušku a, nevyhověl-li, byla mu dána osmidenní výpověď. Vzájemná osmidenní výpověď byla téměř ve všech továrnách ve zvyku, byly však i továrny, kde mohl býti tiskař kartounů propuštěn nebo mohl vystoupit ihned. Okamžité propuštění nastávalo v případě nezřízeného chování k továrnímu personálu. V některých továrnách se za tiskaře kartounů nepřijímal žádný cizinec; v takových podnicích se musil nastupující zavázat k přístupu do zaopatřovacího ústavu. Obvykle se tiskaři kartounů propouštěli v zimě, kdy se tolik nepracovalo. Mzda nebyla v továrnách stanovena stejnoměrně. V některých továrnách od let existovaly stejné mzdy, v několika byly proti dřívějším letům sníženy. Vyskytly-li se nové vzory nebo předměty, tu se někde vyměřovala cena továrníkem v dorozumění s tiskařem kartounů, jinde cenu vyměřoval účetní za porady tiskařského mistra nebo i bez něho, a to obyčejně až když kus byl hotov. Vyměřování cen zvláště při nových družích zavdávalo příčinu k četným nepořádkům. Mzda za nové kusy se stanovila tak, že nové kusy pracoval nejprve dělník na týdenní mzdu, a pak se podle toho vyměřilo, kolik takový dělník si zaslужuje mzdy.

Práci rozdělával v některých továrnách sám továrník, jinde sám účetní, jinde účetní po poradě s tiskařem kartounů, jinde sám tiskařský mistr. Někteří účetní a tiskařští mistři rozdělávali práci libovolně podle svých sympatií k dělníku a někde i podle toho, jaké dary od dělníka obdrželi. Často dělník musil dlouho čekati na přidělení práce a obvykle ji dostal, až když stroj byl prací zásoben. Někde práce, skýtající nepatrný výdělek, dávaly se za týdenní mzdu a ne podle kusů. Podle svých osobních zálib někteří účetní tiskařům kartounů poskytovali zálohy a půjčky, a to za podmínek nejednou lichvářských. V některých továrnách musil tiskař kartounů za chybnou práci a za zkažené zboží účetnímu dáti peněžitou pokutu, která se pohybovala mezi 30 kr. v. č. a 10 zl. v. č. Jeden z kartounkářských tiskařů, který v závodě pracoval již šest let, učinil tiskařskou chybu na 8 šátcích, za něž obdržel mzdy 40 kr., a jelikož tučet se prodával za 12 zl., musil zaplatiti za to pokuty 10 zl. Zkažené zboží však mu nebylo vydáno, nýbrž ponechal si je tiskařský mistr. Někde se tiskařům kartounů z týdenní mzdy krejčary předem srážely na případné pochybení a ke konci roku se zúčtovaly. Pokuta se srážela od týdenní mzdy, 1 zl. až 3 zl. najednou. Někde továrník nežádal pokuty, jinde byl dělník nucen za výrobní cenu kus převzít. Někde v prvním případě zkažené práce spokojoval se továrník připomínkou, v druhém případě převzetím zboží za výrobní cenu, v třetím případě výpovědi. Škodu odhadoval buď účetní nebo továrník. Někde zkažené zboží trestalo se okamžitou výpovědí.

Tiskaři kartounů měli k ruce učedníky. Tiskařské učedníky přijímal mistr. Býval jich nepoměrný počet. Tiskaři kartounů, kteří si sami přijímali štrejchýře, brali si většinou za ně své děti a děti svých příbuzných. Byli to hoši i děvčata, často mladší nežli deset let, zhusta bez školního vzdělání. Pracovali za nepatrnou mzdu a bez ohledu na délku kusu. Ve většině továren byly pokladny tiskařů. Tiskaři přispívali do nich týdně ze své mzdy. Pokladny byly určeny k podpoře neschopných dělníků, vdov a jejich dětí. Továrníci tvrdili, že se peněz z nich užívá jako podpor v případě společného zastavení práce a žádali státní dozor nad pokladnami.

Guberniální komise soudila, že postup při přijímání a propouštění se musí upravit jednotně, že zvláště se musí stanovit, kdo tiskaře kartounů přijímá, kdo smí býti jako tiskař kartounů přijat do továrny, jak se má upravit poměr mezi továrníky a tiskaři kartounů a navrhovala, aby tiskaře kartounů přijímal jen továrník sám, aby továrníci vydávali pravdivá vysvědčení na odchodnou, aby nepřijímali cizinců, aby všude zavedena byla osmidenní výpověď a okamžité propuštění nebo vystoupení z práce mohlo se stát jen po vzájemné dohodě mezi oběma stranami nebo po rozhodnutí místního úřadu. Poměr mezi továrníkem a tiskařem kartounů chtěla upravit pevnými pravidly, která by byla více nežli dosavadní zvyklosti, práva i povinnosti obou stran měla se jasně a určitě stanovit. Komise soudila, že by měl být vydán domácí řád, který by tomuto požadavku hověl a pro obě strany byl bez výjimky závazný. Takový domácí řád by musil být vydán v obou zemských jazycích, t. j. německy a česky, poněvadž většina dělníků byli Češi, neznalí němčiny; při vstupu byl by řád tiskaři kartounů uveden ve známost, v místnostech pracovních by byl vyvěšen. Musila by se stanovit i norma pro určování mzdy. Ovšem určité nebo stejné mzdy stanovit by nebylo možno, poněvadž by se musilo ponechat továrníkovi, co chce platit a dělníkovi, zač chce pracovat. Ale ani účetní, ani tiskařští mistři do jednání o mzdu by neměli zásadně zasahovat. Mzda neměla by se stanovit až po odevzdání práce, nýbrž hned po tisku na ukázkou a měla by se předem do pracovní knížky zapisovat. Pro sporné případy mzdy by měly být zřízeny, jak si přál sám arcivévoda Štěpán, rozhodčí soudy z továrníků i dělníků, za předsednictví soudce z povolání. Dělnictvu nemělo by se hrozit výpovědí, nechce-li určitou mzdu přijmouti. Vůbec by se měl vydat mzdový ceník. Továrník sám by měl na to hleděti, aby práce byla spravedlivě rozdělována a účetním i mistrům tiskařským měl by se zakázat pod okamžitou výpovědí jakýkoli peněžitý obchod s dělníky. Guberniální komise by byla chtěla podržeti tresty za zkaženou práci, ale v mírnějších formách, jako je připomínka, peněžitý trest, nepřesahující režijní cenu zboží, ztráta mzdy za zkažený kus a pod. Rozhodnouti o trestu měl sám továrník po slyšení vinníka, po zjištění škody, po slyšení tiskařského mistra a dvou tiskařů. Peněžité

tresty měly by se odvádět dobročinným účelům. Propuštění z práce pro zkažené zboží mělo se státi jen v nejkrajnějším případě. Komise vyslovila se proti velikému počtu učňů, pro pevné stanovení poměru tiskařů kartounů a učňů, pro přijímání jich jen se souhlasem úřadu a nepřijímání na určitou dobu vzhledem k nezaměstnanosti mezi tiskaři kartounů. Komise si přála, aby za učně nebyla přijímána děvčata, jen v nutném případě, a aby se děti pod 10 let k tiskacímu stolu vůbec nepřipouštěly. Jako štrejchýři měli se připustit jen chlapi, aspoň devítiletí, kteří byli již chodili do školy. Každá továrna měla mít svou školu. Pro vyřizování stížností by se měl stanovit postup v domácím řádu. Komise konečně souhlasila, aby pokladny tiskařů kartounů byly podrobeny státnímu dozoru a přimlouvala se, aby byl zřízen pensijní ústav pro továrny kortounek, jaký již existoval v továrně Leitenbergrově. Továrníci sami projevíli ochotu přispěti do tohoto pensijního ústavu podle počtu perrotin.

Již dne 23. července 1844 guberniální komise učinila svá rozhodnutí. Nejprve vydala guberniální dekret, jímž se vyřizovala žádost tiskařů kartounů. Z odpovědi je patrné, že členové guberniální komise stáli, jak doba to s sebou nesla, na manchestrovském stanovisku a zásadně odmítali každý zásah státní moci v záležitostech hospodářských, zvláště sociálních. Pokud se týkalo požadavku tiskařů kartounů, aby byl vydán zákaz perrotin, odpověděla komise záporně s odůvodněním, že užívání strojů „již na mnohých místech v cis. král. zemích zavedených našim fabrikantům právně přísluší a tím méně zakázáno býti může, kdežto by sice fabrikant na tržištích, jiní na mašině pracující fabrikanti zboží za levnější cenu prodávají, své s větší výlohou zhotovené zboží uvésti nemohl a tak donucen byl obchod svůj zanechati a z té příčiny také i přítomně zaměstnané tiskaře propustit“; pokud se týče druhého požadavku, aby mzda od úřadů byla zvýšena, odpověděla komise také záporně, a to proto, poněvadž soudila, že „ustanovení mzdy od svobodného ujednání mezi fabrikantem a dělníkem závisí, a tak jako se dělník zavázati nemůže, aby bez ujednané mzdy pracoval, tak se také fabrikant nutit nemůže, aby každou od dělníka žádanou mzdu platil“. Toto rozhodnutí samozřejmě tiskaře kartounů neuspokojilo. Neuspoko-

jení to sice nevypuklo v novou živelní bouři, projevilo se však tím, že tři tiskaři, Jan Bergel, Jakub Krátký a Šimon Wünesch, jménem všech tiskařů v Čechách odhodlali se podati dne 1. srpna rekurs proti rozhodnutí guberniální komise a žádati u zeměsprávce až do rozhodnutí rekursu za sístování strojů, jim škodících. Tyto kroky se minuly účinkem. Nejvyšším rozhodnutím z 9. listopadu 1844 byl rekurs tiskařů kartounů zamítnut. Neobsahoval ani napomenutí k továrníkům, aby byli povolní a spravedliví k dělnictvu, jak navrhoval pod vlivem veřejného mínění v Praze, sympatisujícího s dělnictvem, arcivévoda Štěpán, poněvadž dvorní referent Kübeck v něm spatřoval přímé a nepřímé útoky proti zájmům průmyslové činnosti a soudil, že by se touto větou jen posílilo sebevědomí dělnictva. Guberniální komise, aby trvale upravila poměry mezi továrníky a tiskaři kartounů v dohodě s továrníky, po jejich předchozím dobrém zdání, vypracovala i domácí řád pro kartounky.

Továrenské řády v některých továrnách na kartouny byly již zavedeny před r. 1844 a vycházely z jednostranného opatření továrníkova.

Tyto továrenské řády mluvily v podstatě jen o povinnosti dělníkových, ale neuznávaly, že by měl nějaká práva. Tak se v továrenských řádech továrníkem nařizovalo, jak se má dělník v továrně chovat, že má řádně a pilně pracovati, že se nesmí vzdáliti bezdůvodně z práce, že nesmí kouřiti v budově továrny, že práci mu udělenou má rychle vykonati, že má stroje a náradí šetřiti, že nemá pomocníky a učedníky zdržovati posílkami, že výpověď je osmidenní oboustranná a pod. Guberniální komise nemohla vzíti za základ svého elaborátu řády, zavedené v jednotlivých továrnách. Z materiálu, který sebrala výsledkem tiskařů kartounů a stykem s továrníky, sestavila domácí řád, který vyrostl z tehdejšího poměru mezi tiskaři a továrníky. Komise stála na názoru, který sdělil do Vídně president českého gubernia, arcivévoda Štěpán, hraběti Kolowratovi, „že část továrníků pokládá dělníky za stroje a také s nimi lépe nezachází“.

Domácí řád pro továrny na kartouny obsahoval 30 článků. Jak naznačoval poslední článek, byl to jen řád rámcový, který mohl být

doplněn se souhlasem místního úřadu pravidly, vztahujícími se na určitý závod.

V čl. 1. se vyhovovalo přání tiskařů kartounů, aby do práce přijímal sám továrník, a nikoli účetní nebo mistr tiskařský. Podle čl. 2. za tiskaře kartounů měly být přijímány jen osoby úplně spolehlivé, technicky zdatné, zachovalé. Zachovalost měl potvrdit místní úřad. Podle čl. 3. byl továrník povinen přijaté osoby hlásit u místního úřadu a vést o veškerém personálu knihu, kterou byl oprávněn čas od času místní úřad revidovat.

Čl. 4. týkal se výpovědi.

Domácí řád v českém oficiálním znění je dnes vůbec nezvěstný. Jediný výtisk býval v staré spisovně archivu hlavního města Prahy. Podáváme proto důležitější místa z něho v doslovném znění:

„Oběma stranám, totiž panu fabrikantu, jakož i dělníkům, dává se na vůli osmidenní výpověď k propuštění neb k vystoupení, kterážto však vždy jenom v sobotu dána aneb přijata býti musí, leč by mezi oběma stranama skrze den jiný dobrovolná úmluva se byla stala.“ To bylo ustanovení, které dávalo úřadům, jak budoucnost ukázala, možnost zakročovati proti dělnictvu při každém jeho pokusu domáhat se vyšších mezd a práva na práci cestou stávkou.

Čl. 5. připouštěl okamžité vystoupení nebo propuštění jen po dohodnutí obou stran nebo s přivolením místního úřadu, a aby se předešlo budoucně okamžitému propouštění továrníky (výluha) a náhlému zastavení práce dělníky (stávka), byla v řád pojata v čl. 6. a 7. tato ustanovení:

„Aby se náhlému bezchleba mnohých dělníků zamezilo a v případnosti potřebné výstupu mnohých dělníků najednou zabránilo, ustanovuje se 6., aby pán fabriky práva neměl více než 10 tiskařů najednou za jeden týden propustit, pakliže ve fabrice až do 100 tiskařů pracuje, a že tam, kde počet větší, než 100 tiskařů jest, nikdy víc než 10 ze sta za jeden týden propustiti nesmí, že ale také nikdy více tiskařů, než 10 za jeden týden výpovědi vystoupiti nesmějí, pak-li ve fabrice všech přes 100 počtem není; je-li počet větší, smí jen desátý díl jich v jednom týdnu vystoupiti.

Do počtu tohoto k propuštění a k vystoupení v jednom týdnu příslušného nepočítají se ale ti, kteříž následkem přestupků podle ustanovení tohoto domácího řádu propuštěni byli.

Rovně, jako se pánu fabriky okamžitě, libovolně propuštění dělníka bez výpovědi jen v případnostech v přítomném domácím řádu naznačených povoluje, jinak ale pod těžkým trestem, ježž za stálého se přestupku ouřad uloží, přísně zapovídá: Zapovídá se také 7. tiskařům před vyjitím vejpovědní lhůty práci složití aneb zaraziti. Kdyby pak sobě tiskař toho předešle dovolil, a před vyjitím vejpovědní lhůty aneb bez předešlé vejpovědi a bez přivolení ouředního práci zarazil, bude od místního ouřadu přísně potrestán, a na požádání fabrikanta do práce dostaven.“

Otázky mzdové týkaly se v řádu čl. 9., 10., 11., 12., 13., 14. a 15. V nich manchesterské stanovisko guberniální komise nejvíc bije do očí, ale i snaha učinit přítrž pokusům zkracovati dělníka proti svobodně uzavřené smlouvě.

9. „Ježto rovně pánu fabriky mzda, kterou platiti má, určena, aniž tiskař přinucen býti nemůže, aby za mzdu neumluvenou pracoval, a jakovost mzdy pokaždé jenom dobrovolně smlouvě obou stran zůstavena býti musí, ustanovuje se pro uvarování všech příčin k takovým hádkám, aby určení mzdy za práci nikdy pouze oučetnímu aneb tiskařskému mistru odevzdáno nebylo, nýbrž aby se takové stalo jenom dobrovolným smluvením se pána fabriky s tiskařem.“

10. „Takové mzdy za práci v každé fabrice jsou, vyměřené podle počtu loket Dolnorakouské míry, dle délky a šířky, učinějí se patrný výsadou tomuto domácímu řádu připojenou na vědomí každého.“

11. „Bylo-li by zapotřebí všeobecného uspořádání mzdy za práce v dosavadní výsadě patrné, aneb změnění mzdy za práce za jednotlivé články, čili artikle, a vzory, čili mustry, vztahující se na zvýšení neb snížení cen v některé fabrice, takové se pak místnímu ouřadu oznámiti musí.“

12. „Nastanou-li články nové, aneb nové vzory, za které mzdy v dotčené výsadě obsaženy nejsou, aneb udá-li se výstavek v otázku, zda-li v ní mzdy takové obsaženy jsou, může cena za práci za články aneb

vzory takové jenom umluvenou v dobrotě mezi pánem fabriky a tiskaři určena býti. Pak-li se při tom sjednocení o cenách podle naznačeného ustanovení v § 14. nedocílí, ať se předmět ten místnímu ouřadu oustním a krátkým řízením k rozhodnutí předloží.“

13. „Mzda za práci má se vždy, pokudž ve mzdové výsadě obsažena není, před počatou prací vyjednati, a vždy v pracovní knížku při přidělování práce, kteráž se bez toho podle druhu a podle loketní míry kusu do knihy zaznamená, zapsati, a kolik loket kus má, vždy počtem na kus ten poznamenati.“

14. „Aby bylo možné slušné míry na určení mzdy za práci pro nastalé případy a pro uhnutí se záhy zbytečným rozepřem aneb zkracování té neb oné strany, ustanovuje se, aby, jestli by se fabrikant s tiskaři o mzdu nesmluvil, tiskařský mistr a ještě dva jiní tiskaři se přivolali, každý aby podle svého vlastního posouzení mzdu pro sebe zaznamenal, a pak aby se srovnání těchto posudků stalo. Jestli se posudky srovnávají, ať se podlé nich týkající mzda ustanoví, jsou-li ale rozdílné, nechť se z nich průměr vymísí, a kdyby nálezem takového pojednání tiskaři aneb fabrikant spokojen nebyli, ať se předmět ten místnímu ouřadu na rozhodnutí podá.“

15. „Stala-li se změna ustanovené mzdy podlé nadotčených pravidel, ať se mzda prv určená ještě skrze osm dní po učiněné stížnosti ponechá.“

Podle čl. 16. mzdu vypláceti měl zpravidla továrník sám a jen výjimečně osoba, jím k tomu ustanovená. Mistr tiskařský byl ze zastoupení továrníka při výplatě zásadně vyloučen. Každý zlořád při výplatě mohl být potrestán propuštěním vinníka a podle okolností i jinak.

Čl. 17. činil zadost přání tiskařů tím, že stanovil, aby při přidělování práce se patřičně střídala práce lehčí a těžší.

Čl. 18. vyhovoval tiskařům kartounů tím, že pod pokutami zakazoval účetním a tiskařským mistrům s tiskaři kartounů jakýkoliv obchod a styk mimoslužební.

Řád pamatoval dobře i na případ nedostatku práce (č. 19.) a zamezoval okamžité, bezzávadné propuštění dělníka v takovém případě: „Za nedostatku práce ve fabrice musí tiskaři za ten čas, na jaký podlé

§ 4 v práci držen býti má, předce tolik práce opatřiti, aby týdně nejméně tři konvenční mince bez srážky zasloužití mohl, v čemž jenom takové případnosti výminku činějí, kde náhody živelní překážku učinily.“

Čl. 20. upravoval otázku náhrady za zkažené zboží. Za zkažené zboží mohl továrník žádati náhradu v části nebo v celé mzdě, ba mohl i tiskaře kartounů z práce propustiti, jestliže při stanovení škody povolal na poradu o věci té dva tiskaře ze středu tiskařů kartounů zvolené. Účetní a mistr tiskařský nemohli být voleni. Nebyl-li potrestaný s trestem spokojen, mohl si stěžovat u místního úřadu.

Čl. 21. ukládal tiskaři kartounů, aby do práce ráno i odpoledne chodil včas, aby jiné v práci nerušil, pilně pracoval, k továrníku a jeho zástupcům měl náležitou úctu a ukládal továrníkovi, účetnímu a tiskařským mistrům, aby se i oni k tiskařům kartounů chovali slušně.

V čl. 22. se zakazovalo pod tresty, z nichž nejtěžším bylo propuštění z práce, v továrně pití a kouření, v čl. 23. slavení modrého pondělí.

Čl. 24. a 27. dávaly možnost, aby si jednotliví tiskaři kartounů mohli u továrníka stěžovat a v úmyslu, aby se předešlo stávkám a bouřím, připouštěly, aby dělníci jednotlivých továren mohli vejíti svými legitimovanými zástupci ve vyjednávání s jednotlivým zaměstnavatelem.

„V pádu stížnosti jednotlivého tiskaře, ať se stížností svou spolu s tiskařským mistrem a dvěma tiskaři k pánu fabriky odeběře, a mínění své co prosbu slušnou řečí přednese. Aby ale tiskaři nebyli zbaveni příležitosti, přednésti stížnosti své pánu fabriky, aneb v zaneprázdnění jeho plnomocníku, pro takové případy od fabrikanta ustanovenému a tiskařům a místní vrchnosti oznámenému, za jakého však ani oučetní, ani tiskařský mistr zvolen býti nesmí, ať fabrikant některé dny v týdně, za kterých odprázdněn jest, na vyslechání ustanoví, a tiskařům oznámí. Na to pak jest fabrikant povinen, prosícím aneb stěžujícím, nemůže-li se to stát hned, nejdéle do třech dnů, buď pomoc zjednat, aneb u přítomnosti dvou svědků stěžujícím oustně odpověď dáti. Pak-li se stěžujícím do 3 dní pomoci nezjednálo, aneb neshledává-li se dosáhlou odpovědí uspokojen, jest mu svobodno, přednésti oustně stížnost svou u místního ouřadu, kterýž pak o tom, co potřebí, zařídí.

Mezi vyjednáváním stížnosti nesmí tiskař pod přísným trestem práci opustiti. V případnosti takové vejповěď dáti přísluší oběma stranám teprv po dané odpovědi fabrikantu, aneb nebylo-li takové, o rozhodnutí ouředním, jenom skrze místní ouřadu.“

25. „Na platnost stížností těch, které se týkají všech tiskařů, některé fabriky, aneb jistého jich počtu, mají v každé fabrice tiskaři ze středu svého na jeden rok vyvoliti výbory, a sice až do sta počtem dva a z každého sta pak dále ještě muže jednoho. Tito výborové, za které se vždy jen mužové řádně zachovali, nikdy netrestaní, správní, z nichžto aby alespoň jeden obojího zdejšího jazyka, jakož i čtení a psaní schopen byl, vyvoliti mohou, ať se hned po prohlášení tohoto domácího řádu ve fabrice zvolí, a pánem fabriky místnímu ouřadu jménem oznámí. Zároveň ať se také zvolí zastupitel, který by v zaměštnání výborovou povinnost jeho převzal. Pak-li by budoucně některý výbor vystoupil, nechť se místo jeho způsobem prv naznačeným doplní. Vyvolení výborové ať tento domácí pořádek přečtou, a nejen sami na vlas zachovávají, nýbrž i ostatní tiskaře k řádnému zachování nabádají.“

26. „Výborové tito jsou povoláni, aby záležitosti tiskařů s přivolením tiskařského mistra a dvou svědků, kteří tiskaři nejsou, fabrikantovi v den k tomu určený podlé nadřečeného způsobu moudře a slušně přednášeli . . .“

27. „Mimo tyto zastupitele nesmí sobě dovoliti žádný, stížnosti celé tiskařské jednoty aneb některých tiskařů v platnost uváděti, tím méně se mohou ostatní, k tomu nepovolání tiskaři v záležitosti všech mísiti, se shlukovati a práci skládati. V případnosti takové byli by původcové co buřiči od místního ouřadu přísně potrestáni. Všickni dělníci tedy povinni jsou, za vyjednávání jejich stížnosti v práci pilně setrvati. Kdyby pak ale předse takové protipořádné odepření práce nastati mělo, jest pán fabriky povinen jedinníky takové místnímu ouřadu na potrestání udati . . . Výbor, který se na jeden rok vyvoliti má, jest podlé toho vejhradně k tomu povolán, aby prosby a stížnosti tiskařů fabrikantovi aneb ouřadu přednášel, a jest i také k tomu ustanoven, aby nařízení fabrikantova aneb ouřední týkající se všech aneb některých tiskařů k dalšímu oznámení tiskařům přijímal. Ujednání výborů

s fabrikantem o záležitostech ostatních tiskařů jest závazné všem, jichžto se týká. Tito výborové mají také přísně na zodpovídanou zachování pořádku a pořádné chování tiskařů, a jsou i povinni udati ouřadu ty, kteří by se proti zákonu zachovali.“

V čl. 28. se zakazovalo tiskařům kartounů za sporů s továrníkem působit nějak na učedníky.

Na nedodržení řádu tiskařem kartounů byl v čl. 29. stanoven trest (nejtěžší byl okamžité propuštění za souhlasu místního úřadu), nedodržení řádu továrníkem měla stihnouti pokuta místním úřadem vyměřená.

Čl. 30. stanovil, že ustanovení domácího řádu nemohou se změnit bez úředního souhlasu, a radil, aby častěji dělníkům byl na paměť uváděn.

Tento domácí řád chtěla původně guberniální komise a po ní gubernium zavést do všech továren na kartouny v Čechách závazně.

Vídeňská vláda nesla snahy arcivévody Štěpána o vydání řádu se vši nelibostí. Neměla pochopení pro sociální ráz dělnických bouří a stojíc při továrnících pro jejich finanční povinnosti k státu, bála se, že by prováděním řádu byla ohrožena výrobní činnost továren. Místo aby pečovala o strádající dělnictvo, vedla věc tak, aby továrníky chránila před dělníky. Ale byla proti akci arcivévody Štěpána i z důvodů centralisticko-politických. Podle ní vše potřebné a účelné v celé záležitosti poměru zaměstnavatele a dělníka prý náleží jen ústřední správě ve Vídni, která jediná přehlíží celý soubor státních zájmů a která ví, kdy a jaká se mají učinit opatření zákonodárná a administrativní. Pod vlivem těchto názorů české gubernium v poslední chvíli před vydáním domácího řádu svůj názor v jedné věci změnilo. Dne 23. července 1844 guberniální rada Halbhuber proti závaznému zavedení domácího řádu pronesl v komisi vážné námitky. Upozornil, že vydávat podobná všeobecná ustanovení náleží dvorské komoře, a že gubernium nemůže učinit více, nežli vypracovaný a schválený domácí řád, jehož potřebu uznávalo, doporučit bez všeho nucení továrníkům a dělníkům k dodržování. Domácí řád byl dne 23. července r. 1844 rozeslán krajským úřadům, ale ne již jako povinně závazný. Krajské úřady měly řád

jen rozdati po kartounkách svého kraje, vybidnout k jeho zavedení s výslovným podotknutím, že nikdo k zavedení řádu není nucen, a po třech měsících měly oznámit, jak se řád osvědčil tam, kde do praxe byl uveden.

Řád byl po továrnách úřady rozeslán, ale v praxi nevešel nikde. S obsahem řádu byli nespokojeni jak tiskaři kartounů, tak i továrníci. Když se dne 29. července r. 1844 stal v továrně Brandeisově první pokus o vyvěšení domácího řádu, zabránili tomu dělníci s odůvodněním, že se rozhodli podat proti domácímu řádu rekurs, a že dělničtí důvěrníci řád dosud nepodepsali. Z venkova, z České Lípy, pak hned dne 5. srpna r. 1844 sedm firem podalo své námítky a po nich učinili tak továrníci z Verneřic. Venkovští továrníci byli uraženi tím, že úřady projevily jim řádem nedůvěru, bránili se, aby účetní a tiskařští mistři byli vylučováni z jednání s dělníky, aby oblast svobody továrníků vůbec byla obmezována, aby při rozdělování práce nebral se zřetel na technickou způsobilost dělníka, a aby při zjišťování náhrady za zkažené kusy byli jen tiskařští tovaryši, prosáklí „třídním duchem, vládnoucím mezi těmito lidmi.“ Ve smyslu těchto názorů učinili pozměňovací návrhy k 11 článkům řádu.

Pražští tiskaři kartounů, zastoupeni svým tříčlenným výborem, předložili v jazyku německém dne 2. září r. 1844 přímo zeměsprávci království českého, arcivévodovi Štěpánovi, své námítky proti domácímu řádu a žádali o brzkou pomoc. Ukazovali na to, že továrníci vykládali si domácí řád v odporu s jeho duchem, a podali své pozměňovací návrhy k několika článkům. Chtěli předně, aby vysvědčení zachovalosti vystavovalo policejní komisařství a nikoliv továrník, třeba i za potvrzení místního úřadu, poněvadž prý továrníci tajnými šiframi v propouštěcím vysvědčení se dorozumívali o kvalifikaci dělníků. Přáli si dále, aby se výpověď mohla dát nejen v sobotu, nýbrž i ve středu, a tím dělníkovi nebyla vzata možnost výhodnější nabídky. Chtěli, aby bylo stanoveno, že zaměstnavatel smí tiskaře kartounů z práce propustiti teprve tehdy, když dříve zastavil stroje a propustil lacino pracující učedníky. V době propuštění dělníka mělo se přidělití tolik práce, aby byl zaměstnán až do pátku do poledne. Tiskaři kartounů

žádali vyvěšení psaného mzdového ceníku v továrně. O ceníku tom měl se dohodnouti důvěrnický sbor tiskařů kartounů a továrník, úřad ceník takto dojednaný měl potvrdit. Změnit ceník by bylo možno jen po předběžném schválení změn úřadem. Místní úřad však neměl brát jen mzdu na vědomí, nýbrž měl ji i schvalovat nebo odmítnout. Dokud neschválil úřad nový ceník, měl starý zůstat v platnosti. Tiskaři kartounů k stanovení mzdy povolání neměli být jmenováni továrníkem, nýbrž voleni tiskaři. Stala-li se dohoda o mzdu za nějaký kus, ať tento kus se pak vyrábí a nevylučuje z výroby. Strídání lehčí a těžší práce chtěli mít upraveno tak, že by byl tiskaři kartounů zajištěn aspoň týdenní výdělek 6 zl. k. m. O náhradu za zkažené zboží nechť soudí tři tiskaři kartounů. Aby se předešlo vytýkané jim továrníky elavení modrých pondělků, doléhali, by již v pondělí tiskařům kartounů byla připravena práce na celý týden a nejen několik dní. Pokud se týče velikého počtu učedníků, navrhovali jeho zmenšení, a to tak, že by na 5 tovaryšů připadl jeden učedník. Učedníci by v práci měli podléhat rozkazům tiskařů kartounů, jeho by měli poslouchat a ctít. Přijímati je měl by továrník jen za přizvání výboru dělníků a tiskařského mistra. Učedník by při přijetí měl předložit vysvědčení zachovalosti a vysvědčení o návštěvě normální školy.

Zemské gubernium přidělilo návrhy tiskařů guberniální komisi pro záležitosti továren na kartouny. Zůstaly tam ležet bez výsledku i s jinými podněty, které, rázu formálního a stylistického, podaly krajské úřady a městské hejtmanství v Praze. Jediný pražský magistrát několikráte se dal o své dobré zdání upomínati. K naléhavé urgenci zemského gubernia po předchozím vyslechnutí továrníků konečně i ten dne 26. června r. 1845 zemskému guberniu odpověděl. Byla to odpověď, na niž se nemusilo čekat. Úřadu prý není nic dosud známo, co by svědčilo o bezúčelnosti tištěného domácího řádu v celku nebo v některé jeho části. Podle domácího řádu neřídili se ani továrníci ani tiskaři kartounů, a o změny a další vývoj této otázky nestarala se ani guberniální komise pro záležitosti továren na kartouny, r. 1844 jmenovaná.

Továrníci jedno učinili pod vlivem bouří — mzdy od kusu po 8. červenci r. 1844 zvýšili. Nepatrně, jak jsme již dříve uvedli.

Tiskařské bouře r. 1844 působily na organizaci pokladničních spolků dělnických. Zemské gubernium, které po bouřích r. 1844 zjistilo, že peněz pokladničních spolků bylo užito k jinému účelu nežli jaký spolky ty měly, t. j. k podpoře za bouře zatčených tiskařů kartounů a financování výdajů, se stávkou spojených, hledělo pokladniční spolky dáti pod státní dozor. Nařídilo proto dne 14. března r. 1845, aby všechny peněžité sbírky vždy vymohly si schválení úřadů a aby mezi dělnictvem stávající spolky dobročinné do tří měsíců daly schválit své stanovy, volily si své výbory k vedení spolku a podrobily se úřednímu doзору. Několik pokladničních spolků předložilo své stanovy se žádostí za jejich schválení, ale většina jich zůstala k výzvě netečnou.

V r. 1844 vystoupilo po prvé ve veřejném životě českém továrenské dělnictvo jako uzavřený celek. Celý veřejný život český, aristokracie duchovní a světská, vrstvy buržoasní, úřady zeměpanské narazily na mohutný balvan, jehož význam a váhu nedovedly ani chápati, ani odhadnouti, ani si uvědomiti. Byly bezradní. Arcivévoda Štěpán doléhal na vídeňskou vládu, aby učinila náležitá policejní a trestní opatření zákonodárná, aby se vydal represivní zákon, který by znemožnil opakování toho, co se r. 1844 v Čechách stalo. Vídeň tento podnět odmítla. Pokládala za nevhodné „nešťastnou dobu českého dělnického hnutí udržet v paměti zákonem pro proletáře“. Jak arcivévoda Štěpán, tak vídeňská vláda nechápali dalekosáhlý význam roku 1844 pro české dělnictvo a dělnictvo v Předlitavsku a v Evropě vůbec. Nepřemýšleli o něm a klamně mysli ve své zaostalé nehybnosti, že se dá nově vyvstalý problém rozřešit policejními opatřeními doby předbřeznové. Náleželo mezi ně i přísné dodržování zákazu z 26. května r. 1844, týkajícího se rozšiřování pařížských „Deutschfranzösische Jahrbücher“, vydávaných Arnoldem Rugem a Karlem Marxem. Pražské vládní kruhy v této revui spatřovaly tiskopis, který „svým škodlivým a zločinným obsahem překonával vše, co revoluční tisk dosud přinesl.“²⁾

2) Sborník věnovaný dějinám dělnického hnutí a socialismu, III., str. 45 (Zpráva J. Volfa.)

Zakročení vojska r. 1844 proti dělníkům zamezilo pouliční shluknutí tiskařů kartounů, ale neudusilo hnutí mezi dělníky. Mezi dělnictvem tiskařským to stále vřelo, a to prostě proto, že příčiny, proč dělnictvo bylo nespokojeno, nebyly odstraněny, neumenšovaly se, ba spíše rostly. Již na jaře r. 1845 se zdálo, že vybuchnou kartounkářské demonstrace nanovo a v létě r. 1846 obava ta se stávala pravděpodobnější nežli rok před tím. Přibývalo nezaměstnaných tiskařů kartounů stále více a více, a to z té příčiny, že v kartounkách pražských se víc a více počalo užívat perrotin barvicích čtyrbarevně. V polovici března r. 1846 v kartounce v Cís. mlýně počet 56 ručních tiskařů z konce července r. 1844 klesl na 18, v kartounce v Holešovicích počet 134 ručních tiskařů z konce července r. 1844 klesl na 86. Na počátku léta r. 1846 v továrně Epsteinově v Praze po 4 týdnech bylo propouštěno po 10 tiskařích kartounů, takže v továrně té v červenci bylo zaměstnáno jen 36 tiskařů kartounů a 25 učedníků, a na počátku srpna téhož roku pouze 30 tiskařů kartounů, zato však 30 učedníků. Mzda byla tehdy snížena na kuse 45 loket dlouhém o 15 kr., takže si tiskař kartounů v tehdejších penězích vydělal týdně nejvíce 11 zl. a nejméně 6 zl. Učedníci v srpnu v továrně Epsteinově byli placeni týdně 4 až 5 zl. V továrně Brandeisově nebylo hned dělnictvo propouštěno po zavedení nových strojů, ale k propuštění jich vše se klonilo. Brandeis zaměstnával 20 až 24 tiskařů kartounů a 10—12 učedníků, ale po zavedení čtyrbarevných strojů neměl pro ně práce a platil nepropuštěné a nezaměstnané dělníky jen tak, že jim dával týdně po 1 zl., nebo nejvíce po 2 zl. V továrně Schickově poměry nebyly lepší. Tam zaměstnáno bylo 25 tiskařů kartounů a hrozila většina jich výpověď. Poměry mezi tiskaři kartounů byly v létě r. 1846 neutěšené, přibývalo nezaměstnaných, a tím ovšem rostla pravděpodobnost nových dělnických bouří.

Vzrůstu nezaměstnaného dělnictva tiskařského a pravděpodobných bouří lekl se tehdy pražský magistrát i zemské gubernium, poněvadž nevěděly, nesouvisí-li nespokojenost dělnictva v Praze s politickými bouřemi v Haliči a nebude-li revoluce tam míti ohlas zde, v Praze.

Pražský magistrát na vybídnutí zem. gubernia vzal proto z motivů politických na přetřes otázku, jak by se dalo nezaměstnanosti předejiti. Počal si hleděti tiskařských učedníků, vyšetřoval, zda chodí až do předepsaných dob do škol a zabýval se i myšlenkou doplniti továrenský policejní řád z roku 1844, a to tak, aby se zabránilo vzrůstu nezaměstnaných tiskařů. Myšlenkový kruh, v němž se pražský magistrát v této otázce pohyboval, byl: Bralo se mnoho učedníků do učení, tím se stalo, že je dnes nadbytek tiskařů kartounů a mnoho učedníků brali továrníci do učení proto, poněvadž v učednicích měli lacinou pracovní sílu, daleko lacinější, nežli pracovní sílu tovaryšů. C. k. městské hejtmanství v Praze soudilo dne 15. května r. 1846, že otázka se nedá řešiti jinak, nežli zákonem, poměry normujícím.

Pražský magistrát se obrátil dne 7. května r. 1846 při svých úvahách o poměru tovaryšů a učedníků tiskařských v kartounkách také o dobré zdání k „Jednotě ku povzbuzení průmyslu v Čechách“ a dlouhým dopisem, ze dne 16. července r. 1846, dostal od Jednoty odpověď. Byla založena na jednáních v Jednotě, a poněvadž většina členů Jednoty byla zastáncem manchesterského stanoviska, vyzněla čistě manchestrovsky: poměr dělníka k zaměstnavateli má býti úplně volný. Toto stanovisko většiny však nebránilo, aby poměr zaměstnavatele a dělníka u většiny členů byl pokládán za velice závažný, a proto pátráno po příčinách nezaměstnanosti, a jak by se jim dalo odpomoci. Většina se vyslovila proti tomu, aby do práce v kartounkách byly přijímány děti tak hojně, jak byly přijímány, a vyslovila se zvláště proti tomu, aby děti 7—8leté, jako se dalo, pomáhaly při práci v kartounkách. 7—8leté děti znamenají totiž tovaryše v 16 a v 18 letech, a tovaryš, sotvaže dosáhl tovaryšství, ihned se žení. Práce dětí by se měla tudíž obmeziti, a to tak, že by děvčata před 10. rokem a hoši před 12. rokem nebyli do práce v továrně přijímáni. Pokud se týče poměru učedníka a tovaryše, postavili se členové Jednoty většinou na stanovisko, že nemůže býti továrníkovi předpisováno, kolik by měl míti tovaryšů a kolik učedníků, a to proto, že jejich poměr nemůže určovat u něho nic jiného, nežli ohledy na konkurenty, ale přimlouvali se, aby po prohlášení za vyučeného učedník ještě nějakou dobu čekal jako učedník a postupně

během dvou let teprve aby se stal tovaryšem, a přáli si, aby před 24. rokem se tovaryš nesměl ženiti.

Pod vlivem dobrozdání „Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách“ pražský magistrát navrhl dne 17. ledna r. 1848 zemskému guberniu, aby vydalo nařízení, která by omezovala počet učedníků v kartounkách a továrenský řád z r. 1844 opravovala. Pražský magistrát považoval za nutné, aby přijímání učedníků se na několik let zastavilo, aby se zákonitě stanovilo, že učedníkem nesmí býti nikdo, kdo je mladší 12 let a nevychovil normální školu, tovaryšem nesměl se nikdo státi před 18. rokem svého věku. Děti pod 12 let neměly se pod trestem přijímati ani jako pomocný personál, a kde byly, měly se ihned propustiti. Dovolení k sňatku ať se neudílí před 24. rokem věku, a ať to je zákonem stanoveno. Od zemského gubernia vyřízení tohoto podání nikdy nepřišlo. Pražský magistrát se domáhal dne 31. května r. 1848 odpovědi na své dřívější podání, ale nedostal ji. Zemské gubernium došlo zatím k názoru, že se jeví nutnost vydati všeobecný živnostenský a továrenský řád policejní, a proto opustilo práci a myšlenku vydat zamýšlené přepracování domácího řádu jen pro kartounky.

V březnu r. 1847 bylo v Praze plno nezaměstnaných tiskařů. Nevystupovali ani s požadavky odstranění strojů, ani s žádostí o vyšší mzdu, doléhali jen, aby byli zaměstnáni a dostali práci. Scházeli se v Praze na Kozím náměstí čp. 914-I. a dne 3. března r. 1847 se rozhodli k demonstraci v tom směru před Staroměstskou radnicí. Pražský magistrát vybídl továrníky, aby v zájmu klidu v městě nezaměstnaným pomohli. Továrníci byli ochotni přijmouti do práce některé z tiskařů kartounů, ale ne jako kvalifikované síly, nýbrž jen jako prosté dělníky. Magistrát chtěl něco nezaměstnaných umístiti při nouzové regulaci pražských bašt a ulic. Část nezaměstnaných měla najíti obživu při stavbě státních silnic a státní dráhy. Ale všichni takto zaměstnaní měli dostávat jen denní žebráckou mzdu 12 kr. Nezaměstnaní odmítli tuto nabídku a dne 8. března podnikli před Staroměstskou radnicí novou demonstraci. Vojenské zakročení zabránilo dalším krokům. Hladovějící lidé žebratou si sháněli a vynucovali jídlo u pekařů a v soukromých bytech.

Dne 9. března požádali hromadně nezaměstnaní tiskaři kartounů

továrníky o zálohu pro dobu nezaměstnanosti nebo o vyloučení s tiskaři ještě zaměstnanými. Továrníci odpověděli na to tím, že si vyžádali na svou ochranu vojenskou intervenci; bylo jim vyhověno. Největší nouze a hlad přinutil nezaměstnané, že postupně za odmítanou mzdu nastupovali práci. Našli se mezi zaměstnanými tiskaři kartounů někteří, kdo dokonce žádali policii za potrestání žebrajících nezaměstnaných dělníků, poněvaď prý jim činí hanbu.

V pražských továrnách Příbramově a Porgesově se zaměstnaní tiskaři kartounů uvolili odvádět po dobu 4 týdnů z každého 1 zl. mzdy po 3 krejčářích ve prospěch nezaměstnaných soudruhů. Pod vlivem tohoto rozhodnutí se zavázali i továrníci přispět na podporu hladovějících dělníků a jejich rodin. Uspořádány byly i veřejné peněžité sbírky. Sebráno bylo tolik, že kolem 200 ručních tiskařů kartounů a vzorkářů po několik neděl mohlo dostávat nejnnutnější potřeby¹⁾. Ale všechna tato činnost byla málo platná a chvilková; nedotýkala se vlastního jádra nezaměstnanosti a kapitalistické vyssavačské soustavy.

X

Za takových poměrů překvapilo majitele kartounek, tiskaře kartounů a nezaměstnané dělníky vůbec pád absolutismu a slíbení konstituce dne 15. března r. 1848. Popud k hnutí v r. 1848 v Čechách vycházel z Francie a byl silně zabarven otázkou čtvrtého stavu. Je proto přirozeno, že hnutí r. 1848 nezůstalo bez účinku na dělnictvo v Čechách. Hned na schůzi 11. března 1848 v lázni Svatováclavské byl mezi požadavky zařazen bod, o jehož uskutečnění se stal pokus za únorové revoluce francouzské, „Organisace práce a mzdy“, a shromážděním také jednohlasně byl přijat. Ale jak malé pochopení tento bod měl u většiny rozhodující a dávající v Čechách ráz celému hnutí r. 1848, svědčí nejlépe to, že již dne 12. března ve schůzi výboru Svatováclavského z materiálu určeného ke konečnému vypracování petice byl vypuštěn, a

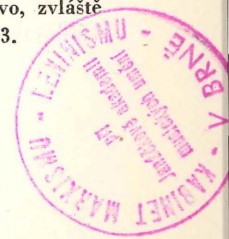
¹⁾ Prager Zeitung z 18. března 1847. S. 730. — Frant. Roubík: K prvním pokusům o organizaci dělnictva v Čechách. Sociální Revue. XI., str. 458 ad.

nebyl znovu zařazen do petice ani tehdy, když se proti vypuštění ozval protest.

Pro dělnické hnutí rok 1848 v Čechách neměl pochopení; byl revolucí buržoasního rázu; politické kruhy, pokud si dělnictva všímaly, všímaly si ho jen z důvodů politických, ale ne z důvodů sociálních. Do Vídně byly poslány petice, očekávalo se buržoasí jejich vyřízení, a tu politická taktika buržoasních politiků přikazovala starati se o to, aby nikde nebyl porušen klid. Nezaměstnaní, zvláště tiskaři kartounů, již z dřívějšíka známí svým sklonem k demonstracím, mohli v době, kdy byla někdy až nevázaná svoboda, snadno přijít do pokušení a demonstrovati. Politické kruhy buržoasní v Praze r. 1848 proto obracely záhy zřetel na nezaměstnané dělníky, zvláště tiskaře kartounů a hleděly na ně mít takový vliv a takovou moc, aby jakýmkoli bouřím bylo zabráněno. Hned na počátku hnutí v r. 1848 Měšťanská Beseda v Praze, zaujímající tehdy místo střediska buržoasního českého života, měla na mysli, aby bylo v Praze jakýmkoli bouřím zabráněno, i vyslala proto mezi nezaměstnané tiskaře jednoho ze svých čilejších členů, třiačtyřicetiletého lékaře a spisovatele Františka Cyrila Kampelíka, tehdy zástupce jednatele, který měl tiskaře kartounů vybízet ke klidu.

Dr. Kampelík neměl většího pochopení pro dělnické potřeby nežli jeho přátelé v Měšťanské Besedě a, jak sám se přiznává¹⁾, nebyl znám dříve vůbec s kruhy dělníckými; ale pro své osobní vlastnosti k úkolu na něj vloženému dobře se hodil. Kampelík správně předvídal, že pouhými slovy se nedají tiskaři kartounů ke klidu pohnouti a proto dříve, nežli se podjal úlohy mu svěřené, vymohl si, že propuštěným dělníkům pokud možno po celých šest neděl bude vyplácena výpomoc alespoň půl zlatého stříbra denně, že obec pražská převezme úkol továrníky přiměti k plnění takového závazku a že budou od obce učiněna opatření, aby nezaměstnaným podle možnosti byla nějaká práce opatřena. Když mohl činiti naděje, Kampelík mezi tiskaři kartounů vymáhal slib, že se budou klidně chovati. A již 23. března objevily se

¹⁾ MUDr. Frant. Cyril Kampelík: Dějepisná vzpomínka na dělnictvo, zvláště na tiskaře kartounů v Praze za osudného roku 1848. Dělník 1870. III. 83.

první výsledky jeho činnosti. Hladovíci tiskaři kartounů toho dne ráno na Václavském náměstí po mši svatě složili slib střídmosti, a odpoledne po úradě v Štěpánské ulici u svobodně voleného svého vůdce a zástupce se zavázali k udržení pokoje a pořádku. Kampelík tento svůj úspěch mohl uveřejnit v prvním čísle česko-německy vydávaného svého časopisu „Hlásník. Poučení tiskařů, řemeslníků a jiných občanů“.

Aby se nezaměstnaným dostalo práce a polepšení, o to se počal starati jednak Svatováclavský výbor a Národní výbor, jednak pražská obec.

U Svatováclavského výboru již 17. března asi 1200 tiskařů žádalo, aby se výbor ujal jejich zájmů, a výbor z důvodů politické taktiky, aby pravděpodobně bouře nezabránily úspěchům politickým, žádosti té také hleděl vyhověti. Utvořil zvláštní odbor ve svém středu a započal činnost ve prospěch nezaměstnaného dělnictva. Odbor ten se přičinil, aby cena piva a chleba byla snížena, zřídil výbor pro udílení práce nezaměstnaným a sbíral peněžité příspěvky k podpoře těch, kdo byli bez práce.

Dne 18. března r. 1848 bylo již v Praze pivo na máze o 2 kr. stř. lacinější, chléb grošový o 4, dvougrošový o 8 lotů těžší, a dne 20. března zahájena byla činnost v poptavárně po práci. Výbor Svatováclavský zařídil v Týnském dvoře kancelář, kde se vykazovala práce; udílení práce omezeno bylo jen na dělníky pražské, smíchovské a karlínské. Denní mzda činila pro muže 18 kr. stř., pro ženu a slabší dělníky 12 kr. stř. V týž den, kdy otevřena byla v Praze poptavárna po práci (20. března), vydal Svatováclavský výbor k úřadům krajským přípis, vybízející, aby se i na venkově dělníkům opatřila práce, a to proto, „aby se předešlo všelikým výstupkům a pořádek i pokoj, jehož nyní tak velmi potřeba jest, aby se zachoval a aby se zamezil nával na hlavní město, kteráž i beztoho veliký počet lidí, práce nemajících, vydržovati přinuceno jest“. Vedle toho zástupcové výboru Svatováclavského vešli v jednání s pražskými továrníky a přiměli je k tomu, aby za nepokojné doby žádný dělník nebyl z práce propuštěn. Fabrikanti i slibovali, že svolají shromáždění všech továrníků v Čechách a budou se starati o to, aby počet učedníků byl zmenšen. K sbírání peněz, pořádanému Svatováclavským výborem, uvázaly se pražské dámy. Výsledek sběratelské

činnosti, dne 14. dubna r. 1848 publikovaný, byl ten, že sebraná částka činila 27.359 zl. 18 kr. stř., později dostoupila výše 33.058 zl. stř. Celá tato částka však nebyla obrácena na podporu strádajících dělníků. Kolik připadlo z ní dělnictvu, můžeme jen pravděpodobně posouditi z čísla výborem vydržovaných sil pracovních. Před 7. dubnem r. 1848 výbor Svatováclavský zaměstnával 1299 mužů a 129 žen, a do 7. dubna zaopatřil 275 dělníkům „chléb svojí intervencí, aby práce erární a stavovské co možno nejrychleji se podnikly“.²⁾

Dne 10. dubna r. 1848 Svatováclavský výbor se proměnil ve výbor Národní. Jak ten pracoval pro nezaměstnané dělnictvo, o tom víme málo. Ale zdá se, že při jeho činnosti, především politické, se zapomínalo na dělnictvo kartounkářské skorem úplně, a to tím více, čím více starost o uklidnění pražských kartounkářských dělníků spadla na pražskou obec. Ve schůzi 14. dubna byl učiněn návrh, aby byla zřízena osmá sekce: „pro podporu a zaměstnání dělníků“. Když dne 29. dubna r. 1848 Národní výbor se dělil v sekce, nebyly věci týkající se dělnictva přidány žádné zvláštní sekcí a snad na ně bylo zapomenuto úplně, ačli se nenalézaly v oboru sekce desáté, určené „pro vnitřní záležitosti, které v jiných rubrikách obsaženy nejsou“.³⁾ Ale náležely-li do této sekce, jistě tam pro dělníky mnoho nebylo uděláno. Mohl si proto týden (3. července 1848) po rozpuštění Národního výboru (26. června r. 1848) stěžovati vším právem neznámý pisatel v radikálním Pražském Večerním listě: „Nemohu se zdržeti vysloviti, že jsem s žalostí u našeho Národního výboru, jenž za úkol sobě obral: o blaho národu péči vésti, věci důstojnou pozornost pohřešoval, již na poměry třídy dělnické a jmenovitě chudinectví (proletariátu) obrátiti měl. Tato by byla zajisté požeňnanějšího účinku měla, než mnohá rozvláčná debata o pouhé malicherné formy.“

Nejen pro hmotné poměry dělníků, ale ani pro jejich politická práva, jak kapitalistický duch doby to s sebou nesl, nebylo u většiny

²⁾ Tobolka Zd. V.: Počátky konstitučního života v Čechách. V Praze 1898. 166—170.

³⁾ Černý J. M.: Boj za právo. V Praze b. r. I. 123.

Národního výboru pochopení. Volební řád pro sněm český (ze dne 20. května r. 1848⁴), Národním výborem vypracovaný, dělníky z aktivního práva volebního (čl. 38.) vůbec vyloučil a třebaže nebyl v té věci tak plně mluvící jako výklad volebního řádu pro sněm říšský z 24. června roku 1848, stál jako tento na stanovisku, že z voleb vyloučení jsou „všichni dělníci, jenž se denní a týdenní mzdou živí, služební a takové osoby, jež podporu veřejných ústavů dobročinných požívají.“ V duchu kapitalistickém měl býti titulem pro všeobecné právo volební úřad nebo majetek, nikoli práce. Stejná práva byla odvislá od stejných břemen. Kdo nic neměl, neměl se míchat do veřejných záležitostí. Hmotně závislí byli z volebního práva vyloučení. Výše práv se řídila podle výše majetku. Pracující ženy byly z politických práv vyloučeny, poněvadž byly tehdy ještě zásadně vyloučeny z veřejného života.

Obec pražská počala opatřovati nezaměstnaným práci hned 14. března r. 1848. Toho dne se městská rada pražská usnesla, aby od 14. března co den 100 příslušníků pražských za denní mzdu 16 kr. stř. do služby bylo přijato, a ze zprávy stavebního úřadu ze dne 27. března r. 1848 se dovídáme, že pražská obec při svých pracích jako nádeníky zaměstnávala 774 lidí (muži, ženy i hoši). Mezi těmi bylo 130 tiskařů kartounů. Že tiskaři kartounů byli nejčetněji zastoupeni mezi přijatými nezaměstnanými, dosvědčuje vedle uvedeného i jiný seznam do práce přijatých, kde mezi 245 muži bylo 160 tiskařů kartounů.

Starost obce pražské o nezaměstnané byla jen chvilková a vyplývala jako u výboru Svatováclavského z důvodů politické taktiky. Sotvaže se zdálo, že jsou dány Čechám jisté politické koncese, starost o nezaměstnané u pražské obce přestávala. Dne 8. dubna r. 1848 byl vydán kabinetní list a dva dny na to (10. dubna) již dostal pražský stavební úřad příkaz, aby propouštěl dělníky z práce, a to pozvolna vždy po 30 a 40, až by všichni byli propuštěni, a jako odůvodnění příkazu, které ovšem má částečnou platnost, uvádělo se, že započaty byly četné práce soukromé a že dělníci si mohou snadno u soukromých osob najít zaměstnání. Přes toto rozhodnutí podali obci pražské dne 18. dubna

⁴) Tamže I. 230.

r. 1848 tiskaři kartounů jménem čtyř tisíc dělníků česko-německé vyjádření, kde se zavazovali ke klidu a vyslovili se proti nepokojům, vyjádření takové, že presidium města Prahy mohlo za ně plno radosti poděkovati dne 22. dubna zvláštní vyhláškou.

Povolnosti tříd nedělnických a v době té častého obyčeje přicházejícího práva petičního využili pražští tiskaři kartounů, aby došli vyplnění některých svých přání. Dne 9. dubna 1848 žádali dělníci ze smíchovské kartounky Příbramovy po pražském magistrátu, aby jich pracovní hodiny byly při nezkráceném platu tak upraveny, že by se pracovalo v době od sv. Havla do sv. Josefa denně od 7 hod. ráno do 5 hod. odpoledne a v ostatní dobu roční od 6 hodin ráno až do 7 hodin večer, a dne 16. dubna r. 1848 podali žádost dělníci ze všech pražských kartounek, aby hodiny pracovní při nezkrácené mzdě byly od 6 místo od 5 hodin do 7 hodin večer. Pražský magistrát odevzdal žádost dělníků zemskému guberniu a přál si, aby při reviei domácího řádu fabričního z r. 1844 věc byla uvážena. Zemské gubernium již 10. května r. 1848 zaslalo ve věci rozhodnutí, a jako dříve v podobných otázkách, tak i tehdy se postavilo na stanovisko, že určení hodin pracovních může se státi jen volným dohodnutím továrníků a dělníků a nanejvýše, že pražský magistrát může se přičiniti o svolání schůze, kde by se dohodnutí takové mohlo státi skutkem. Pokus o dohodnutí schůzí v této věci se nestal, ale pokud se týče hodin pracovních, dělníci splnění svých žádostí r. 1848 aspoň v některých továrnách dosáhli. Stalo se tak patrně pod vlivem současné revoluce francouzské, kde tehdy byla dělnictvu doba pracovní zkrácena na 10 hodin.

Poměry pražské v květnu r. 1848 byly tak příznivy požadavkům tiskařů, že pod obavou, aby nebyl nezaměstnanými porušen klid, dali se továrníci pohnouti ve velké schůzi v lázni Svatováclavské⁵) 2. května konané za přítomnosti pražského purkmistra, a druhého dne v schůzi menší i k tomu, že stroje nenáviděné dělníky z kartounek provisorně

⁵) Konst. Pražské Noviny z 18. května 1848. S. 202. Schopf F. J., Wahre und ausführliche Darstellung der am 11. März 1848... in Prag begonnenen Volksbewegung, Leitmeritz s. a. II. 41.

na tři neděle zastavili a že slíbili po tři týdny tiskařům kartounů platiti zmenšenou mzdu. Tento krok k utišení hnutí tiskařského nepřispěl. Hned po slibu továrníci litovali svého slibu, po nich nespokojeni byli závazkem koloristi, strojnáci a ryjci, kteří zastavením strojů přicházeli o práci. První i druzí podali si (v polovici května r. 1848) u úřadů v tom smyslu stížnost, a to tak důtklivou, že dne 16. května zemské gubernium nařídilo, aby záležitost byla co nejrychleji vyřízena; magistrát měl svolati komisi, kde by továrníci a tiskaři kartounů byli přítomni svými zástupci a tam s výslovným připomenutím, že vláda na žádnou ze stran nátlaku nečiní, a že úplně práva té i oné strany zůstávají nedotknuta, měla věc být probrána a uzavřen smír. Schůze zástupců obou stran určena byla na 19. května odpoledne. Den před tím „Konst. Pražské Noviny“ přinesly Prouskův článek: „Slovo našim fabrikantům a tiskařům“, v němž byla připravována nálada pro smír a domlouváno tiskařům kartounů, aby ustoupili od požadavku, který jinde, na př. ve Francii, tiskaři nestaví, aby byly zničeny stroje, ale předběžné domluvy novinářské neměly valného účinku na jednání továrníků a tiskařů kartounů.

Přání, zástupci tiskařů kartounů česky ve schůzi přednesená — bylo jich celkem sedm — především se dotýkala užívání strojů. Tiskaři kartounů nežádali odstranění strojů vůbec, nýbrž jen odstranění těch strojů, které pracují rychleji nežli dělník a tudíž dělníkovi ubírají práci, jako stroje na více než jednu barvu a perrotiny a pak chtěli, aby nebylo dovoleno se stroji pracovati ve dne i v noci. Majitelé továren se postavili na stanovisko, že není možno, aby jakkoliv byla omezena strojová práce. Proto v této otázce, tehdy nejdůležitější, nebylo docíleno dohody. Zástupci tiskařů kartounů se dotkli ve své žádosti otázky mzdové. Cítili se zkráceni tím, že dostávali za kus 135 loket stejný plat, jaký dostávali dříve za kus 60 loket víd., a přáli si, aby míra kusů byla snížena. Vedle toho chtěli, aby tam, kde se vyrábějí šátky, byl určen větší plat a od kusu, a to z toho důvodu, že týdně dělník v tomto případě nejvíce vydělá 9 zl. v. č., a z těch do spolkové pokladny musí odevzdati 2 zl. v. č. V tom bodě továrníci cítili jistou oprávněnost dělnických požadavků, ale k nějakému slibu zlepšiti mzdu

se neodhodlali. Tiskaři kartounů také se domáhali, aby poměr učedníka, tovaryše a mistra byl upraven, a zvláště si přáli, v obavě, že by za existujících poměrů přibývalo tovaryšů, kteří by pak nemohli najít práci, aby počet učedníků byl tak omezen, že by na 20 tovaryšů připadl jen jeden učedník. Za představené si žádali lidi odborně vzdělané a otevřeně postavili také požadavek, aby při práci tiskařské více se hledělo na zaměstnávání lidí domácích nežli cizinců. V otázce učednické továrníci uznali přání tiskařů kartounů oprávněným a slíbili podle jich přání jednati, ale v otázce představených prohlásili, že se budou řídití ne tím, je-li kdo domácí nebo není-li, nýbrž tím, rozumí-li práci nebo ne, že případná týraní představenými jim oznámená, vždy potrestají.

Tiskaři kartounů na venkově, především z továrny Fr. Leitenbergra v Kosmonosích, se ke konci května r. 1848 s uvedenými žádostmi vyjednávajících tiskařů kartounů písemně u úřadu ztotožnili.

Jak pozorujeme, byla propast mezi tiskaři kartounů a továrníky příliš veliká, než aby mohla být vyrovnána. Proto také nedocíleno žádného dohodnutí, když se na ně ke konci schůze tázal pražský purkmistr, za jednání zřejmě stavějící se na stranu továrníků. Aby přece nebyla přetržena nit jednání, slíbil jeden z továrníků, karlínský Ch. J. Schick, že předloží co nejdříve, snad do dvou dnů, plán, jak by se věc dala urovnati, a mezitím, než by došlo k definitivnímu rozhodnutí, měli tiskaři kartounů zachovati klid a továrníci měli dále plnit slib, že zatím se stroji, dělníky nenáviděnými, nepočnou pracovat.

Sotvaže o jednání došla zpráva mezi vzorkaře v kartounkách, shodli se na svých požadavcích a hned 20. května se připojili u pražského magistrátu k přáním tiskařů kartounů žádající si, aby jak tiskařům tak i jim byl předložen k vyjádření plán, jež slíbil vypracovat továrník Schick. Vzorkaři jako tiskaři kartounů stáli na téměř stanovisku ve své žádosti a chtěli, jako tiskaři kartounů, aby stroje na více než jednu barvu byly zakázány. Mzdu chtěli mít větší, nežli měli; místo 6 zl. až 10 zl. víd. č. týdně, žádali plat jako ryjci, týdně 16 až 24 zl. ve stříbře. Také upravení pracovních hodin se dotkli. Přáli si nejvíce práci desítihodinovou, majíce patrně na mysli poměry v Paříži, kde

dekretem z 2. března r. 1848 byla zavedena desítihodinová doba pracovní, a to tak, aby se v létě pracovalo od 7 do 12 a od 1 do 6, a v zimě aby se pracovní doba řídila podle denního světla. Pokud se týče nezaměstnaných svých soudruhů, soudili, že věc dala by se snadno rozřešiti. Nezaměstnaných vzorkařů bylo tehdy jen asi kolem 50 a tu by prý továrnici snadno mohli těchto 50 lidí opět přijmouti do práce.

Dělníci i továrnici po 19. květnu r. 1848 nebyli nijak uklidnění, nýbrž spíše rozmrzeni. Rozmrzelost ta propukla hned 20. května na obou stranách.

Dělníci se shlukli na Smíchově a odebrali se do kartounek. Odmítali podporu, kterou jim po tři neděle továrnici dávali, platíce těm, jež z práce propustili, po 3 zl. v. č. týdně, a žádali, aby jim byla dána práce a celý plat jim za to byl vyplácen ne na nocležích, ale v továrně, kam náležejí. Nejbližším týdnem chtěli v továrnách nastoupiti, a aby svoji příslušnost k továrnám najevo dali, nechali v továrnách vysvědčení a pracovní knížky.

Továrnici svoji nelidskou náladu z 19. května projevíli propuštěním dělníků z práce. Z továrny Brandeisovy u pražského magistrátu ohlásilo se dne 20. května 23 dělníků toho dne z práce propuštěných a vedle nich přišli i dělníci z továren jiných, vesměs žádající na pražském magistrátu práci. Hlásili se dělníci dříve různě zaměstnaní. Jeden, jenž byl zaměstnán při expedici a mandlu, a dostával 6 zl. v. č., jiný, jenž sloužil u stroje za 8 zl. v. č. týdně, jiný zase, jenž tutéž práci konal za 6 zl. v. č. týdně, přišel dělník z barvírny, pracující za 6 zl. v. č. týdně, mlynářští pomocníci, kteří za 5 zl. 30 kr. týdenního platu v kartounkách „dělali na vodu“ atd. atd. Tyto okolnosti pohnuly pražský magistrát, že hned dne 22. a 23. května r. 1848, ještě dříve než továrník Schick odevzdal svůj slíbený návrh, rozhodl se zjistiti celkový stav dělnictva v kartounkách zaměstnaného a pátrati, zda nepoužívání strojů, kdyby déle trvalo, situaci by zhoršilo nebo nechalo takovou, jaká je. Byli vyslechnuti majitelé kartounek, a tu bylo zjištěno, že stav zaměstnaného dělnictva v kartounkách jest takový: Dne 23. května bylo zaměstnáno v Praze a v předměstích 330 tiskařů kartounů, 30 ryjců, 60 vzorkařů a 518 dělníků za denní mzdu. Všichni to-

várníci se vyslovili, že kdyby se opět se stroji nemělo započítati pracovati, budou nuceni všechny dělníky zaměstnané propustiti a výroby kartounů se vzdáti, kdyby však se se stroji opět začalo pracovat, že nejméně zaměstnají tolik lidí, kolik jich právě zaměstnávají; někteří dokonce prohlásili, že zaměstnají lidí více, snad ještě jednou tolik. Tento výsledek výslechu měl za následek, že u pražského magistrátu počalo se rychle pracovati, aby v kartounkách co nejdříve mohly býti stroje uvedeny v činnost.

Hned dne 24. května, den na to, kdy továrník Karel J. Schick podal slíbený ve schůzi dne 19. května návrh k narovnání továrníků s dělníky, svolána byla na pražskou radnici schůze továrníků, odborných znalců a zástupců města Prahy, kde měla být vypracována odpověď na žádost tiskařů kartounů a vzorkařů. Znalci se vyslovili, že práci strojů nelze omeziti, a továrnici se snažili se sebe svaliti podezření, jako by oni byli vinní nezaměstnaností a ubohým postavením dělníků. Ukazovali, že ne oni, ale malý odbyt zboží, klesající cena výrobků, konkurence a p. přivodily nemilou situaci. Aby ukázali, že nejsou tak bezohlední, jak se o nich tvrdilo, chtěli učinit některé kroky, jimiž by se zlo nezaměstnanosti zmírnilo. Popud ke krokům těm dával předložený návrh továrníka Schicka. Všechna opatření, jež chtěli zavésti a na nichž se shodli, měla být prozatímní na rok. Byli ochotni povolit, aby stroje pracovaly jen 14 hodin, v kteroužto dobu by se počítala i dvouhodinová doba, nutná k přípravě stroje, byli ochotni do roka nezavádět žádné jiné nové stroje kromě těch, jež měli, chtěli se přísně řídit článkem 19. továrenského řádu z r. 1844, podle něhož minimum mzdy bylo stanoveno na 3 zl. k. m., byli nakloněni svolit k tomu, aby tam, kde se pracuje se stroji, na 20 tiskařů kartounů připadl jeden učedník; konečně byli povolní, kdyby dělníci odstoupili od požadavku, aby se se stroji přestalo pracovati, zařídit ústřední fond pro pražské a předměstské dělníky kartounek, jehož účelem by bylo podporovat dělníky v době jich nezaviněné nezaměstnanosti, starat se o pense pro dělníky a pro jejich vdovy, nakupovat ve velkém potraviny i topivo, a v drobném je prodávati (konsumní společenstvo). Fond ten měl být zřízen a udržován jednak příspěvky, jež by se v procentech určily,

ze mzdy všech těch dělníků, jichž mzda činila týdně nejméně 10 zl. v. č., a z poplatků továrníků v prvním roce fondu ze strojů. Továrníci myslili, že by zaplatili jakési taxy: ze stroje na jednu barvu 50 zl. v. č., na dvě barvy 100 zl. v. č., na tři barvy 150 zl. v. č., na čtyři barvy 200 zl. v. č., za perrotinu 100 zl. v. č., a odhadovali, že by tím byl pro ústřední fond zjednan základní kapitál 4000 zl. v. č. O organizaci fondu měli se smluvit zástupci dělníků a továrníků. Továrník Schick byl by v osvědčování přízně k tiskařům kartounů a vzorkařům šel ještě dále než ostatní továrníci, byl by chtěl zavázati továrníky, že musí při jedné perrotině pracovati vždy 25 tiskařů kartounů, byl by povolil, aby si dělníci volili mezi sebou mistra, jehož volba by byla bývala potvrzována továrníkem, doporučoval, aby učedníci od počátku druhého roku byli placeni jako tiskaři kartounů, aby to, co by dostávali nad svůj plat jako učedníci, připadlo dělnickému fondu, byl podle pařížského vzoru pro 10hodinovou práci v zimě a 12hodinovou v létě, přimlouval se, aby za svátek byla placena poloviční mzda, a když voda nedovolovala pracovati, aby nádeníci dostali celodenní mzdu; ale jeho přimlavy v tom směru učiněné nenalezly u většiny přítomných kapitalistických továrníků sluchu.

Dělníci do schůze nepozvaní, měli návrhy továrníků vyslechnout a vyslovit se o nich u pražského magistrátu dne 27. května r. 1848. Ale již před 27. květnem se dozvěděli částečně o obsahu návrhů továrníků a na své schůzce dne 26. května je jménem soudruhů pražských i venkovských odmítli. Druhý den na to znění svých přání i odmítnutí své po kratším rozhovoru odevzdali u pražského magistrátu. Popírali věrohodnost i továrníků i znalců a stáli na stanovisku, že se stroji pracovati nemá, poněvadž tím více lidí prý se v továrně uživí, čím méně bude strojů a čím více se bude ručně pracovati. Čistě v duchu romantismu své doby končili pak svůj protest: „Nepovolíme ani slova naší žádosti, nýbrž bud' vítězství nebo smrt.“ Odpověď tato byla tehdy definitivní odpovědí dělníků v celém jednání. Slíbili sice, že se ještě na úřad dostaví, jakmile se mezi sebou dohodnou o těch bodech továrníků, k nimž stanovisko v protestu nezaujali, omluvili se za několik dní, že se ještě neshodli, a slíbili nanovo přijít; ale nepřišli již, takže

u pražského magistrátu dne 30. května r. 1848 byla záležitost považována za ukončenou a tak projednanou, že hned příštího dne byla vypravena zemskému presidiu zpráva, v níž se litovalo, že nebylo docíleno dohodnutí obou stran. Ale lítost magistrátu nebyla lítost nad vůbec ztracenou věcí, a to proto, poněvadž pražský magistrát se domníval, že otázka užívání strojů za tehdejších ústavních poměrů spadá do kompetence zemského sněmu a na zasedání sněmu se tehdy právě v Praze a v Čechách toužebně čekalo. Než bouře svatodušní r. 1848 zabránily svolání sněmu, a rozřešení otázky o užívání strojů cestou zákonnou nebylo provedeno. Nebylo by ani asi provedeno, kdyby byl i český sněm zasedal, poněvadž by na něm proletariát nebyl měl zastoupení.

V době, kdy se končilo smlouvání rozvaděných stran u pražského magistrátu, obrátili se i továrníci i dělníci k veřejnosti, aby obhájili svá stanoviska. Továrníci dne 31. května vydali prohlášení,⁶⁾ že se s tiskaři kartounů nemohou dohodnout, a to proto, že tiskaři staví požadavek neužívání strojů, a dne 4. června v „Constitutionelle Prager Zeitung“ své chování k dělníkům vysvětlovali neutěšeným stavem kartounkářství. Dělníci v novinách i letáky hleděli působit na cit veřejnosti. Samostatně i v listech⁷⁾ byly rozšiřovány požadavky tiskařů kartounů i vzorkařů, vydáno bylo vysvětlení k požadavkům těm a rozhazován byl leták: „Horlivá prosba na Pražské měšťanstvo od sboru tiskařského“. Ve vysvětlení se dělníci snažili působit na rozum čtenáře, v „Horlivé prosbě“ na cit; v prvním letáku mluvili s číselnými doklady, aby ukázali oprávněnost svých žádostí; v druhém letáku líčili bídu svou i svých rodin.

Poslyšme na příklad, co dokazovali o strojích válcových. Psali:

„Páni fabrikanti mají takové stroje, jenžto 2, 3, 4 i 5 barev natiskují. Válcová mašina tříbarevná odhání 110, pravíme sto deset tiskařů, a když jeden ke druhému 1 zl. stř. denně vydělal, tedy fabrikant má už měsíčně 3.300 zl. stř. menšího vydání, a odrazíme-li kapitál za mašinu

6) Schopf F. J. c. d. IV. 90.

7) Na př. v Pražských Novinách z 28. května 1848.

jíž tovaryšujícímu jen 28 kr. v. č. dá, tedy již první den z něho 44 kr. v. č. čistého užítku bere. Čím dále, tím více obratnost chlapcova se 36.000 zl. stř. ročně fabrikantovi nese. Některý fabrikant 8 až i 10 mašin takových má. Kdo si postaví 10 takových mašin, měl ročně 360.000 zl. stř. čistého užítku, zato ale 1000 lidí ztratilo svůj chléb.“

Proti perrotinám namítali:

„Každá perrotina 5—8 tiskařů od výtěžku a obživy denně odhání. Každá fabrikantovi 1200 až 1500 zl. stř. za to čistého užítku ročně nese. Fabrikanti se vymlouvají, že kdyby nebylo mašin, že by kolik tisíc lidí bylo nešťastných! To ale makavá lež. Mašinami i nádenníky vytlačili. Kde dříve 50 mužů co prádelníci dělalo, nyní to mašina buben se čtyřmi muži vykoná. Buben je veliká prádelna. Dříve byli u jednoho kotle 2 dělníci, nyní jest u 3 kotlů jenom 1. Nádenník měl denně 55 kr. v. č. Co zase tu fabrikantovi do kapsy přibude, a co zase lidí svou výživu ztrácí? Pokud mašin v fabrikách nebývalo, 3 a 4krát více lidí dělávalo.

Rytcové neboli gravéři mohou opět mnozí z nich vzorkáři (Formstecher) býti, jakož dříve bývali, a učení gravéři jimi zůstanou, protože se mašiny zcela nevyklučou. Dále, kde jindá 20 holek pracovalo, nyní 1 holka se strojem stříhavičkem (Scheermaschine) zrobí. Tedy komu prospívají mašiny, občanstvu či fabrikantovi? Pak se fabrikanti vymlouvají, že bez mašin tkalci nebudou míti práce. To je nesmyslná pošetilá lež. Při stolku pracujícímu tiskaři 135loketní kusy (Kaliko) nedávají andělé z nebe, museli je také tkalci tkáti. K ruce jednoho tiskaře 3 i 4 tkalci pracovali musejí, protože 3—4 kusy za den otiskne. Když tedy 100 tiskařů ve fabrice pracuje, přes 300 tkalců pro ně pilně tkáti musí, i 50 nádenníků zaměstnáno jest.“

Pro požadavek obmezení počtu učedníků uváděli:

„Když chlapec od fabrikanta do fabriky přijde, tiskař si ho vezme na starost, učí, cvičí ho ve svém umění, trápí se s ním skrze čtyry léta i více, než jej vyučí. Dohlížitel tiskařů vida, že chlapec v umění tiskařském se vycvičil, odejme ho tiskaři a postaví k stolku, kde učedník ten hned první den dva kusy kartounu stiskne. Mzda (plat) od tisku dvou kusů dle nynějšího času jest 1 zl. 12 kr. v. č. a fabrikant učedníkovi

jíž tovaryšujícímu jen 28 kr. v. č. dá, tedy již první den z něho 44 kr. v. č. čistého užítku bere. Čím dále, tím více obratnost chlapcova se lepší, takže 3—4 kusy denně tiskne, a při každém kuse má fabrikant 22 kr. v. č. užítku, a to trvá 6 až 7 let.

Vezmouce v průměru, že učedník ke stolku postavený denně 3 kusy (neboť přemnoží 4 kusy) otiskne, a odtáhneme-li 80 dní (nedělí a svátků), kdy se nepracuje, tedy již z jednoho učedníka 313 zl. 30 kr. v. č. za rok čistého užítku fabrikant táhne. Učedníky po fabrikách bývá 30—40, v Kosmonosích až i 80. Který fabrikant jich jen 30 má, již ročně 4000 zl. stř. z nich táhl užítku. No tohle je průmysl, kde si to člověk promyslí, jak má z mozolů druhých bez práce lehko zbohatnouti. Když učedník 7 let přestojí, dostane za vyučenou, je-li nedostatek práce, pustí ho z díla, a vezme zase jiného chlapce do učení, a provádí s ním výše popsanou spekulaci.“

A ve vysvětlivkách k svým žádostem mluvili tiskaři kartounů vzorkaři určitěji nežli ve svých žádostech podaných dne 19. května u pražského magistrátu, žádající jen připuštění válcového stroje jednobarevného v r. 1819 císařem Františkem povoleného a toužíce, aby byl plat navždy určen a „sice jednotejný pro všechny šátkářské a kartonné fabriky v koruně české“.

Leták „Horlivá prosba na Pražské měšťanstvo od sboru tiskařského“ je výkřik zoufalého, strádajícího otce rodiny, který pln starostí neví, jak by ubránil sebe i rodinu před bídou, kterou nezavinil.

„Kdyby oko laskavosti Vaší,“ volá se v letáku, „mohlo nahlédnout do krvácejících srdcí našich, jistě by v svědomí hnutí plakali, vrýt by se musel do srdce Vám pronikající hlas našich hladových, rukou spínajících dítek: ‚Tatínku, pro Boha, již jsou dvě hodiny zpoledne, my jsme nejedly‘ . . .

A dále úpěnlivě prosí neznámý pisatel:

„Někdo namítá: Je dost díla, může nádeničit za 20 kr., může být řádně živ. Odpusť Bůh, poběhující zvíře je také živo, ale jak? A což máme lidé co psi na smetišti skonávat, hladem hynout? Bratří, Bůh je ještě živ! Když já těžce s kolečkem dělám, 6 kr. projím, 6 dám denně činže z malé jizby, což za osm může 5 dětí a žena být živa? Uznejte

se srdcem čistým slze, kterými naše ženy nebohé dívky zoufanlivě kobjejí, k vypráhlým prsoum je vřele přitiskující, ty musejí Vám srdce otevřítí, vždyť jste lidé, máte srdce dobré, a svědomitě uznat musíte, že není nám děle k vydržení; hlas náš musí již nebesa prorážet, neboť my již vidíme smrt před očima, my hledáme spravedlnost, a tu předc zasluhujem, vždyť jsme lidé, s Vámi jedné vlasti synové; spasení hledáme, k jednomu soudu půjdem, a Bůh ten zná nejlépe strasti naše, v něj své doufání skládáme, a Vás drazí měšťané a stavové jednohlasně pro Boha prosíme: mějte citu lidského, pomozte, neboť jsme již u dráhy nebezpečenství . . .“

Nebylo toho, kdo by trvale pomohl, nebylo tehdy ani toho, kdo by byl dovedl vyložit příčiny strastiplného postavení. Prosba tiskařů kartounů dovedla pohnout k skutkům milosrdenství, ale nepřivolala Mešišaše, který by byl dělnictvu ukazoval lepší příští. — — —

Zastavení práce v kartounkách pražských neblaze působilo na průmysl a obchod v Čechách. Zvláště majitelé prádelen a tkalcoven v severních Čechách cítili velice ztráty, zaviněné pražskými událostmi. Majitelé pražských kartounek hradili skorem tři čtvrtiny vší spotřeby zboží jimi vyráběného a materiál si opatřovali v prádelnách a tkalcovných severních Čech. Stav sporu pražského přirozeně byl z obchodního důvodu s živým zájmem stopován na severu Čech, a když narovnání rozvaděných stran nechalo na sebe dosti dlouho čekati, shodli se dne 27. května v Liberci továrníci ze severních Čech a obrátili se s důtklivou žádostí na zemské presidium, aby se co nejdříve postaralo o zrušení škodlivého všemu průmyslu omezení práce strojové v Praze, tiskaři kartounů docílené. Zemské presidium pod dojmem listu továříků ze severních Čech ihned probralo materiál pražskou radou mu dne 31. května zasláný a dne 5. června r. 1848 zaslalo jí rozhodnutí v celé záležitosti jakožto první instanci. Vedle rozhodnutí se měla pražská městská rada postarat, aby nezaměstnaní příslušníci jiných obcí opustili Prahu, a měla býti ujištěna, že i zemské presidium je toho názoru, že otázku užívání strojů a zlepšení poměrů třídy pracující bude také předmětem jednání očekávaného sněmu.

Dne 3. června 1848 došlo k slabým bouřím v kartounkách okolo

Prahy, zvláště u Císařského mlýna a v Karlíně. Tiskaři kartounů se domáhali, aby jako dřívější tři týdny, tak i za čtvrtý právě uplynulý týden dostali mzdu továrníky jim udílenou. Továrníci se uvolili dne 3. května 1848 platit sníženou mzdu jen po tři neděle, ale dne 3. června 1848 pod nátlakem lidu někteří zaplatili i za čtvrtý týden dělníkovi po 4 zl. v. č., ačkoli se vůbec nepracovalo. Továrníci učinili tak v naději, a dostali v tom smyslu od zástupců dělnictva ujištění, že dělníci k nim nadále se necítí v žádném závazku. Že nedošlo dne 3. června k žádným velikým bouřím (byl poraněn jen jeden tiskař),⁸⁾ vysvětluje se tím, že demonstrace byly předvídaný, a proto již dne 2. června bylo do továren vysláno vojsko.

Když již bylo u pražského magistrátu připravováno rozhodnutí v celém několikadenním sporu a když již bylo patrné, že přání dělníků nebudou splněna, v té chvíli se pražští tiskaři kartounů a vzorkaři obrátili zvláštním listem na purkmistra pražského a činili aspoň některé ústupky od své dřívější žádosti. Cítíce, že brojí proti továříkům, nepracují a přece od nich se mzdy dožadují, se dne 6. června 1848 usnesli, že aspoň v něčem povolí, a to, aby vedle válcového stroje na jednu barvu mohli továrníci užívat i válcové stroje na dvě barvy. Ale tento ústupek chtěli učinit jen na čas, „do toho dokončení sněmu“, a jen za jistých okolností. Žádali, aby každý kus z povolených jimi strojů dostali do svých rukou k dohotovení, chtěli, aby každý tiskař kartounů vydělal týdně 5 zl. stř., a přitom aby továrníci tak zvaného „tiskařského spoludělníka“ ze svého platili, a přáli si, aby všichni dělníci, kteří dne 3. května 1848 byli v továrnách zaměstnáni, nadále práci svoji tam podrželi a aby se pamatovalo na nezaměstnané nádeníky podporou a zaopatřením práce. Povolnost tiskařů kartounů přicházela však již pozdě a pravděpodobně, kdyby byla přišla i dříve, nebyla by pro svůj obsah ničeho změnila na krocích městské rady pražské. Dne 10. června vydala městská rada pražská na veřejnost své rozhodnutí a vybízejíc tiskaře kartounů ke klidu, dovolovala továříkům volně používat všech strojů, slibovala jim ochranu a prohlašovala, že u ve-

⁸⁾ Schopf c. d. IV. 16.

řejných důchodů nebude zaměstnán žádný tiskař kartounů, který by se nevykázal potvrzením továrníka, že se o práci hlásil a nedostal ji jedině z toho důvodu, že jí nebylo.

Vyhláška městské rady způsobila rozčilení mezi tiskařskými dělníky. Na šátkářských továrnách se sice dohodli dělníci s továrníky o mzdu (bohužel nelze zjistit jakou), ale všude jinde mezi tiskaři kartounů a majiteli kartounek trvala dřívější neshoda a nepřátelství. Nálada ta vybuchla navenek v bouřích svatodušních. Pražské bouře svatodušní nebyly žádnou připravovanou a organisovanou revolucí, vznikly náhodně a náhle, byly projevem revoluční nálady v Praze, co den rostoucí.⁹⁾ Neměly ráz sociální, třebaže se jich účastnilo i dělnictvo sociálně rozdrážděné. Byly myšleny mladou českou generací politickou jako demonstrace proti despotismu a bezohlednosti vojenského velitele pražského, knížete Windischgrätze. Pražský nezaměstnaný proletariát účastnil se jich na vyzvání dr. F. C. Kampelíka, nikoli ze své iniciativy. Byl to přesto první politický projev proletariátu v nové době. Z nezaměstnaných tiskařů kartounů nejeden činil si naději, že mu bude bouřemi poskytnuta příležitost vymstít se na nenáviděných továrnících.¹⁰⁾ Továrníci se přirozeně obávali vzbouřených davů, mezi nimiž bylo mnoho dělníků. Proto většina z nich za bouří opustila nakvap Prahu. Dost dělníků bylo v svatodušních bouřích raněno, tři následkem poranění zemřeli.¹¹⁾

Po bouřích svatodušních se městská rada pražská horlivě počala starati, aby město bylo co nejdříve zbaveno živlů k demonstracím sklonných. Dne 18. června 1848 vydán byl rozkaz, aby všichni nezaměstnaní, do Prahy nepřislušející, opustili Prahu, a po tomto rozkazu asi 700 lidí bylo nuceno odejít z Prahy.¹²⁾ O zaměstnání těch, kdo do Prahy přislušeli, počal se starati stavební úřad pražský. Celá činnost obce

⁹⁾ Tobolka Zd.: Politické dějiny čs. národa od r. 1848. L., str. 39 a d.

¹⁰⁾ O něco podobného pokoušeli se marně tiskaři již 3. června 1848. Schopf c. d. V. 28.

¹¹⁾ Schopf c. d. VI. 93.

¹²⁾ Schopf. VI. 74.

směřovala k tomu, aby bylo zabráněno jakýmkoli výtržnostem nezaměstnaných. Úřední zpráva ze 17. srpna 1848 praví o nezaměstnanosti tiskařů: V Praze a okolí bylo zaměstnáno v továrnách 391 tiskařských tovaryšů. Z nich mimo ty, kdo pracovali v továrnách, bylo u města v práci 186, při stavbě železnice 64, v soukromé práci 87. Bylo tudíž nezaměstnaných 251. Z těch 65 nepracovalo již v tiskařství kartounů delší dobu. Sotvaže se jen proslýchlo, že tiskaři kartounů chtějí pořádat schůzku, byly továrny obsazeny vojskem a dělníci byli veřejně (25. června 1848) napomenuti ke klidu. Avšak všechna tato opatření se snažila jen dusiti hnutí v dělnictvu, které stále vřelo a hrozilo nanovo vybuchnouti.

Dne 24. června 1848 stěžovali si u pražského purkmistra písemně zástupci tiskařského personálu na továrny. Majitelé továren totiž, jak jsme výše pověděli, opustili většinou v bouřích Prahu a do té doby se nevrátili, a dělníci neměli, od čeho by byli živi. Žádali proto na pražském purkmistru, a byli hotovi s žádostí svou se obrátit i přímo na zemské presidium, aby jim byla vymožena podpora týdně 4 zl. k. m., která by se jim platila až do doby, kdy by celou záležitost rozhodl zemský sněm. A ke konci června vedli si stížnost u magistrátu pražského jiní dělníci, nově z práce továrníky propuštění, a vedle nich ti dělníci z továren šátkářských, jimž majitelé továren nedostáli ve slibu, pokud se týče mzdy, dne 10. června učiněném. Jeden z továrníků (Epstein) ústy svého právního zástupce omluvil své jednání, pokud se týče propuštění dělníků, že nemůže být nikým nucen, aby držel určitý počet dělníků; než omluva jeho ani u magistrátu ani u zemského gubernia nepůsobila příliš příjemně. Zemské presidium, majíc v paměti prohlášení továrníků z 23. května, že v případě, když se se stroji začne pracovati, zaměstnají nejméně tolik tiskařů, kolik jich tehdy měli, ne-li více, a vědouc o úmluvě stran mzdy dne 10. června v továrnách šátkářských učiněné, netajilo se vůči továrníkům svou nelibostí; a právě tak jako zemské presidium, netajila se městská rada svým rozhořčením nad jednáním továrníků; sdělujíc jim dne 1. července 1848 mínění zemského presidia hrozila, že se jim nebude moci proti veřejnosti dostati od úřadu nijaké omluvy, jako dříve se událo.

Pokud tyto kroky působily na továrníky, nevíme, ale že měly sotva veliký vliv, vysvítá z toho, že ještě dne 9. října 1848 dělníci z továren šátkářských se domáhali u pražského magistrátu vyplnění své úmluvy ze dne 10. června. Nepropukly-li větší výtržnosti, přičísti to sluší jen tomu, že vojsko v továrnách podobným úmyslům překáželo.

Když tiskaři kartounů nedošli splnění svých žádostí v Praze, rozhodli se obrátit se se svými přáními přímo k panovníkovi. Dne 18. srpna 1848 a pak znovu dne 10. září domáhali se rozhodnutí ve svém sporu s továrníky a docílili, že ministerstvu obchodu bylo v duchu vídeňského centralismu uloženo, aby co nejrychleji celou záležitost urovnalo.

Ministerstvo obchodu ve Vídni již pod nátlakem vídeňských tiskařů¹³⁾ kartounů žádajících celkem stejné věci jako tiskaři kartounů v Čechách, svolalo porady, a plodem jich bylo několik nařízení, která jako provisorní měla vejít v platnost a měla platit do té doby, pokud by se rozvaděné strany nenarovnaly. Případné narovnání jich mělo se díti se schválením ministerstva, a nezachovávaní nařízení mělo se trestati. Ministerstvo v nařízeních z 20. září stálo na kompromisním stanovisku mezi dělníky a továrníky. Nemajíc jasno ve věci, bylo by rádo vyhovělo oběma stranám, i volnému užívání strojů žádanému továrníky, i volání dělníků, aby nebyli tím, že strojů se užívá, vyháněni z práce. Ministerstva stála na stanovisku poměrů, jaké byly, a v těch prozatímně chtělo zjednatí pomoc; nezaměstnanosti minilo odpomoci snížením počtu učedníků a zmenšeným zaměstnáním žen. Ministerskými nařízenými zakazovalo se přijímání nových učedníků na tak dlouho, až bude jejich počet zmenšen tak, aby na deset tovaryšů připadl ne více nežli jeden učedník, práce žen u tiskařských strojů vůbec se nedovolovala. Učedníci byli v práci omezeni. Měli pracovat jen u stolů tiskařských, a byla jim stanovena týdenní mzda, a to tak, že by v prvním a druhém roce učedníci brali týdně 3 zl. v. č., v třetím roce 4 zl. v. č. a ve čtvrtém a pátém roce poloviční mzdu tiskařů placených podle kusu. Dřívější nařízení, týkající se vyučování a náboženského vcho-

¹³⁾ Sr. Ludwig Brügel: Soziale Gesetzgebung in Österreich von 1848 bis 1918. Vídeň 1919, str. 20 ad.

vávání se zostřovala. Chlapci na výpomoc neměli být počítáni mezi učedníky, dokud nebyli za takové řádně přijati, a měli být placeni při tiskařích kartounů na poloviční mzdu na polovic od tiskařů kartounů a od továrníků, při tiskařích kartounů na celou mzdu jen od tiskařů kartounů. Ministerstvo nezakazovalo úplně práci s perrotinami, ale chtělo, aby tam, kde se jedné perrotiny užívá, současně bylo zaměstnáno 20 až 25 ručně pracujících tiskařů kartounů podle kusů placených, kde měli tiskaři kartounů určitou mzdu, tam jich mělo být zaměstnáno 15 až 25. Výslovně se podotýkalo, že perrotina nemá výrobek úplně vyhotoviti, nýbrž že dohotovení jeho má se díti ručně. Perrotinou mělo se pracovat denně nejdéle 14 hodin. Také v ministerských nařízeních se stanovilo mzdové minimum pro tiskaře kartounů podle kusu pracující; nemělo býti menší týdně nežli 5 zl. á. m.

Svá nařízení dne 20. září 1848 poslalo ministerstvo obchodu do Čech, jejichž zemské presidium stálo na stanovisku, že se nemá brát ohled na dělníky a jednati s nimi, poněvadž se v nich vzbuzují neodůvodněné představy, že mají právo na práci; ve skutečnosti však prý neexistují žádné zákonité předpoklady pro imperativní nátlak na továrníky vládou. Ministerstvo obchodu chtělo vědět, pokud by se jeho nařízení hodila pro poměry v Čechách. Žádalo na zemském guberniu, aby se přičinilo o schůzi továrníků i dělníků, kde by se o ministerských návrzích vyslovily obě strany, a do 5. října 1848 si vyžádalo na svůj dekret odpověď. Pražský magistrát svolal takovou poradou továrníků i dělníků na 5. října, a když si obě strany vyhradily své mínění vysloviti o ministerských předlohách v nejbližší schůzi, ustanovena byla na 9. října schůze nová. Továrníci byli jistě od počátku proti ministerským návrhům, ale nechtějíce hned zaujmouti odmítavé stanovisko, chtěli věc co nejvíce protáhnouti. Prohlásili, že nemohou v Praze mluvit za své venkovské druhy a žádali, poněvadž věc týká se celých Čech, aby záležitost byla odložena o 4 neděle, aby mohl být úředně vyslechnut názor venkovských továrníků a oni k účasti do Prahy pozváni. Dělníci přivolili k odkladu o 14 dní, zavázavše se, že se poptají po mínění svých venkovských soudruhů, a domáhali se, aby již v této době 14 dnů majitelé šátkářských továren mzdu libovolně neměnili,

aby bylo ustanoveno existenční minimum 5 zl. k. m., jak v předloze ministerské se navrhovalo, a aby vůbec v Praze byla věc dříve ujednána, nežli dojde k schůzce se soudruhy venkovskými. Jest pochopitelné, že tyto požadavky nebyly tehdy splněny a že ačkoliv byly podány, nestaly se dne 9. října ani předmětem debaty. Dne 10. října byly krajské úřady vybidnuty, aby, pokud na nich bylo, učinily v této věci rychlé opatření; dne 25. října v Praze se mohla již konat schůzce pražských i venkovských majitelů kartounek a tiskařů kartounů. Odkládací taktika továrníků byla i na této schůzi patrná; ale když všechny návrhy k odkladu byly odmítnuty, bylo započato s probíráním ministerských předloh. Ministerstvo hájíc své právo do sporu zasáhnouti stálo na stanovisku kompromisním, připouštělo práci strojem, ale omezovalo práci perrotinou, určovalo minimum mzdové a stanovilo počet tovaryšů i učedníků. Dělníci přiznávající ministerstvu právo zasáhnouti do sporu, byli pro co nejvíce práce ruční, pro stanovení minima mzdového a pro omezení práce nejen perrotinou, ale i strojů ostatních, válcových; továrníci nepřipouštěli, že by se do otázky ministerstvo mělo míchat a činiti závazná ustanovení a stáli na stanovisku naprosté svobody a neomezování, a hájili svoji volnost v užívání strojů, v otázce mzdy i v počtu učedníků. Z těchto stanovisek vyplývalo, že dělníci byli více spokojeni s předlohou ministerskou než továrníci, a že odmítali a měnili v návrzích ministerských mnohem méně, nežli továrníci. Proti návrhům ministerským byli by tiskaři kartounů šli ještě dále a žádali, aby i učedníci, kteří nemají ještě odslouženo polovici let učednických, byli propuštěni, aby ministerstvem navrhovaný počet tovaryšů, když se pracuje perrotinou, platil i tehdy, když se pracuje válcovými stroji; byli by chtěli, aby i stroje válcové nesměly výrobek úplně dohotovit, nýbrž jej měly odevzdat nedohotovený do rukou tiskařů kartounů, a práci 14 hodin, počítajíc v to i přípravu stroje, žádali nejen pro perrotinu, ale i pro ostatní stroje. Továrníci, vycházejíce z názorů manchestrovských, ohradili se proti jakémukoli zasahování ministerstva a viděli v něm omezování svobody. Odmítli propustit a nepřijímat učedníky, nechtěli přistoupit na žádné stanovení minima mzdového učedníkům a tovaryšům, zavrhli jakékoli

omezování strojů, zvláště perrotiny, pokud se týče pracovní doby a nedohotovování výrobků, a zamítli jakékoli stanovení počtu tovaryšů v továrnách. Mluvíci továrníků, pražských i venkovských, se netajil nijak svým ekonomicko-liberalistickým stanoviskem a litoval, že ministerstvo, majíc teorií plnou hlavu, nepoučilo se v Anglii, aby vědělo, jak prakticky v otázce užívání strojů i v otázce mzdové si má počínat v době, kdy vládne volná konkurence. Jediné, v čem učiniti továrníci chtěli a učinili ústupek se svého stanoviska bylo, že se zavázali, což ostatně slíbili již dělníkům dříve, že tam, kde se pracuje perrotinami, po dvě léta nebudou přijímáni noví učedníci; jinak od svého stanoviska neustoupili ani o píď!

Když ministerstvo obchodu dostalo zprávu o výsledku jednání mezi továrníky a tiskaři kartounů v Čechách a když poznalo, že rozpory mezi oběma stranami na domácí půdě se nedají odstraniti, rozhodlo se svolati samo do Vídně poradu, jejímž předmětem jednání měly se státi návrhy ministerské, v Čechách oběma stranami neschválené. Dne 14. listopadu pozvalo ministerstvo do Vídně odborné znalce a pověřence továrníků a tiskařů kartounů, mezi nimiž byli také dělníci i továrníci z Čech, započaly porady, ale ani ty nevedly k žádnému konci. Tatáž zájmová stanoviska jako v Čechách vedla boj i ve Vídni, a kdyby se bylo dalo docílit již jisté dohody ve všem ostatním, naprosto nebylo možno zjednati souhlas obou stran v otázce užívání perrotin. Továrníci nižádným způsobem nechtěli přistoupit na to, aby, když budou užívat perrotin, zaměstnávali současně určitý počet ručně pracujících tiskařů kartounů, žádaný ministerstvem, odmítli, aby perrotiny výrobek úplně nezhotovovaly, a dokončení výroby zboží aby se dalo ručně. Porady ministerstvem svolané se proto rozešly bez jakéhokoli výsledku a bez jakékoli rady a pokynů nerozhodnému ministerstvu, jak by se mělo v této záležitosti zachovati. Nevědouc, na čí stranu se přikloniti, uchýlilo se rakouské ministerstvo obchodu o radu k tehdy zasedajícímu Národnímu shromáždění ve Frankfurtě n. M. K tomuto sboru s žádostmi svými, celkem s žádostmi českých tiskařů kartounů souhlasnými, obrátili se tiskaři v Německu, rakouské ministerstvo obchodu bylo ochotno zaujmouti v otázce tiskařské totéž stanovisko, jaké zaujme

Národní shromáždění frankfurtské. Brzy po schůzi dne 14. listopadu konané učinilo také opatření, aby zvědělo mínění z Frankfurtu n. M., a aby nepropukly mezi tiskaři kartounů bouře dříve, nežli by mohlo nastati nějaké rozhodnutí, vyslovilo k majitelům továren (dne 28. listopadu) důtklivé přání, aby do definitivního upravení věci přijali ještě nějaký počet z nezaměstnaných tiskařů kartounů a o jejich mzdu se postarali. Továrníci vyslechli přání ministerstva, ale tiskaře kartounů do práce nepřijali. Dne 28. listopadu si nezaměstnaní proto stěžovali u pražského magistrátu. Dne 15. prosince 1848 urgovali znovu u ministerstva definitivní vyřízení svých žádostí.

V obavě, aby nebyl porušen klid, nařídila městská rada stavebnímu úřadu vzít něco tiskařů kartounů k práci nádenické (přijato jich bylo dne 28. prosince 1848 šedesát), a když pro nepříznivé počasí později neměla pro všechny nádeníky dosti práce, obrátila se (dne 15. ledna 1849) se žádostí na lidumilného továrníka Schicka, aby aspoň on přijal do práce v kartounce zase ty tiskaře, jež dříve zaměstnával.

Definitivní rozhodnutí ministerstva obchodu z 28. ledna 1849 v celém sporu továrníků a tiskařů kartounů se objevilo dne 21. února 1849 na stole pražského purkmistra. Bylo z něho patrné, jednak, že ministerstvo při rozhodnutí svém uposlechlo rady továrníků dne 25. října 1848 a všimlo si poměrů průmyslových v Anglii, jednak, že se velice mnoho naučilo z názorů sdělených z Frankfurtu n. M. Národní shromáždění frankfurtské odmítlo, stojíc na stanovisku manchesterském, vůbec jednat o žádostech tiskařů kartounů a odkázalo je, až bude vypracován nový řád průmyslový — rakouské ministerstvo obchodu se proto vzdalo ve vyřízení svém všech návrhů dne 20. září v Čechách předložených, slibovalo, že bude co nejdříve vypracován nový řád průmyslný a odmítlo zasáhnout jakýmkoli způsobem mezi továrníky a dělníky. Přiznávajíc zásadu, že „průmysl je hlavním základem blahobytu“, uznávajíc volnou soutěž, organizaci světovou a vzrůst výroby strojové, prohlásilo, že v užívání všech strojů musí být ponechána továrníkům úplná volnost, a právě tak, že musí býti volným poměr dělníka a továrníka. Ministerstvo obchodu proto nevydalo žádného nařízení, a jen v některých věcech vyslovovalo k továrníkům přání. Žádalo, aby to-

várníci dodrželi své dřívější sliby dělníkům dané, zvláště pokud se týče mzdy a nepřijímání učedníků po dvě léta a vyslovilo přání, aby ženy budoucně nebyly přijímány k práci u stolů tiskařských a aby mzda nebyla placena podle kusů, nýbrž podle loktů.

Když dne 9. března 1849 bylo rozhodnutí ministerstva oběma stranám oznámeno, těšili se továrníci a byli zlomeni dělníci. Po tom, co dříve podávalo ministerstvo jako své návrhy, bylo rozhodnutí nejnovější příliš těžká rána pro dělníky. Učinili ještě pokus a obrátili se přímo na panovníka se žádostí o pomoc. Dne 5. října 1849 byla vyřízena ministerstvem obchodu odkazem na výnos z 28. ledna 1849.

V lednu r. 1850, v době, kdy továrníci potřebovali naléhavě zboží pro brněnský trh, odhodlali se někteří tiskaři v Praze a okolí sáhnout ke stávce a vynutit jí zvýšení mzdy o 20%. Stalo se tak v továrně Karla Schicka v Karlíně a J. Wiena v Císařském mlýně. Nedosáhli toho, čeho dosáhnout chtěli. Stávkující u Schicka byli potrestáni trestem vězení na odstrašenou druhým tiskařům kartounů, a stávkující u Wiena dali se přemluvit okresním hejtmanstvím na Smíchově a po šesti-nedělní stávce v klidu zase práci nastoupili. Továrníci, aby čelili stávce tiskařů kartounů, sáhli k prostředku, k jakému se odhodlali předtím továrníci kartounů ve Vorarlberku, Vídni a v Traunu u Liberce, a počali ještě za stávky přijímatí děvčata, placená laciněji než muži. Tento krok továrníků vzbudil mezi tiskaři kartounů vzrušení. Nevzbouřili se však, poněvadž nad Prahou vládl stav obležení a poněvadž cestu tu pokládali podle dřívějších zkušeností za bezvýslednou, nýbrž se usnesli učiniti podání o tom k místodržiteli království Českého. Tři zástupci veškerých tiskařů kartounů v Praze a okolí dne 19. března 1850 žádali písemně českého místodržitele, aby nařídil pražskému magistrátu, aby ženy byly z práce propuštěny, poněvadž je to v odporu s nařízením ministerstva obchodu z 20. září 1848. Továrníci, dozvěděvše se o této akci dělníků, podali hned 23. března 1850 k místodržitelství žádost za rychlé vyhlášení pravého stavu věci, který spočíval v tom, že nařízení z 20. září 1848 bylo zrušeno nařízením téhož ministerstva z 28. ledna 1849, a že továrníku poskytnuta byla plná volnost přijímatí síly jakéhokoli pohlaví. Úřady, pražský magistrát a krajská vláda v Praze,

se postavily na stranu továrníků, a dělníkům v tom smyslu bylo dáno také vyřízení. Domácí kartounkářský řád z roku 1844 měl být zatím tiskařům kartounů vodítkem a ničím jiným.

Neklid mezi dělnictvem tiskařským nevzal za své ani po událostech roku 1850. Dne 21. října 1851 tiskaři kartounů u Jana Liebiega v Liberci odmítli pracovat při světle a bránili se, aby jim byla zkracována mzda, kdyby pracovali jen za denního světla. Úřady proti nim zakročily a když zjistily, že stávkující dělníci brali podpory z pokladničních spolků, pražské místodržitelství nařídilo, aby stanovy všech pokladničních spolků byly předloženy ke schválení ve smyslu ustanovení spolkového zákona ze 17. března 1849. V roce 1852 spolky ty nařízení uposlechly.

Ale klid ani po tomto opatření mezi tiskaři a továrníky nezavládl. Stěžovali si u úřadů tiskaři kartounů, stěžovali si i továrníci, a to nejen v Čechách, nýbrž i v druhých zemích habsburské monarchie. Ministerstvo obchodu a veřejných prací, které ze svého klidu se méně dávalo burcovati žádostmi dělníků, zato však více stížnostmi továrníků, kteří naříkali si zvláště, že nařízení z 28. ledna 1849 je příliš omezuje v jejich svobodě a tím škýtá látku k stížnostem tiskařů kartounů, rozhodlo se a dne 13. března prohlásilo nařízení z 28. ledna 1849 za zrušené. Továrníci byli volni a svobodni vůči svému dělnictvu a mohli je ve smyslu svých manchestrovských názorů vyssávat podle svého volného uvážení. Ministerstvo ovšem cítilo, že mezera zrušením nařízení nastalá by měla být vyplněna, že by se měl nějak upravit poměr mezi továrníky a dělníky, ale jak by se to mělo státi, nechtělo a nemohlo rozhodnout samo bez slyšení obchodních komor. Místodržitelství pražské bylo vyzváno, aby se v té věci dohodlo s obchodními komorami. Než k provedení tohoto úkolu nikdy nedošlo. Na počátku r. 1855 v ministerstvu obchodu se pracovalo již na živnostenském řádu předlitavském a ministerstvo všechna podání, která ho docházela o poměru dělníka k továrníkovi, jednotlivě věcně nevyřizovalo, nýbrž odkládalo a odkazovalo již na připravovaný řád živnostenský. Jediné, oč se nepřestalo starat bylo, aby nebyly v továrnách zaměstnávány děti, které nedostály školním povinnostem. Na mzdové poměry působit vůbec nechtělo, po-

něvadž stálo na zásadě, že v otázce mzdové má být zaměstnavateli ponechána úplná svoboda.

Živnostenský řád byl vydán 20. prosince 1859. Byl prosáknut skrz naskrz duchem ekonomického liberalismu. Dělník v továrně byl vydán libověli kapitalistického zaměstnavatele. Manchestrovský duch stlačil první ochranné předpisy pro dělnictvo na minimum. Týkaly se zákazu práce školou povinných dětí.

XI

Poznali jsme, jaké hnutí existovalo v Čechách mezi tiskařskými dělníky až po r. 1859, a ze zápasů, které jimi byly vedeny (zápasy ty byly podobné zápasům kartounkářského dělnictva ve střední Evropě vůbec), lze snadno viděti, že tiskaři kartounů jako dělníci třídě nebyli ještě uvědoměli a že neznali skorem toho rozporu, který existuje mezi kapitálem a prací. Pravím jen skorem proto, poněvadž přece je zachována nejasná zpráva,¹⁾ že již v květnu r. 1848 aspoň někteří dělníci v pražských kartounkách tušili, že zeje jakási propast mezi prací a kapitálem, a hledali lék k jejímu odstranění. Nalézali jej v těch teoriích, které v r. 1848 pod jménem socialismu a komunismu se šířily po celé západní Evropě. V květnu roku 1848 mezi pražskými tiskaři byli aei stoupenci utopistických socialistických teorií z Francie šířených, ale stoupenců těch bylo málo. A kdo ví, zda i těch několik cítilo dobře a mělo promyšleno, co vyslovovalo, a zda by bylo dovedlo své názory jen poněkud obstojně hájiti. Zprávy krajských vlád a okresních hejtmanství v Čechách z prvních dvou měsíců r. 1851 dospěly k jednomu a témuž výsledku: dělnictvo v Čechách je na velmi nízkém stupni vzdělání a intelligence, nečte noviny, nemá zájem o politiku a nemá dostatečného vzdělání ke tvoření spolků. Má jediný zájem: ukojiti nejnutnější hmotné životní potřeby. A pražský policejní ředitel Sacher-Masoch v situační zprávě z 2. března 1853 úředně označil obavy, že by mezinárodní

¹⁾ V protokolu o dělnických bouřích z 20. května 1848.

širitelé revolučních idejí našli mezi českým dělnictvem stoupence a vyznavače, za zcela zbytečné.

Nedělnické politicky uvědomělé vrstvy národa r. 1848 byly hospodářsky liberalistické, byly kapitalisticky buržoasní, pojem ochrany dělnictva jim byl zcela neznám, pro otázku čtvrtého stavu neměly smyslu. První žurnalistický mluvčí tehdejší doby, Havlíčkovy „Národní Noviny“, stály na půdě ekonomického liberalismu a proti tehdejším proudům socialistickým bojovaly důvody, jimiž ve Francii socialismus a komunismus potíral její přední buržoasní státník, hlava konstitucionalistů Adolphe Thiers (1797—1877).²⁾ Radikálové čeští roku 1848, jichž orgánem byl Pražský večerní list, stáli proti proudu socialismu a komunismu, ale z hnutí francouzského přece nezamítali všechno. Jim sluší přičísti, že ve schůzi svatováclavské dne 11. března 1848 byl vysloven požadavek: organizace práce, jímž dne 28. února 1848 zněla Paříž, a oni to byli, kteří usilovněji nežli Havlíčkovy „Národní Noviny“ chopili se hesla z Francie přilétajícího „droit au travail“, právo na práci. Posledního září r. 1848 celá redakce Pražského večerního listu přiznala se k tomuto heslu a v čele listu prohlásila:

„My budeme zastávat chudinu proti boháčům, aby se nepásli více z mozolů milionů . . . my budeme zastávat právo k práci, aby svoboda nebyla jen posmívání se chudobě, ale i jí stala se spásou. My budeme přispívati k tomu, aby vzdělanost rozšířila se mezi třídami nižšími, ale my nejsme blouznivci, abychom myslili, že cestou paedagogickou oni se stanou šťastnými; my chceme, aby jim poskytnuto bylo, co jim patří, právo k životu, a když voláte, že chudoba jest něco nutného — voláme my Vám, sobeckým lidem, že není, že jsou cesty, buď ji úplně zničití, buď neobyčejně zmírniti.“

Jaké to byly cesty, které by byli navrhovali čeští buržoasní radikálové? To je otázka, na kterou nedovedeme dáti dobře odpověď. Ale zdá se, že oni přece v utopistických teoriích z Francie vycházejí-

²⁾ „Národní Noviny“ z 2. října 1849 atd. otiskly článek Dr. K. Tomička: „O komunismu a o nynějších socialistických pohybech“ a dne 17. října 1849 článek K.: „Ještě něco o právu ku práci“.

cích, seznámeni s nimi byvše poněkud universitními přednáškami mladého pražského docenta dr. Jul. Springera a četbou spisů německého sociologa Lorence Steina (1815—1890)³⁾ a německého radikálního publicisty Karla Grüna (1817—1897)⁴⁾ viděli jistou pomoc, a třebaže by byli potírali snahy komunistické, nebyli by asi bývali zcela a ve všem proti tehdejšímu francouzskému socialismu. Ale neměli asi dosti vnitřní uvědomělosti otevřeněji promluvit o svých názorech na nový proud socialistický, a proto jen v narážkách⁵⁾ mluvili veřejně o mínění, nedosti asi pevném a promyšleném.

Hnutí dělnické v Čechách ve svých počátcích bylo celkem třídně neuvědomělé. Dělnictvo pro smutné postavení své u tříd nedělnických nalézalo tu onde soucit a bylo z důvodů politických i chvílemi buržoasí podporováno. Ale léků ceny trvalé nepodával mu v Čechách v tomto období nikdo. Nikdo proto, poněvadž nebylo zde ještě toho, kdo by je byl znal. Tehdy ještě nebylo u nás nikoho, kdo by byl žádal odstranění nespravedlivého společenského řádu. Myšlenka, vyloučit kapitalistický zisk vůbec a vybudovat hospodářský život na základě učení vědeckého socialismu, byla tehdy v českých zemích ještě myšlenkou neznámou.

³⁾ Der Sozialismus und Communismus des heutigen Frankreichs.

⁴⁾ Die soziale Bewegung in Frankreich und Belgien.

⁵⁾ Na př. v Pražském Večerním listu z 3. července 1848.

VYOBRAZENÍ

1. Pokladniční listy tiskařů kartounů s vyobrazeními kartounek z doby předbřeznové.
2. Perrotina z čtyřicátých let 19. století.
3. Letohrádek arcivévodý Štěpána ve Stromovce.
4. Dělníci na barikádě v Praze r. 1848.

REJSTRÍK

- Anglické textilnictví 94
 Antisemitismus 28, 51, 53
 Apretéři 31
 Archivní prameny tohoto spisu 21
 Arkwright 10
 Augsburg 30
 Barvení kartounů 23, 28 a d.
 Bavlňářský průmysl 23
 Beer Porges 33, 34, 36
 Benátky, ostrov u Prahy 28
 Bergel Jan 59
 Bezúročné půjčky 40
 Běličí 31
 Bolza Josef, hr. 24
 Brandeis Sohn Dr Wekle 33
 Brandeis Šalomoun 36, 42
 Bratrstva tiskařů 38
 Bubeneč 28
 Bubenečský letohrádek 44
 Bunzl Šalomoun 41
 Buržoasní kapitalisté v Čechách roku 1848 98
 Canphausen 17
 Cechovní inspektor 41
 Celní bavorský zákon z r. 1826
 Celní německý svaz 27
 Celní pruský tarif z r. 1818 27
 Celní zahraničení Ruska 27
 Cenové poměry v Praze r. 1848 74
 Cestovní podpory 39
 Cestující tovaryši 41
 Cizí tiskaři 16, 55
 Combination Acts 9, 12
 Conseil de prud' hommes 50
 Čáp, tiskařský tovaryš 50
- Čeledínové 31
 Červnové bouře 1848 v kartoukách 86
 Česká Kamenice 27
 Česká Lípa 27, 29, 39, 48, 50, 66
 Čeští buržoasní radikálové r. 1848 98
 Democratic Association 13
 Demonstrace dělníků na Smíchově r. 1848 80
 Desetihodinová doba pracovní v Paříži 80
 Deutsche Brüsseler Zeitung 14
 Deutsch-französische Jahrbücher 14, 68
 Dělnická otázka 23
 Dělnické bouře r. 1844 v středních Čechách 18
 Dělnické hnutí a revoluce r. 1848 73
 Dělnické pokladny 52
 Dělnické školy 52
 Dělnické výbory 64
 Dělnictvo r. 1848 73
 Dělnictvo, jeho stav r. 1851 97
 Děti v továrnách 34, 37, 38, 56, 58, 70, 71, 96, 97
 Dobročinné spolky 39
 Doksy 28
 Dolní Podluží 29
 Domovníci 31
 Dormizer Leopold 32, 33, 26, 39
 Droit au travail: právo na práci
 Ekonomický liberalismus 97
 Emisaři 44
 Engel Franz 24
 Engels Friedrich 9, 13, 14
 Epstein Leopold 33, 34, 36, 89
 Fabriken Gericht 50

- Feudalismus 22
 Fond pro dělníky kartounek 81
 Frankfurt n. M. 93
 Fraternal Democrats 13
 Free trade 15
 Gruber Josef 7
 Gruen Karl 99
 Halbhuber 65
 Hansemann David 17, 50, 53
 Havlíček Karel 17, 98
 Henson Gravener, anglický krajkář 11
 Herman Fr. 34
 ‚Hlásník‘, časopis 74
 Hlídači 31
 Holešovice 28
 Horáček Cyril 7
 Horlivá prosba na pražské měšťanstvo od sboru tiskařského 83
 Hornická stávka na Kladně 8
 Hrádek 28
 Chartisté 13
 Cheb 28
 Chlumec v severních Čechách 27
 Chomutov 28
 Chrudim 28
 Individualistická hospodářská organizace 22
 Jablonné 28
 Jesuitská zahrada 36
 Jiřetín u Rumburka 29
 Josef II. 25
 Josefodol 29
 Kampelík František Cyril MUDr. 73, 88
 Kapitalismus 18, 22, 51
 Kapitalistický zisk 99
 Karlín 28
 Kartounky 24 a d.
 Kartounky v Čechách, jejich počet 25
 Kauders 36
 Kinský Josef Maxmilián, hr. 24
 Kladské bouře tiskařů 49
 Koloristi 31
 Kolovrat Frant., hr. 59
 Komerční referent magistrátu 41
 Komunismus 97
 Komunisté 18, 19
 Kontinentální systém z r. 1806 27
 Konstitucionalismus 98
 Konsumní společenstvo 81
 Kosmonosy 28, 29, 37, 79
 Kouření v továrně 63
 Kozi náměstí v Praze čp. 914-I 71
 Králíky 28
 Kraslice 28
 Krásná Lípa 27
 Krátký Jakub 59
 Kreibich Karel 20, 21
 Kresličů 31
 Kreutzberg K. J. 34
 Kubeš A. V. 32, 33
 Knebeck 59
 Kutná Hora 28
 Kvalifikovaný personál 32
 Laboranti 31
 Laffitte 13
 Laichter Jan 7
 Lanškroun 28
 Leitenberger Eduard 30, 33, 34
 Leitenberger Franz 33, 34, 79
 Leitenberger Ignác 39
 Leitenberger Jos. Jan 39
 Leitenbergův stroj 30, 42
 Libeň 28
 Liberalistický názor 23
 Liberec 28, 48, 86
 Liebig Jan 96
 Lichvářský úrok 52
 Lippmann 33, 34, 36
 Lindava 27, 29
 Lud: Ned Ludham
 Luddité 10
 Maitland, anglický generál 12
 Manchestrovští 92
 Manchesterský liberalismus 15
 Manufaktura 22
 Marie Terezie 23, 25
 Marx Karl 13, 14, 18, 68
 Marxismus 20
 Merkantilisticko-populační směr 24
 Merklín u Ostřova 29
 Měděné ryté plotny 29
 Měšťanská Beseda v Praze r. 1848 73
 Milosrdní bratři v Praze 40, 54
 Ministerstvo obchodu ve Vídni 90
 Mladá Boleslav 29
 Mnichovo Hradiště 28
 Modré pondělí 63
 Müller J. 47
 Mzda 16, 31, 35, 40, 52, 54, 55, 57, 58, 61, 62, 67, 79, 78, 95, 69
 Mzda od kusu 35, 56
 Mzdové minimum 67, 91, 92
 Mzdové spory tiskařů 42 a d., 87
 Mzdový ceník 57, 67
 Mzdy dětí 35
 Mzdy vynucování 16
 Mzdy žen 35
 Nádeníci 31
 Nádenická práce 94
 Náhrady za zkažené zboží 56, 63, 67
 Námitky proti továrenskému řádu z roku 1844 66
 „Národní Noviny“ r. 1848 98
 Národní shromáždění ve Frankfurtě n. M. 94, 95
 Národní výbor v Praze 74, 75
 Natěrači: Štrejchýři
 Ned Ludham či Lud, punčochář v Nottinghamu 11
 Nedělní klid 37
 Nedělní školy 38
 Nezaměstnaní 71, 72, 75, 76, 80, 87 88 a d.
 Nezaměstnanost 39, 42, 48, 52, 62, 69, až 71, 86
 Noční práce 38
 Nová Bystřice 28
 Nové pražské bratrstvo 39
 Odborové organizace v Anglii 9
 Odsouzení tiskaři 48
 Ochrana dělnictva 41
 Organizace práce a mzdy 72, 98
 Osmidenní výpověď 59
 Ostrov 28
 Parní síla 29
 Pense 81
 Pensijní fondy 39
 Pensijní ústav pro továrny kartounek 58
 Perrot, inženýr v Rouenu 30
 Perrotina 9, 30, 42, 43, 47, 49, 51, 54, 58, 69, 91, 92
 Pití v továrně 63
 Pihl 29
 Písemné žádosti tiskařů 40
 Poddání 22
 Podpora v nezaměstnanosti 74
 Pohřebné 39
 Pokladniční listy 41
 Pokladniční spolky 39, 54, 56, 58, 68, 96
 Pokuty za vadnou práci 56
 Politická práva dělníků 75 a d.
 Politické bouře v Haliči 69
 Porady továrníků s dělníky r. 1848 91
 Porges 36, 39, 41
 Porgesové bratři, Praha 33, 34, 36
 Porgesové bratři, Smíchov 33, 34
 Pollák, Mor. 36
 PRÁCE, nakladatelství 21
 Práce, její rozdělování 56

Práce na zkoušku 55
Pracovní doba 37, 77, 79
Pracovní doba dětí 38
Praha 28
Právo na práci 51, 91, 98
Pražská obec 74
Pražský Večerní list 98
Privilegia exclusive 23
Privilegia privatie 23
Prohlášení se dělnictva pro klid
r. 1848 77
Proletariát britský 12
Proletář 68
Propouštěcí vysvědčení 66
Propouštění z práce 76, 80
Proudhon 14
Průkaz způsobilosti 25
Průmysl 94
Průmyslová Jednota 19, 70
Příbram, továrník 31, 36, 39
Příbyslav 28
Přidělování práce 62
Přijímání do práce 55, 57, 60
Příspěvky v pokladničních spolcích 40
Půjčky 56
Punčocháři v Anglii 11
Republikanismus 22
Revoluce r. 1848 72
Rozbití tiskařských strojů 43
Ruční práce 92
Ruční tiskaři kartounů 69
Ruge Arnold 68
Rumburk 27, 29
Runge Ant. 29
Rytci 31
Řeháček 36
Sabitzer Jan 24
Saanger Fr. A. 24
Sacher-Masoch, policejní ředitel praž-
ský 97
Sas - Vár 23, 24
Sasko 49
Sbírky pro nezaměstnané 72, 74
Sedlnitzky, hr. 44
Shromáždění nezaměstnaných r. 1847
v Praze 71
Slib střídmosti 74
Schick Karel J. 33, 34, 36, 79, 81, 82,
94, 95
Schick Jakub 39
Schirmer 36
Schwertasek 36
Sladkovský Karel 19, 20
Slezsko 23
Sloup u České Lípy 24, 27
Smíchov 28
Smírčí (rozhodčí) soudy 53, 45, 57
Socialismus 51, 97
Sociální demokraté ve Francii 20
Sociální ochrana 38
Sonnenfels Josef, Freiherr von 24
Soukromé vlastnictví 22
Spiknutí rovných 13
Společenský řád 99
Springer Julius 99
Staré pražské bratrstvo 39
Stávky v Praze 42, 43 a d., 56, 63, 64,
60, 95
Stávky v Liberci 96
Stávky v Anglii 9
Stávkové letáky 45 a d.
Stein Lorenz 99
Stížnosti dělnictva 64
Stroje, jejich ničení 78
Stroje, jejich nepoužívání 77, 78, 80,
83, 84
Strojová práce 78, 86
Strojová výroba 52
Studánka 27
Svatodušní bouře r. 1848 83, 88
Svatováclavská schůze 72
Svatováclavský výbor 74

Svobodná živnost 25
Šluknov 27
Štěpán, arcivévoda 44, 45, 53, 54, 57,
59, 65, 66, 68
Štrejchýři 31, 37, 54, 58
Švechaty 23, 24
Tausigové bratři 32, 33, 34, 36
Textiláci v Čechách r. 1844 9
Textiláci: Tiskaři kartounů
Thiers Adolphe 98
Tiskaři kartounů 22, 30 a d.
Tiskařská bouře r. 1844 48, 51
Tiskařský spoludělník 87
Tkalci v Pruském Slezsku 17
Tobolka Zdeněk Václav 7
Tomíček Karel 98
Topiči 31
Továrenská koncese 25
Továrenská ustanovení 55
Továrenské řády před r. 1844 59
Továrenské soudy 50
Továrenský řád z r. 1844 52, 55, 57,
59, 66, 70, 71, 96
Tovární škola 58
Továrníci odmítají slíbené požadavky
dělnictva 89
Tovaryši 36, 40, 70, 79
Tresty za nedodržení továrenského
řádu 65
Tresty za zkaženou práci 57
Truhláři 31
Trídni boj 20
Trídni uvědomění 97, 99
Turnov 28
Týdenní mzda 56
Týnský dvůr 74
Učedníci 36, 37, 56, 58, 65, 67, 69, 70,
71
Učňové: Učedníci
Učňovská otázka 40, 79, 84, 90 a d.
92, 95
Ulbrich Josef 43, 47, 50
Die Unruhen in Böhmen, 17, 51
Ústřední spolek pro blaho pracujících
tříd 17
Úštěk 39
Utopistický socialismus 51, 53, 97
Válcové stroje 42, 83, 85, 87, 92
Válcový tisk 29
Varnsdorf 27, 29
Večerní školy 38
Venkovští továrníci 91
Verein zur Beförderung der Arbeitsam-
keit 50
Verneřice 27, 29, 39, 66
Vědecký socialismus 99
Vinohrady Kr. 45
Vlaštovky všech výtržností 19
Vodní pohon 29
Volební řád pro sněm český z roku
1848 76
Vratislav 49
Výluka 60
Výpověď 55, 60, 61, 66
Výroba kortounů 23
Vzorkaři 79
Waldstein Vincenc, hr. 24
Wanka Václav MUDr. 47
Webbowi, Sidney a Beatrice 10
Weitling Wilhelm 18
Wekle 33
Wien, J. 95
Wien & Falkes 36
Windischgrätz Alfred, kníže 88
Wünsch Šimon 59
Zákupy 28, 29, 39, 48
Zálohy 56
Zámečníci 31
Zaměstnanci v kartounkách, jich počet
34, 80
Zástupci tiskařů 63 a d.
Zatčení tiskaři 47

Zedníci	31
Zeměpisné rozšíření kartounkářství v Čechách	27
Zemský sněm v Praze	89
Zinnsmeisterova továrna	48
Žandov	27
Železniční dělníci	49
Ženitba dělníků	71

Ženy v pokladničních spolcích	40
Ženy v továrnách	34, 38, 95
Židé	51
Živna Petr	54
Životní standard dělníků r. 1848	85
Živnostenský řád	71
Živnostenský řád z r. 1859	96, 97

OBSAH

	Str.
Úvodní slovo Karla Kreibicha	7
Předmluva autorova	21
Úvod	22
I. Počátky výroby kartounů v Čechách	23
II. Barvení kartounů	28
III. Tiskaři kartounů v Čechách a jejich sociální poměry	30
IV. Poměr dělníka a zaměstnavatele před r. 1848	37
V. Bratrské organizace tiskařských dělníků	38
VI. Spory mezi továrníky kartounů a dělníky z kartounek r. 1844	40
VII. Návrhy autora brožury „Die Unruhen in Böhmen“ z r. 1845	51
VIII. Úřední pokus o řešení poměrů továrníků a tiskařů před r. 1848 — domácí řád pro kartounky z r. 1844	53
IX. Úřední pokusy o vyrovnání rozporů mezi továrníky a tiskaři kartounů v letech 1844—1847	69
X. Česká revoluce r. 1848, poměr dělnictva z kartounek k ní a hnutí v něm až do r. 1859	72
XI. Ráz dělnického hnutí českého od jeho počátků až do r. 1859	97
Rejstřík	101
Obsah	107

REV15

DR ZDENĚK V. TOBOLKA

TEXTILÁCI

první průkopníci dělnického hnutí v Čechách

TŘETÍ PŘEPRACOVANÉ VYDÁNÍ. ÚVODNÍ SLOVO NAPSAL KAREL KREIBICH. OBÁLKU NAVRHL JIŘÍ NOVÁK. V KNIŽNICI TVÁŘ STOLETÍ, KTEROU ŘÍDÍ MILOŠ HOLAS, VYDALO ROKU 1950 V POČTU 3.000 VÝTISKŮ NAKLADATELSTVÍ PRÁCE V PRAZE. VYTISKLA PRÁCE, TISKARSKÉ ZÁVODY, NÁRODNÍ PODNIK PRAHA, ZÁVOD 6

Cena brož. 36 Kčs

František Halas st.

KEMKA

Vzpomínky bývalého textilního dělníka

Brož. 40 Kčs, váz. 60 Kčs

Proč nazval František Halas starší, otec našeho nedávno zesnulého předního básníka, svou vzpomínkovou knihu *Kemka*? Bylo to jméno brněnské textilní továrny. Tato již dnes neexistuje, ale je velmi poučné porovnat si dobu, kdy vyssávala život Halasův i životy tisíců brněnských dělníků — s dneškem, zdravým, radostně kypícím a naděje plným. Halas tu upřímně a rázovitě líčí osud svůj i své rodiny, stále ohrožovaný nezaměstnaností, hladem a stále rdoušený typickou nemocí tehdejších textiláků — souchotinami. A zároveň ukazuje úděl brněnského proletariátu a jeho sociální boj od konce minulého století do vypuknutí světové války. Pádovým a ryzím slovem zpovídá se tu starý dělnický bojovník, který se nikdy nedal zlomit bídou ani koupit pány, a přes všechny životní strážně si vždycky zachoval proletářské sebevědomí stejně jako jadrný humor. Na závěr citujeme, co napsal V. Feldstein v doslovu k těmto vzpomínkám: „Tato kniha připomene čtenáři, kterému se spolu s námi všemi dostalo šťastného údělu být po vítězství dělnické třídy účastníkem výstavby socialismu, co vše muselo být prožito, přetrpěno a překonáno, než vítězná pravda prudce a jasně zazářila v naší vlasti. Starší dělníci najdou v této knize připomínku zlých let, která prožívali na vlastní kůži. Mladí lidé se v ní seznámí s tím, co prožívali jejich rodiče a minulá generace. Pro toto i ono bude tak nepochybně nejvýmluvnějším povzbuzením k ještě odhodlanějšímu, cílevědomějším a soustředěnějšímu budování socialistického řádu.“

ÚK PrF MU

3129S36320

305

REV15

DR ZDENĚK V. TOBOLKA

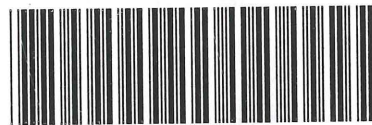
TEXTILÁCI

první průkopníci dělnického hnutí v Čechách

TŘETÍ PŘEPRACOVANÉ VYDÁNÍ. ÚVODNÍ SLOVO NAPSAL KAREL KREIBICH.
OBÁLKU NAVRHL JIŘÍ NOVÁK. V KNIŽNICI TVÁŘ STOLETÍ, KTEROU
ŘÍDÍ MILOŠ HOLAS, VYDALO ROKU 1950 V POČTU 3.000 VÝTISKŮ
NAKLADATELSTVÍ PRÁCE V PRAZE. VYTISKLA PRÁCE, TISKAŘSKÉ
ZÁVODY, NÁRODNÍ PODNIK PRAHA, ZÁVOD 6

Cena brož. 36 Kčs

ÚK PrF MU

3129S36320

305